

Spolufinancováno
Evropskou unií

edu.cz

STANDARDY PRO POŘIZOVÁNÍ A SPRÁVOVÁNÍ DAT ČASOVÉ POVAHY

ODBOR ŠKOLSKÉ STATISTIKY A ANALÝZ
Sekce informatiky, statistiky a analýz
MŠMT, Praha

OBSAH

ÚVOD	4
1 Normativní akty upravující pořizování a spravování dat v resortu školství	6
1.1 Zákony, vyhlášky a evropské předpisy	7
1.2 Interní dokumenty	10
1.2.1 Řád pro řízení informatizace resortu	10
1.2.2 Výnos o resortní statistice	12
1.2.3 Základní kategorie dat MŠMT	14
1.2.4 Obsahová náplň činnosti organizačních útvarů ministerstva	15
1.3 Evropské standardy a kodexy	17
1.3.1 Kodex evropské statistiky	17
1.3.2 Doporučení rady ze dne 20. listopadu 2017 o sledování uplatnění absolventů	21
1.3.3 Doporučení expertní skupiny: na cestě k evropskému mechanismu sledování absolventů	22
1.4 Mezinárodní kodexy a standardy	24
1.4.1 Mezinárodní kodex ICC/ESOMAR	24
1.4.2 Standardy SIMAR	27
1.5 Přehled dat v resortu školství	36
1.5.1 Školní matrika školy nebo školského zařízení	37
1.5.2 Agregované údaje ze škol a školských zařízení (výkonové výkazy řady S, Z, R a výkazy řady M)	39
1.5.3 Sdružené informace matrik studentů (SIMS)	41
2 Metody výzkumu aneb jak na kvalitní společenskovední výzkum	43
2.1 Výzkumný design	43
2.1.1 Přehled literatury	43
2.1.2 Koncepty a teorie	45
2.1.3 Výzkumné otázky	45
2.1.4 Výběr případů pro výzkum	46
2.1.5 Sběr dat	47
2.1.6 Analýza dat	48
2.1.7 Výzkumná zpráva	48
2.2 Výzkumné metody sběru dat	49
2.2.1 Kvantitativní přístup	49
2.2.2 Dotazníkové šetření	54
2.2.3 Rozhovor	62

2.2.4	Experiment	63
2.2.5	Pozorování	65
2.3	Kvalitativní přístup	65
2.3.1	Rozhovor	67
2.3.2	Focus group	69
2.3.3	Pozorování	70
2.3.4	Studium dokumentů	71
2.4	Praktická stránka výzkumu	71
2.4.1	Jasná komunikace	71
2.4.2	Časový plán	72
2.4.3	Zpětná vazba	72
2.4.4	Dokumentace	73
3	Přehled příloh	74
4	Seznam zdrojů	76

ÚVOD

Cílem dokumentu *Standardy pro pořizování a spravování dat časové povahy* (dále jen „Standardy“) je vytvoření přehledu, jak postupovat při realizaci výzkumu v resortu školství, především s ohledem na snadné vyhodnocování a analýzu dat v čase.

Dokument je členěn do dvou hlavních kapitol:

1) Normativní akty upravující pořizování a spravování dat

V kapitole jsou představeny klíčové právní předpisy (evropská nařízení, zákony, vyhlášky), zásadní interní dokumenty MŠMT (výnosy ministra) a související kodexy a standardy používané při realizaci výzkumů (ICC/ESOMAR či SIMAR). Tyto normativní akty a navazující dokumenty jsou zobrazeny i v přehledném schématu.

Mezi klíčové právní předpisy patří *školský zákon*, resp. *vyhláška o dokumentaci škol a školských zařízení*, dále *zákon o vysokých školách*, resp. *vyhláška o předávání statistických údajů vysokými školami*, následuje *zákon o státní statistické službě*, *zákon zpracování osobních údajů* a *zákon o správě dat a o řízeném přístupu k datům*. S těmito českými legislativními normami souvisí i evropské, které jsou v kapitole taktéž představeny.

Z hlediska interních dokumentů MŠMT je kladen důraz zejména na výnos ministra: *Řád pro řízení informatizaci resortu*. Výnosem se při pořizování dat musí řídit všichni pracovníci ministerstva a dalších povinných subjektů. Představeny jsou i klíčové informace z dalších interních dokumentů MŠMT, tedy z *Výnosu o resortní statistice* a *Výnosu, kterým se stanovují základní kategorie dat MŠMT*. Stručně je představena i *Obsahová náplň činnosti organizačních útvarů ministerstva*, které jsou primárně zodpovědné za pořizování a spravování dat v resortu.

V další části jsou představeny klíčové zásady *Kodexu evropské statistiky* a relevantní informace z dalších dvou evropských dokumentů: *Doporučení Rady ze dne 20. listopadu 2017 o sledování uplatnění absolventů* a *Doporučení expertní skupiny: Na cestě k evropskému mechanismu sledování absolventů*.

Předposlední část první kapitoly se zaměřuje na mezinárodní standardy a doporučené postupy, konkrétně na *Mezinárodní kodex ICC/ESOMAR* a *Standard SIMAR*. U obou dokumentů je kladen důraz zejména na klíčové poznatky relevantní pro realizaci výzkumů v resortu školství. V případě Standardu SIMAR jsou podrobněji rozepsány jeho čtyři oblasti, tedy *technické informace o výzkumném projektu*, *kvantitativní online výzkum*, *kvalitativní výzkum* a *pravidla realizace výzkumných šetření s dětmi, mládeží a dalšími zranitelnými osobami*.

Poslední část kapitoly přináší přehled dat v resortu školství, kde jsou pomocí dvou praktických rozcestníků zmapována veřejně přístupná data o vzdělávací politice. Součástí jsou i přílohy *Harmonogram sběrů dat v regionálním školství* a *Výkazy, metodické pokyny a dodatky pro rok 2023, resp. 2024*. V neposlední řadě jsou ve

stručnosti představeny základní zdroje administrativních dat resortu (školní matrika, výkonové výkazy a sdružené informace matrik studentů).

2) Metody výzkumu aneb jak na kvalitní společenskovední výzkum

V této kapitole se čtenáři seznámí se základními pojmy společenskovedního výzkumu a také s návodem, jak při realizaci výzkumu postupovat. Kapitola je rozdělena do tří hlavních částí: Výzkumný design, Výzkumné metody sběru dat a Praktická stránka výzkumu.

V první části (Výzkumný design) je popsán právě již zmíněný základní postup při realizaci společenskovedního výzkumu. Jedná se o obecné a základní kroky, které by žádný výzkumník neměl při realizaci výzkumu opomenout. Proces výzkumu, konkrétně na MŠMT včetně platné legislativy a pravidel, je popsán v první kapitole. Obecný výzkumný design je však všeobecně platný a lze jej aplikovat v jakémkoli výzkumném prostředí.

V další části je blíže popsán jeden z klíčových kroků při realizaci výzkumu, a to sběr dat. Konkrétně různé metody, které se při sběru dat nejčastěji používají. Jednotlivé metody jsou rozděleny dle výzkumného přístupu, při němž se používají, tedy kvantitativní a kvalitativní přístup. V rámci kvantitativního přístupu je kladen důraz zejména na *dotazníkové šetření*, dále je představen *rozhovor*, *experiment* a *pozorování*. V případě kvalitativního přístupu je klíčovým bodem zejména *rozhovor*. Jsou popsány i základy dalších metod jako je *focus group*, *pozorování* či *studium dokumentů*.

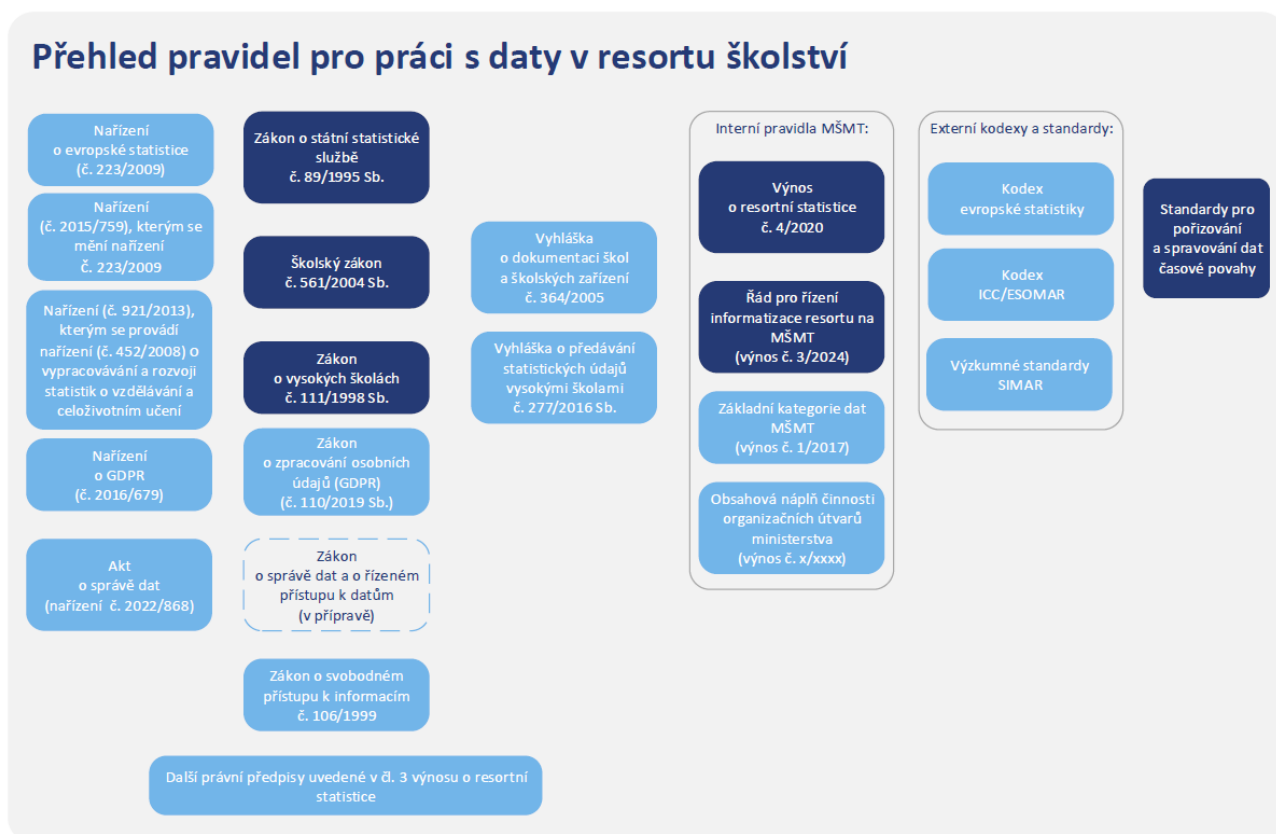
Poslední část kapitoly je zaměřena na praktickou stránku výzkumu. Jsou v ní popsány důležité komponenty, které je při realizaci výzkumu vhodné stanovit. Jako je například *jasná komunikace*, *časový plán výzkumu*, *zpětná vazba* nebo *průběžná dokumentace*.

Dokument *Standardy pro pořizování a spravování dat časové povahy* vznikl jako povinný výstup projektu *Datově-analytická podpora pro hodnocení a řízení vzdělávací soustavy ČR* (Registrační číslo projektu: CZ.02.02.XX/00/22_005/0002901). Na dokument budou navazovat další dva povinné výstupy nazvané *Metodika pro zpracování a analýzu dat časové povahy MŠMT* a *Sada typizovaných nástrojů pro analýzu dat časové povahy MŠMT*.

1 Normativní akty upravující pořizování a spravování dat v resortu školství

Pořizování a spravování dat v resortu školství upravuje několik normativních aktů. Jedná se o evropská nařízení, zákony, vyhlášky a interní dokumenty MŠMT. Důležité jsou i mezinárodní kodexy a standardy (ICC/ESOMAR a SIMAR).¹ Přehled zmíněných předpisů a dokumentů je k dispozici v následujícím schématu:

Schéma č. 1: Přehled pravidel pro práci s daty v resortu školství

Jednotlivé dokumenty jsou představeny v následujících podkapitolách a jsou členěny do tematických celků:

- 1) Zákony, vyhlášky a evropské předpisy;
- 2) Interní dokumenty MŠMT;
- 3) Evropské standardy a kodexy;
- 4) Mezinárodní kodexy a standardy.

¹ Informace jsou aktuální k prosinci 2024.

1.1 Zákony, vyhlášky a evropské předpisy

Za výkon státní statistické služby resortu školství odpovídá **pracoviště státní statistické služby resortu**,² kterým je odbor školské statistiky a analýz. MŠMT v oblasti své působnosti zajišťuje **sběry a zpracování statistických údajů** na základě následujících **právních předpisů**:

a) zákon č. 561/2004 Sb., školský zákon, resp. vyhláška č. 364/2005 Sb., o dokumentaci škol a školských zařízení, ve znění pozdějších předpisů:

- sdružování **individuálních údajů z** dokumentací škol zajišťuje odbor školské statistiky a analýz, oddělení statistického výkaznictví;
- sběr **agregovaných údajů** ze škol a školských zařízení regionálního školství zajišťuje odbor školské statistiky a analýz, oddělení statistického výkaznictví;

b) zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách, resp. vyhláška č. 277/2016 Sb., o předávání statistických údajů vysokými školami:

- sběr dat výkazu u 6–99 o **přijímacím řízení na vysoké školy** – zajišťuje odbor školské statistiky a analýz, oddělení statistických výstupů;
- statistický výkaz P 1b–04 o **zaměstnancích a mzdových prostředcích za vysoké školy** – sběry dat zajišťuje odbor školské statistiky a analýz, oddělení statistického výkaznictví;
- sběr statistických údajů o **účastnících a absolventech programů celoživotního vzdělávání nebo vzdělávání v mezinárodně uznávaných kurzech** – zajišťuje odbor školské statistiky a analýz, oddělení statistických výstupů;
- vedení **SIMS (sdružené informace z matrik studentů vysokých škol)** – zajišťuje technicky Ústav výpočetní techniky Masarykovy univerzity v Brně;

c) zákon č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů.

² Informace jsou převzaty z webu MŠMT, z části o školské statistice (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2024a).

Zákon o státní statistické službě upravuje v § 7 následující (Český statistický úřad, 2024):

Působnost ministerstev:

(1) Ministerstva vykonávají státní statistickou službu v rozsahu, který pro ně vyplývá z programu statistických zjišťování, a dále v rozsahu, který vyplývá ze statistických zjišťování prováděných ministerstvy mimo program statistických zjišťování.

(2) Do programu statistických zjišťování Český statistický úřad zahrne ministerstva po dohodě s nimi.

(3) Ministerstva mohou provádět statistická zjišťování mimo program statistických zjišťování pouze v oboru své působnosti a po předchozím projednání s Českým statistickým úřadem.

Důležité je zmínit také následující paragrafy:

§ 16 Povinnost mlčenlivosti a ochrana důvěrných statistických údajů;

§ 17 Poskytování důvěrných statistických údajů;

§ 18 Poskytování statistických informací a anonymních údajů;

§ 19 Statistické klasifikace a statistické číselníky.

Český statistický úřad (dále jen „ČSÚ“) na svém webu poskytuje další důležité informace týkající se státní statistické služby, např.:

- Státní statistická služba ČR;³
- Kontakty na Orgány státní statistické služby;
 - V případě MŠMT je k 31. 12. 2024 vedoucím pracovníkem resortní statistické služby Ing. Václav Jelen, vrchní ředitel sekce informatiky, statistiky a analýz.
- Program statistických zjišťování;

ČSÚ zde popisuje i roli MŠMT, která je: „orgánem státní statistické služby a je zároveň institucí ONA (Other National Authorities). Tvoří statistiky z oblasti vzdělávání na všech typech škol v ČR, sbírá také data o mzdách a zaměstnancích v tomto oboru. Sběr statistických údajů je realizován na základě národních právních předpisů, nejčastěji vyhlášek, které navazují na základní resortní zákony. Realizace statistických zjišťování slouží také k plnění právních předpisů EU a plnění povinností vyplývajících z členství v mezinárodních organizacích (OSN, OECD).“

³ Na několika místech dokumentu jsou z praktického důvodu odkazy přímo v textu.

Při sběru individuálních údajů je MŠMT povinno řídit se rovněž zákonem č.110/2019 Sb., o zpracování osobních údajů a obecným nařízením o ochraně osobních údajů (**GDPR**) - Nařízení (EU) 2016/679.

Školská statistika se kromě českých legislativních norem řídí i evropskými legislativními normami, z nichž jsou pro oblast statistik školství nejvýznamnějšími:

- **Kodex evropské statistiky** ([anglicky](#), [česky](#));⁴
- **Nařízení** Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 223/2009 ze dne 11. března 2009 o **evropské statistice** (ke stažení [zde](#));
- **Nařízení** komise (EU) č. 912/2013 ze dne 23. září 2013, kterým se provádí nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 452/2008 o **vypracovávání a rozvoji statistik o vzdělávání a celoživotním učení**, pokud jde o statistiky o systémech vzdělávání a odborné přípravy (ke stažení [zde](#));
- **Nařízení** Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/759 ze dne 29. dubna 2015, kterým se mění nařízení (ES) č. 223/2009 o **evropské statistice** (ke stažení [759/2015 Novela nařízení o evropské statistice.pdf](#), MŠMT ČR).⁵

Kromě těchto předpisů je nyní v přípravě **zákon o správě dat a o řízeném přístupu k datům**, který upravuje v návaznosti na přímo použitelný předpis Evropské unie upravující správu dat⁶ (dále jen „**nařízení o evropské správě dat**“) pravidla řízeného přístupu k datům.

Tento zákon je v kontextu Standardů pro pořizování a spravování dat časové povahy také významný, protože např. ze Závěrečné zprávy z hodnocení dopadu regulace (RIA) plyne, že „*povaha dat veřejné správy s sebou nese nejen nesoulad motivací mezi úřady, ale také **potřebu koordinace standardů**, popř. **stanovení minimálního povinného standardu správy dat**. Tyto standardy v současné době chybí, což může přispívat k neochotě úřadů do správy dat investovat.*“⁷

⁴ Obsah tohoto kodexu je představen níže.

⁵ Informace výše o roli MŠMT jsou převzaty primárně z webu MŠMT a jsou aktuální k prosinci 2024, více viz [zde](#).

⁶ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 2022/868 ze dne 30. května 2022 o evropské správě dat a o změně nařízení (EU) 2018/1724 (akt o správě dat).

⁷ Viz str. 5 v PDF dokumentu shrnutí závěrečné zprávy RIA [zde](#).

1.2 Interní dokumenty

Kromě zákonů a vyhlášek se pracovníci MŠMT (a ostatních povinných subjektů, viz definice níže) musí řídit i dalšími interními předpisy. Nejdůležitější jsou dva z nich, tzv. **Řád pro řízení informatizace resortu a Výnos o resortní statistice**. Pořizování a spravování dat se dále věnuje i **Výnos**, kterým se stanovují **základní kategorie dat MŠMT**.

Důležitým dokumentem⁸ je i **Obsahová náplň činnosti organizačních útvarů ministerstva** (sekce, odborů, oddělení), v níž jsou vymezeny úkoly jednotlivých útvarů, tedy i **výkon pracoviště státní statistické služby resortu**.

1.2.1 Řád pro řízení informatizace resortu

Klíčovým interním dokumentem MŠMT, který **stanovuje závazné standardy, podmínky a postupy pro pořízení, správu, provoz, zajištění udržitelnosti a rozvoj agendových informačních systémů a pro realizaci sběrů dat, zjišťování a šetření**, je Řád pro řízení informatizace resortu (dále jen „Řád“). Řád se vydává jako Výnos ministra školství, mládeže a tělovýchovy. Aktuálně platnou verzí je Výnos ministra č. 3/2024 ze dne 18. června 2024.⁹

Subjektem povinným postupovat podle tohoto Řádu (dále **povinným subjektem**) jsou dle čl. 1, odst. 2 tohoto Řádu:

- **Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy** zastoupené jednotlivými svými útvary (dále ministerstvo),
- **organizační složky státu ministerstvu podřízené a ostatní přímo řízené organizace ministerstva** (dále rovněž PO).

Povinnost dodržování Řádu se proto vztahuje jak na vedoucí pracovníky a zaměstnance **MŠMT**, tak i na pracovníky např. České školní inspekce (**ČŠI**), Národního pedagogického institutu České republiky (**NPI ČR**), Centra pro zjišťování výsledků ve vzdělávání (**CZVV**), Domu zahraniční spolupráce (**DZS**) a další.

⁸ Všechny čtyři zde zmíněné dokumenty jsou interními dokumenty MŠMT platnými k prosinci 2024.

⁹ k dispozici na Intranetu MŠMT (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2024c). Předchozí platný dokument byl znám pod názvem Směrnice pro řízení informatizace resortu, zkráceně **Informační směrnice**.

Věděli jste, že?

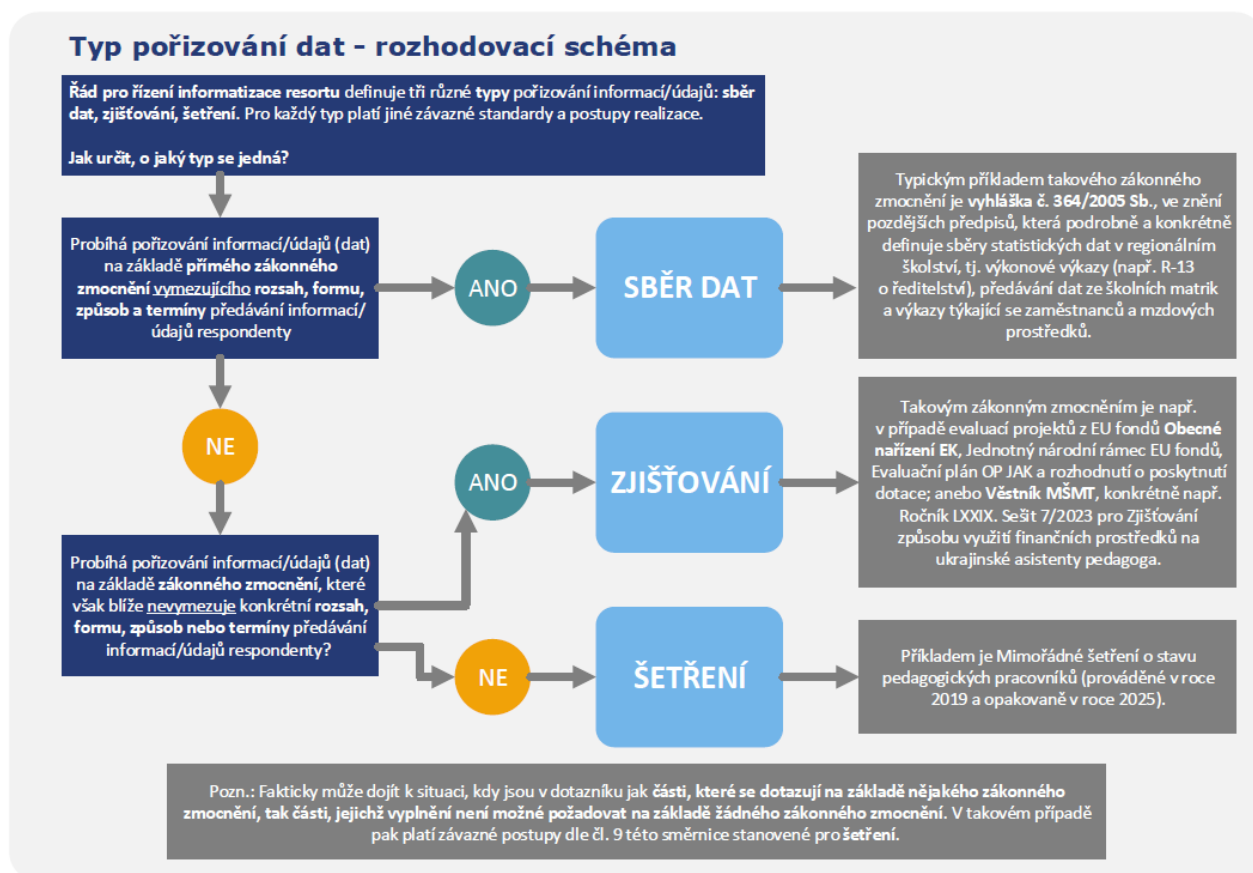
Dodržování Řádu je **povinné pro každého zaměstnance** MŠMT, ale i pro zaměstnance ministerstvem přímo řízených či ostatních přímo řízených organizací. Jedním z dlouhodobých cílů MŠMT je snaha o **snižování administrativní zátěže škol** (viz např. i Strategie 2030+).

Je proto klíčové, aby MŠMT a další organizace **sbíraly pouze taková data, která pro zlepšování kvality vzdělávacího systému nutně potřebují**. Snahou je, aby nedocházelo k zatěžování škol zjišťováním nadbytečných či duplicitních údajů, a to zejména v obdobích, kdy probíhá pravidelný sběr dat.

V případě Řádu jsou z hlediska pořizování a spravování dat časové povahy klíčové zejména články č. 8 až 12. V této části je proto k dispozici jak přehledné **rozhodovací schéma**, tak následné **komentované znění** těchto klíčových odstavců. Pracovníkům MŠMT (i dalších povinných subjektů) usnadní práci například při tvorbě vlastního (mimořádného) šetření či zjišťování, případně při sběru dat.

V příloze č. 3 pak je i **checklist**, který popisuje jednotlivé kroky realizace vlastního šetření, zjišťování či sběru dat.

Schéma č. 2: Rozhodovací schéma při vlastním pořizování dat

V samostatné příloze č. 6 *Komentované znění Řádu pro řízení informatizace resortu* jsou popsány nejrelevantnější články tohoto Řádu (tedy čl. 8 až 12). Text byl pro lepší čitelnost (a praktickou dohledatelnost) rozdělen do více odstavců a nejdůležitější

informace byly zvýrazněny tučně. Věcné znění nebylo nijak měněno, ale k jeho výkladu byly u některých článků do vedlejšího sloupce vloženy komentáře.

1.2.2 Výnos o resortní statistice

Dalším klíčovým interním dokumentem MŠMT je *Výnos ministra školství, mládeže a tělovýchovy*, kterým se upravuje **předávání, zpracování, využití a uchovávání statistických a administrativních dat o vzdělávání** (dále jen „výnos o resortní statistice“).

Tento výnos upravuje:

- a) výkon statistické činnosti realizované ministerstvem (dále jen „**resortní statistika**“),
- b) závazné postupy pro zajištění **bezpečnosti** při nakládání se statistickými daty shromažďovanými ministerstvem na základě zákonné povinnosti,
- c) předávání Čtvrtletního výkazu o zaměstnancích a mzdových prostředcích za **správní úřady a za ostatní přímo řízené organizace**.

Ve výnosu jsou definovány základní pojmy, kdy se pro účely tohoto výnosu rozumí např.:

- **metodikem** osoba, která vytváří metodiku sběru a metodiku zpracování dat příslušné statistické úlohy,
- **zpracovatelem** osoba, která zajišťuje vlastní provedení sběru a zpracování dat příslušné statistické úlohy,
- **povinným subjektem** právnická osoba, jež je na základě právního předpisu povinna předat data příslušnému zpracovatelskému místu ve stanoveném termínu, formátu a struktuře.

Dále jsou definovány pojmy *garant databáze, správní úřad, datová základna, správce databáze, informační systémy* či *správce informačního systému*.

Výnos vymezuje i resortní statistické činnosti, tedy jakými **právními předpisy** se ministerstvo řídí při vykonávání statistické činnosti v oboru své působnosti. Dále uvádí odpovědnosti a úkoly **statistického útvaru** ministerstva a vyjmenovává **sběry dat**, které ministerstvo na základě zmíněných právních předpisů realizuje jakožto svou základní statistickou agendu (například výkazy včetně jejich frekvence).

Termíny pro příslušné sběrové období nicméně upravuje *Harmonogram sběru statistických dat v resortu* na příslušný rok (dále jen „**Harmonogram**“), který nejpozději **ke konci ledna příslušného roku** zpracuje statistický útvar ministerstva na základě podkladů od jednotlivých metodiků odpovědných za příslušné sběry dat.

Tyto podklady zpracují metodici nejpozději **15 kalendářních dní** před koncem lhůty pro zpracování Harmonogramu. Výnos dále upravuje i odpovědnost statistického útvaru za správu a metodické vedení databáze **Sdružené informace matrik studentů** (dále jen „SIMS“), včetně závazných lhůt.

Důležitou součástí výnosu je část třetí: Závazné postupy pro zajištění bezpečnosti při nakládání se statistickými daty shromažďovanými ministerstvem na základě zákonné povinnosti, v níž jsou mimo jiné definována **veřejná, neveřejná a citlivá data** (viz čl. 7):

- **Veřejná data** jsou taková data, jejichž **zveřejnění nebrání žádný právní předpis** nebo jsou takovou **agregací** neveřejných dat, která **neumožňuje konkrétní identifikaci fyzické nebo právnické osoby**. Dále jsou veřejnými daty **údaje z rejstříku škol a školských zařízení a z rejstříku školských právnických osob**, a to v rozsahu podle školského zákona.
- **Neveřejná data** jsou všechna data, jejichž **zveřejnění brání právní předpis** a dále všechna data shromažďovaná **v průběhu sběru dat** až do okamžiku zpřístupnění prvotních výstupů statistickým útvarem ministerstva v termínech podle Harmonogramu.
- **Osobní údaje** jsou **neveřejná data**, která umožňují **přímou identifikaci fyzické osoby**. Tato data mají **nejvyšší prioritu ochrany**.
- **Citlivá data** ze **školních matrik** jsou podle § 28 odst. 5 školského zákona předávána v anonymizované podobě bez uvedení rodného čísla nositele údajů. K **osobním údajům** (v neanonymizované i anonymizované podobě) má přístup pouze vedoucí pracoviště státní statistické služby **protokolárně vymezený úzký okruh pracovníků**.
- **Neveřejná data** podléhají **privilegovanému přístupu**, jehož rozsah a míra oprávnění jsou dány **přístupovými údaji**.¹⁰

Dále je v čl. 7 stanoveno, že k datům ze sběru dat ISP¹¹ za ministerstvo, Českou školní inspekci a organizace zřizované ministerstvem má přístup pouze pracovník registrovaný jako předkladatel dat na Ministerstvu financí za správce kapitoly a úzký okruh pracovníků vymezený vedoucím pracoviště státní statistické služby. Pro zajištění přístupů k osobním datům v SIMS, nutných pro plnění agend podle čl. 4 odst. 2 písm. b), platí ustanovení čl. 6 odst. 3 písm. e) výnosu o resortní statistice.

Výnos dále definuje **datovou základnu** resortní statistiky. Datová základna obsahuje všechna data, která byla získána prostřednictvím sběrů dat. Jsou v ní rovněž obsaženy důležité číselníky, které zajišťují chod všech sběrů dat a prezentačních aplikací. Data jsou obsažena v jednotlivých databázích, kdy **každá databáze má stanoveného svého gestora a správce**.

Datová základna má **část veřejnou** obsahující veřejná data a část **neveřejnou** obsahující data neveřejná. K neveřejným datům má přístup pouze statistický útvar ministerstva, dále povinné subjekty k vlastním datům a správní úřady k datům povinných subjektů v rozsahu své působnosti.

¹⁰ Problematikou přístupových údajů se zabývá další článek tohoto výnosu.

¹¹ ISP = Informační systém o platech.

Vedoucí zaměstnanci útvarů od úrovně ředitelů odborů (vedoucích samostatných oddělení) ministerstva mohou v souladu s čl. 4 odst. 2 písm. d)¹² **požadovat rozšíření, resp. zúžení datové základny** v rámci jimi zajišťovaných zákonných agend resortu.

Ve výnosu jsou dále zmíněny formuláře výkazů a metodické pokyny (čl. 11) a proces sběru statistických dat (čl. 12).

Čl. 13 výnosu dále upravuje zpracování a následné nakládání s daty z ostatních sběrů. Pro sběry podle čl. 1 písm. b),¹³ které nebyly taxativně jmenovány nebo je nelze v současné době předjímat, **platí analogické postupy** z tohoto výnosu vyplývající.

Poslední (čtvrtá) část výnosu se zabývá předáváním čtvrtletního výkazu o zaměstnancích a mzdových prostředcích za správní úřady a za ostatní přímo řízené organizace.

1.2.3 Základní kategorie dat MŠMT

Třetím důležitým dokumentem MŠMT je *Výnos náměstkyně pro řízení sekce legislativy a strategie č. 1/2017*, kterým se stanovují **základní kategorie dat MŠMT** a zásady a postupy pro jejich **zálohování**. Harmonizuje stav implementace požadavků stanovených zákonem o **kybernetické bezpečnosti** a vyhlášky o kybernetické bezpečnosti (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. 2017).

Data obsažená v informačních systémech MŠMT jsou v souladu s vyhláškou č. 316/2014 Sb. (vyhláškou o kybernetické bezpečnosti) a Bezpečnostní politikou MŠMT klasifikována z hlediska požadované míry **důvěrnosti, integrity a dostupnosti**.

Z hlediska požadované míry **důvěrnosti**, vycházející z platné obecně závazné právní úpravy a platné Bezpečnostní politiky, se data a informace MŠMT člení do **4 základních skupin**. Klasifikace dat a informací se provádí při jejich vzniku a má následující kategorie:

Strategické informace

- Při přenášení těchto dokumentů mimo síť MŠMT musí být **šifrovány**.
- Tyto informace **nesmí být zveřejňovány** podle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.

Citlivé informace

- Jsou neveřejné informace, které současně nejsou utajovanými skutečnostmi, a které například požívají ochrany podle zvláštních zákonů (např. osobní údaje);
- Data a informace obsažené v IS musí mít přesně definovaného gestora a přidělená **přístupová práva**.

¹² Dle čl. 4 odst. 2 písm. d) (2) Statistický útvar ministerstva je pracovištěm státní statistické služby resortu. v rámci tohoto pracoviště zejména (...) d) je sběrným místem všech požadavků na rozšíření nebo zúžení struktury aktuálně sbíraných dat.

¹³ Tedy: čl. 1 b) závazné postupy pro zajištění bezpečnosti při nakládání se **statistickými daty** shromažďovanými ministerstvem **na základě zákonné povinnosti**.

- Tyto informace **nesmí být zveřejňovány** podle zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím.

Úřední informace

- Je předpokládáno, že vybranou část z nich **je možné zveřejňovat v původní či agregované podobě**.

Interní informace.

- Jedná se o interní dokumenty obsažené v informačním systému, které **přímo neslouží k výkonu státní správy**. Je preferováno, aby přístupy do informačního systému byly auditovány.

Výnos obsahuje i tabulku, v níž je uveden přehled informačních systémů MŠMT. Je zde tedy hodnocení úrovně požadavků na důvěrnost, integritu a dostupnost. Kromě jiných jsou zde například:

- Sdružené informace matrik studentů;
- Programové vybavení pro vedení rejstříku škol a školských zařízení
- Programové vybavení pro vedení rejstříku školských právnických osob;
- Programové vybavení pro sběr dat ze školních matrik ZŠ, SŠ, VOŠ a konzervatoří;
- Informační systém sběru a prezentace dat.

1.2.4 Obsahová náplň činnosti organizačních útvarů ministerstva

Obsahová náplň činnosti organizačních útvarů ministerstva tvoří přílohu Organizačního řádu MŠMT (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2024b).¹⁴ Dle Obsahové náplně za systematickou analytickou činnost směřující k rozvoji státní vzdělávací politiky založené na evidence-based policy a za datově-analytickou podporu vedení ministerstva odpovídá Sekce informatiky, statistiky a analýz. Za účelem rozvoje datové základny komunikuje a spolupracuje v této oblasti s ostatními orgány státní správy a dalšími organizacemi. Sekce informatiky, statistiky a analýz také zajišťuje výkon **pracoviště státní statistické služby resortu**, metodicky výlučně zastřešuje a koordinuje statistická a další zjišťování, která vedou k pořizování informací statisticko-evidenčního charakteru. Zajišťuje sběry statistických dat v rámci resortu a jejich následné zpracování a vyhodnocení, a to včetně zpracování podkladů pro financování regionálního školství, statistických ročenek a dalších výstupů pro státní i mezinárodní statistické autority (ČSÚ, EUROSTAT, OECD, UNESCO atd.).

V této sekci jsou v kontextu tohoto dokumentu klíčové dva odbory. Prvním je odbor informatiky, který mj. zajišťuje plnění zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů; a dále správu a provoz vybraných informačních systémů veřejné správy. V rámci tohoto odboru hraje klíčovou roli Oddělení informačních systémů a elektronizace.

¹⁴ Platný k prosinci 2024.

Toto oddělení mimo jiné zajišťuje vedení Centrální evidence agendových informačních systémů; dále zajišťuje správu a provoz Informačního systému školské statistiky. Odpovídá zejména za zajištění aktualizace programového vybavení pro sběr dat (od respondentů) a zpřístupnění dat (útvárům ministerstva, dalším orgánům státní správy ve školství v přenesené působnosti a školám a školským zařízením), integraci kontrolních vazeb, aktualizaci číselníků, správu datové základny včetně správy přístupů a integrity dat.

Druhým klíčovým odborem je Odbor školské statistiky a analýz. Tento odbor zajišťuje:

- a) řízení a koordinaci statistických a analytických činností v působnosti ministerstva;
- b) činnost pracoviště státní statistické služby resortu školství, mládeže a tělovýchovy podle zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů;
- c) metodické zastřešení a koordinaci statistických a dalších zjišťování realizovaných v rámci působnosti ministerstva, v této roli metodicky řídí i správní úřady;
- d) vymezení a správu datové základny ministerstva;
- e) analytické zpracování statistických a dalších dat o vzdělávání a vzdělávací soustavě a jejich interpretaci v souladu s celostátně platnou metodikou, zejména pak zpracovává statistické a analytické materiály (ročenky, svodky, analytické zprávy, projekce apod.);
- f) výpočtový systém pro financování regionálního školství;
- g) diseminaci statistických dat a informací;
- h) spolupráci v oblasti statistické s mezinárodními organizacemi (zejména OECD, UNESCO, EUROSTAT), Českým statistickým úřadem (dále jen „ČSÚ“) a ostatními resortními pracovišti státní statistické služby, jakož i s příslušnými správními úřady;
- i) zpracování metodiky národních indikátorů charakterizujících vzdělávací systém;
- j) pro oblast EU (technickou pomoc OP, kde je ministerstvo řídicím orgánem) přípravu statistických a analytických podkladů pro rozhodovací procesy v rámci regionální politiky EU, využívání ESF a jiných zdrojů;
- k) realizaci individuálního systémového projektu IPs Datově-analytická podpora pro hodnocení a řízení vzdělávací soustavy ČR (IPs Data).

Tyto a další úkoly jsou rozděleny mezi několik oddělení:

- Oddělení statistického výkaznictví;
- Oddělení statistických výstupů;
- Oddělení analytické podpory a projektových výstupů;
- Oddělení sekundárních analýz;
- Oddělení národních analýz.

1.3 Evropské standardy a kodexy

Mezi další dokumenty, které je v kontextu spravování a pořizování dat časové povahy v resortu školství potřeba zmínit, patří:

- 1) Kodex evropské statistiky;
- 2) Doporučení Rady ze dne 20. listopadu 2017 o sledování uplatnění absolventů;
- 3) Doporučení expertní skupiny: Na cestě k evropskému mechanismu sledování absolventů.

1.3.1 Kodex evropské statistiky

Výbor pro Evropský statistický systém přijal v roce 2017 Kodex evropské statistiky pro vnitrostátní statistické orgány a pro Eurostat (statistický úřad EU).¹⁵ Kodex se zaměřuje na tři oblasti: *a) institucionální prostředí, b) statistické procesy a c) statistické výstupy*. V rámci těchto oblastí je definováno 15 zásad. U každé z nich zde uvádíme stručné shrnutí toho nejdůležitějšího.

Oblast a) Institucionální prostředí:

1) Profesionální nezávislost

Důvěryhodnost evropských statistik je zajištěna profesionální nezávislostí statistických orgánů na jiných politických, řídicích nebo správních úřadech a institucích, stejně jako subjektech soukromého sektoru.

To znamená například i to, že dle ukazatele 1.4 jsou nejvyšší vedoucí národních statistických úřadů a Eurostatu a případně ostatních statistických orgánů výhradně odpovědní za rozhodnutí o statistických metodách, standardech a postupech a o obsahu statistik a načasování jejich zveřejnění.

Důležitý je i fakt, že uveřejněné statistiky jsou jasně odlišeny a vydávány odděleně od politických a/nebo strategických prohlášení (ukazatel 1.6).

1a) Koordinace a spolupráce

Národní statistické úřady a Eurostat zajišťují koordinaci všech činností pro rozvoj, tvorbu a šíření evropských statistik, a to v příslušných případech na úrovni národního statistického systému a Evropského statistického systému. Statistické orgány aktivně spolupracují v rámci partnerství Evropského statistického systému s cílem zajistit rozvoj, tvorbu a šíření evropských statistik.

2) Oprávnění ke shromažďování údajů a k přístupu k údajům

Statistické orgány mají pro účely evropských statistik jasný právní mandát ke shromažďování informací z více různých zdrojů dat a k přístupu k těmto informacím. Úřady, podniky, domácnosti a široká veřejnost mohou být právně vázány, aby na žádost

¹⁵ Dostupné [zde](#).

statistických orgánů umožnily přístup k údajům nebo poskytly údaje pro účely evropských statistik.

Dle ukazatele 2.4 je přístup pro statistické účely k jiným údajům, jako jsou například soukromě uchovávané údaje, usnadněn při současném zajištění důvěrnosti statistických údajů a ochrany údajů.

3) Přiměřenost zdrojů

Zdroje, které mají statistické orgány k dispozici, jsou postačující pro plnění požadavků evropských statistik.

Dle ukazatele 3.3. existují postupy pro posouzení a zdůvodnění požadavků na nové statistiky v porovnání s jejich náklady. Zároveň dle ukazatele 3.4 pro všechny statistiky existují postupy pro posouzení jejich potřeby, aby se zjistilo, zda některé mohou být zrušeny nebo omezeny, díky čemuž by se uvolnily potřebné zdroje.

4) Závazek zajišťování kvality

Statistické orgány se zavázaly, že budou zajišťovat kvalitu. Systematicky a pravidelně vyhodnocují silné a slabé stránky, aby neustále zlepšovaly kvalitu procesů a výstupů.

Zde je důležité upozornit na ukazatel 4.2, dle kterého jsou zavedeny postupy pro plánování, sledování a zlepšování kvality statistických procesů, včetně integrace dat z více různých zdrojů dat. A dále na ukazatel 4.4: Provádí se pravidelné a důkladné kontroly klíčových statistických výstupů, rovněž za pomoci externích odborníků, je-li to vhodné.

5) Důvěrnost statistických údajů a ochrana údajů

Bezvýhradně je zaručeno soukromí poskytovatelů údajů, důvěrnost jimi poskytnutých informací, použití těchto informací pouze ke statistickým účelům a zabezpečení údajů.

V této části je potřeba upozornit na následující ukazatele:

5.1 Ochrana důvěrných statistických údajů je právně zaručena.

5.4 Pracovníkům jsou poskytnuty návody a pokyny, jak chránit důvěrnost statistických údajů v průběhu statistických procesů. Politika ochrany důvěrných údajů je veřejně k dispozici.

5.5 Jsou zavedena nezbytná regulační, správní, technická a organizační opatření na ochranu bezpečnosti a integrity statistických údajů a jejich přenosu, v souladu s osvědčenými postupy, mezinárodními standardy a evropskými i vnitrostátními právními předpisy.

5.6 Pro externí uživatele, kteří mají přístup ke statistickým mikrodátům pro výzkumné účely, platí přísné předpisy.

6) Nestrannost a objektivita

Statistické orgány při rozvoji, tvorbě a šíření evropských statistik ctí vědeckou nezávislost a postupují objektivně, odborně a transparentně tak, že se se všemi uživateli jedná stejným způsobem.

V této části je potřeba upozornit zejména na následující ukazatele:

6.3 Chyby zjištěné v publikovaných statistikách se opraví a zveřejní v nejkratší možné lhůtě.

6.4 Informace o použitých zdrojích dat, metodách a postupech jsou veřejně dostupné.

6.5 Data a časy zveřejnění statistik jsou oznámeny předem.

6.6 Větší revize nebo změny metodik se oznamují v předstihu.

V rámci ukazatele 6.7 je klíčové, že jakýkoli přednostní přístup před zveřejněním statistik pro jakéhokoli vnějšího uživatele je omezen, řádně odůvodněn, řízen a zveřejněn.

Oblast b) Statistické procesy

7) Vhodná metodika

Kvalitní statistiky se opírají o vhodnou metodiku. Ta vyžaduje odpovídající nástroje, postupy a odbornost.

Dle ukazatele 7.4 se národní systémy klasifikací a odpovídající evropské systémy shodují i v detailech. Ukazatel 7.7 dále stanovuje: Je-li to proveditelné, pro zlepšování metodik, zvyšování účinnosti používaných metod a prosazování lepších nástrojů, statistické orgány udržují a rozvíjejí spolupráci s vědeckou obcí.

8) Odpovídající statistické postupy

Kvalitní statistiky se opírají o odpovídající statistické postupy uplatňované ve všech fázích statistických procesů.

Zde je důležité upozornit na následující ukazatele:

8.2 V případě statistických zjišťování se dotazníky před sběrem údajů systematicky testují.

8.4 Metadata související se statistickými procesy jsou v průběhu statistických procesů náležitě spravována a šířena.

8.5 Při revizích se dodržují standardní, osvědčené a transparentní postupy.

9) Přiměřené zatížení respondentů

Zátěž respondentů je přiměřená potřebám uživatelů a není pro respondenty nadměrná. Statistické orgány sledují zátěž respondentů a stanovují cíle pro její postupné snižování.

Zde je potřeba upozornit zejména na následující ukazatele:

9.4 Všude, kde je to možné, se používají administrativní a jiné zdroje dat, aby se zabránilo zdvojení požadavků na údaje.

9.5 Za účelem snížení zátěže respondentů se podporuje sdílení a integrace údajů, při současném dodržování požadavků na důvěrnost a ochranu údajů.

9.6 Statistické orgány podporují opatření, která umožňují propojení zdrojů dat, aby se snížila zátěž respondentů.

10) Efektivita nákladů

Zdroje se využívají účelně.

10.3 Vyvíjí se aktivní úsilí za účelem zvyšování statistického potenciálu administrativních a jiných zdrojů dat a omezování přímých zjišťování.

10.4 Statistické orgány podporují, sdílejí a zavádějí standardizovaná řešení, která zvyšují efektivitu a účinnost.

Oblast c) Statistické výstupy

11) Relevance

Evropské statistiky splňují potřeby uživatelů.

11.1 Jsou zavedeny postupy pro konzultace s uživateli, sledování relevance a hodnoty stávajících statistik z hlediska naplňování potřeb uživatelů a pro zohlednění a předjímání jejich nových potřeb a priorit. Za účelem neustálého zlepšování statistických výstupů se usiluje o inovace.

11.3 Pravidelně se sleduje spokojenost uživatelů a systematicky se z ní vychází.

12) Přesnost a spolehlivost

Evropské statistiky vystihují skutečnost přesně a spolehlivě.

12.1 Zdrojová data, integrovaná data, průběžné výsledky a statistické výstupy se pravidelně vyhodnocují a ověřují.

12.2 Výběrové i nevýběrové chyby se měří a systematicky zaznamenávají podle evropských standardů.

13) Včasnost a dochvilnost

Evropské statistiky jsou zveřejňovány včas a dochvilně.

13.4 Jakýkoli odklon od harmonogramu zveřejňování statistik je oznámen předem, vysvětlen a je stanoveno nové datum zveřejnění.

13.5 Pokud se to považuje za užitečné, mohou se zveřejnit předběžné výsledky, jejichž celková přesnost a spolehlivost je přijatelná.

14) Soudržnost a srovnatelnost

Evropské statistiky jsou vnitřně i časově konzistentní a srovnatelné mezi regiony a zeměmi; je možné kombinovat a společně využívat odpovídající údaje z různých zdrojů dat.

14.3 Statistiky se sestavují na základě společných standardů s ohledem na rozsah, definice, jednotky a klasifikace v různých zjišťováních a zdrojích dat.

14.4 Statistiky z různých zdrojů dat a s různou periodicitou se porovnávají a sladují.

15) Dostupnost a srozumitelnost

Evropské statistiky se předkládají v jasné a srozumitelné formě, zveřejňují se vhodným a praktickým způsobem a jsou dostupné a přístupné na základě nestrannosti i s příslušnými podpůrnými metadaty a návody.

15.1 Statistiky a příslušná metadata se předkládají a archivují ve formě, která usnadňuje správnou interpretaci a smysluplné srovnání.

15.2 Informační služby využívají moderní informační a komunikační technologie, metody, platformy a standardy otevřených dat.

15.4 Pro výzkumné účely je povolen přístup k mikrodátům. Tento přístup podléhá zvláštním pravidlům nebo předpisům.

15.6 Uživatelé jsou informováni o metodice statistických zpracování, včetně využití a integrace administrativních a jiných dat.

Český statistický úřad vydal stručný dokument s názvem *Přehled ustanovení národních předpisů zabezpečujících naplňování principů týkajících se institucionálního prostředí dle Kodexu evropské statistiky*.¹⁶ Tento dokument popisuje jednotlivé principy či zásady Kodexu evropské statistiky (resp. zásady 1 až 6) a přidává k nim texty ustanovení národních předpisů. Jedná se především o tyto tři předpisy:

- Legislativní pravidla vlády schválená usnesením vlády ze dne 19. března 1998 č. 188 a naposledy změněná usnesením vlády ze dne 17. ledna 2018;
- Zákon č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů;
- Zákon č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě.

1.3.2 Doporučení rady ze dne 20. listopadu 2017 o sledování uplatnění absolventů

Rada EU vydala v roce 2017 dokument (Evropská unie, 2017), v němž členským státům doporučuje **zlepšit dostupnost a kvalitu informací o činnostech absolventů** a případně osob, které ukončily vysokoškolské vzdělávání nebo odborné vzdělávání a přípravu bez absolvování, včetně toho, aby státy do roku 2020 dosáhly pokroku, pokud jde o vytváření systémů sledování uplatnění absolventů, které mohou zahrnovat:

- a) sběr relevantních **anonymizovaných administrativních statistických údajů** ze vzdělávacích a daňových databází a databází obyvatelstva a sociálního zabezpečení;
- b) vývoj **longitudinálních šetření absolventů** na úrovni systému vzdělávání a případně na institucionální úrovni, s ohledem na význam kvalitativních údajů o přechodu osob na trh práce nebo do dalšího vzdělávání a odborné přípravy, a jejich následných profesních drah;

¹⁶ Dostupný zde: https://csu.gov.cz/docs/107516/167f6e6c-587d-0273-276b-cdfd35b04ccd/prehled_ustanoveni_narodnich_predpisu.pdf.

c) možnost, aby mohly veřejné orgány na anonymizované bázi **propojovat údaje z různých zdrojů**, a vytvořit tak souhrnný obraz uplatnění absolventů.

S ohledem na záměr doporučení Rady spočívající ve zlepšení srovnatelnosti údajů by **členské státy měly shromažďovat údaje v následujících oblastech:**

- a) sociobiografické a socioekonomické informace,
- b) informace o vzdělávání a odborné přípravě,
- c) informace o vzdělávání nebo dalším vzdělávání a odborné přípravě,
- d) relevance vzdělávání a odborné přípravy pro zaměstnání nebo celoživotní učení,
- e) kariérní postup.

Zároveň by měly podpořit vysokou, **reprezentativní** a kontinuální míru návratnosti **longitudinálních šetření absolventů** a pokud možno sledování uplatnění **absolventů, kteří se přestěhovali do zahraničí** buď za účelem vzdělávání a odborné přípravy, nebo po dokončení svého vzdělávání a odborné přípravy.

1.3.3 Doporučení expertní skupiny: na cestě k evropskému mechanismu sledování absolventů

V návaznosti na výše uvedené Doporučení Rady EU byla následně v roce 2021 vydána Doporučení expertní skupiny „*Na cestě k evropskému mechanismu sledování absolventů*“ (anglicky: *Towards a European graduate tracking mechanism*).¹⁷ Cílem je mimo jiné to, aby země rozvíjely a adaptovaly své správní informační systémy tak, aby se otevřela možnost vytvářet společný soubor srovnatelných indikátorů o absolventech na úrovni EU. To ale může být problematické z toho důvodu, že se mezi sebou jednotlivé vzdělávací systémy a jejich správa liší, což má vliv na standardizovaná data (Evropská unie, 2021).

Dokument se zabývá způsoby, jakými lze data o absolventech sbírat, kdy za prerekvizitu využití administrativních dat považuje **jednotný identifikátor** jednotlivce. Zmiňuje také to, že příklad z Rakouska a dalších zemí ukazuje, že to lze realizovat zároveň s regulacemi pro ochranu osobních údajů.

Následně jsou identifikovány principy a standardy pro sledování absolventů v odborném vzdělávání a přípravě (VET) s tím, že je možné je aplikovat i na další úrovně vzdělávání. Ty vytvářejí základ pro zajištění dostupnosti a posílení kvality sledovaných dat a umožňují tak jejich sladění na úrovni EU (přestože systémy jednotlivých zemí zůstávají odlišné). To je důležité i pro sledování a analýzu dlouhodobých trendů. Jde například o ochranu citlivých dat, zajištění jejich kvality a srovnatelnosti, a zahrnou i absolventy, kteří se stěhují do jiných zemí.

Data mohou být sbírána ze dvou různých zdrojů: 1) *administrativní statistická data*, 2) *šetření (survey data)*. Expertní skupina identifikovala dva druhy informací: A) *zásadní*

¹⁷ Více viz zde: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c5669b4b-6adb-11eb-aeb5-01aa75ed71a1>.

informace, B) doporučené informace. Z dlouhodobého hlediska se předpokládá, že většina *zásadních informací (A)* bude sbírána skrze propojená administrativní data, zatímco *doporučené informace (B)* se budou sbírat pomocí šetření mezi absolventy.

Dokument dále předkládá tzv. postupný přístup, který zahrnuje jak Evropské šetření absolventů (European Graduate Survey, dále jen EGS), tak administrativní data. V prvním případě je důležité zajistit nejvyšší metodologické standardy (s vyřazením dat, která je nesplňují), řádně navrhnout dotazník a zajistit jeho koherenci, zařadit relevantní otázky týkající se veřejné politiky a rovněž mít vysokou míru odpovědí (response rate). Týkat by se měla dvou kohort absolventů: a) ti, kteří ukončili studium rok před průzkumem, b) ti, kteří ukončili studium 5 let před konáním průzkumu.

Ve střednědobém horizontu je státům doporučeno **zlepšit sběr a propojenost administrativních dat**, zejména pak v souvislosti se vzděláváním, účastí na trhu práce a o výdělci. Za důležitý krok je považováno přijetí **jednotného evropského identifikátoru**, který ale bude muset být řešen evropskými institucemi a jednotlivými státy. Předpokladem je rovněž to, že po propojení administrativních dat bude možné redukovat délku dotazníku v rámci EGS.

Česká republika se European Graduate Survey (EGS, známý také jako EUROGRADUATE) účastní opakovaně. Jedná se o výzkumné šetření absolventů vysokých škol aktuálně probíhající v sedmnácti evropských zemích. Řešení projektu mělo v letech 2018-2019 a 2022-2024 na starosti Centrum pro studium vysokého školství, v.v.i., pověřené MŠMT.

Primárním cílem výzkumného šetření je získat údaje o **zkušenostech absolventů vysokých škol** z doby během studia a o dopadu na jejich profesní i občanský život. Hlavními tématy, na která jsou absolventi dotazováni, jsou charakteristiky jejich studijního programu, získané dovednosti, vzdělávací cesty a způsoby vzdělávání, mezinárodní mobilita, výsledky na trhu práce, následně také politické postoje a politická participace. Otázky na některé osobní charakteristiky absolventů, jako je jejich osobní a sociální zázemí a zdravotní stav, mají za cíl lepší pochopení různých skupin absolventů.

Více informací lze nalézt [zde](#).

Důležité je také zajistit přístup k datům, a to jak v souladu s regulacemi na ochranu osobních údajů, tak z hlediska jejich různého formátu (např. zveřejnění anonymizovaných dat v otevřeném formátu). To může být zajištěno jak skrze indikátory, tak skrze tzv. mikrodata, která mohou být zásadní pro identifikaci role jednotlivých aktérů a pro pochopení, co je efektivní a pro koho.

1.4 Mezinárodní kodexy a standardy

V čl. 8, odst. 5 *Řádu pro řízení informatizace resortu* je uvedeno, že při přípravě i realizaci sběru dat, zjišťování nebo šetření je povinný subjekt povinen zohlednit mezinárodní standardy a doporučené postupy (např. ESOMAR, SIMAR ad.). **Před realizací vlastního šetření, zjišťování či sběru dat doporučujeme si tyto dokumenty SIMAR a ESOMAR prostudovat a řídit se jimi.** Jejich základní principy nicméně představujeme i v těchto dvou podkapitolách, a to především s ohledem na praxi výzkumů v resortu školství.

1.4.1 Mezinárodní kodex ICC/ESOMAR

Mezinárodní kodex ICC/ESOMAR je kodexem pro výzkum trhu, výzkum veřejného mínění, sociologický výzkum a datovou analytiku. ICC (Mezinárodní obchodní komora) je největší světovou obchodní organizací se sítí více než 6,5 milionu členů ve více než 130 zemích světa. ESOMAR je globální sdružení datové, výzkumné a „insight“ komunity zastupující více než 4 900 odborníků a 500 společností. Ti poskytují nebo zadávají výzkumné projekty a datovou analytiku ve více než 130 zemích a souhlasí s dodržováním Mezinárodního kodexu ICC/ESOMAR (dále jen „Kodex“).

Kodex se skládá z 10 článků, které jsou řazeny do několika tematických oblastí: odpovědnost vůči a) *subjektům údajů*, b) *klientům*, c) *široké veřejnosti*, d) *výzkumné profesi*. Následně je upraveno i dodržování Kodexu a jeho implementace. Obsah jednotlivých článků je zde stručně nastíněn. Doporučujeme si však nastudovat i originální znění (ICC/ESOMAR, 2016). Jednotlivé články se zabývají následujícími záležitostmi:

Odpovědnost vůči subjektům údajů

1) Povinnost řádné profesní péče

- ✓ při použití osobních údajů nesmí dojít k poškození subjektu údajů;
- ✓ pokud je povaha výzkumu citlivá, postupujeme se zvláštní péčí;
- ✓ důsledně rozlišujeme mezi výzkumnými a nevýzkumnými činnostmi (ty je nutné jasně oddělit od výzkumu);

2) Děti, mládež a další zranitelné osoby

- ✓ pro shromažďování údajů od dětí a mladých lidí musíme získat souhlas zákonného zástupce;
- ✓ zapojení dětí a mladých lidí zvažíme se zvláštní péčí a při kladení otázek bereme v úvahu jejich věk a úroveň vyspělosti;
- ✓ u zranitelných skupin zajistíme, aby jedinci mohli dělat informovaná rozhodnutí a nebyli pod nepřiměřeným tlakem;

3) Minimalizace dat

- ✓ sběr dat (a zpracování osobních údajů) omezíme pouze na položky relevantní pro výzkum;

4) Sběr primárních dat

- ✓ musíme být schopni se identifikovat a umožnit ověření dobrých úmyslů výzkumného pracovníka;
- ✓ jednoznačně uvádíme obecný účel výzkumu;
- ✓ zajistíme, že účast na výzkumu je dobrovolná;
- ✓ při opětovném kontaktu informujeme subjekty údajů, které ale s opětovným kontaktem musí souhlasit;
- ✓ respektujeme případné odmítnutí požadavku na účast ve výzkumu;
- ✓ subjektům údajů kdykoliv umožníme odstoupení z výzkumu, přístup k údajům a opravu osobních údajů o nich;
- ✓ pasivní sběr dat by měl být založen na souhlasu subjektu údajů (pokud souhlas nelze získat, je nutné mít právně přípustné důvody pro shromažďování údajů a následně odstranit či zakrýt identifikační znaky);

5) Užití sekundárních dat (která obsahují osobní údaje)

- ✓ při použití sekundárních dat, která obsahují osobní údaje, musíme zajistit, že:
 - zamýšlené použití je slučitelné s účelem, pro který byla data původně shromážděna;
 - údaje nebyly shromažďovány v rozporu se zákonem, podvodně nebo způsoby, které nebyly zjevné nebo rozumně rozpoznatelné a předpokladatelné subjektem údajů;
 - při sběru těchto dat nebylo další použití výslovně vyloučeno v souhlasu se zpracováním osobních údajů;
 - veškeré žádosti jednotlivých subjektů údajů, aby jejich údaje nebyly použity pro jiné účely, musí být respektovány;
 - použití údajů nesmí mít za následek poškození subjektů údajů. Musí existovat opatření ochrany subjektů údajů před takovou újmou;

6) Ochrana dat a soukromí

- ✓ pokud máme v úmyslu shromažďovat osobní údaje, které mohou být použity také pro nevýzkumné účely, musíme to subjektu údajů jasně sdělit před zahájením sběru dat a je třeba získat souhlas k užití údajů k nevýzkumným účelům;
- ✓ osobní údaje nesmíme sdílet, pokud k tomu subjekt údajů nedal výslovný souhlas a nebyl udán specifický účel, pro který se data budou používat;
- ✓ subjektu údajů musíme sdělit pravidla o ochraně jeho soukromí, ta musí být snadno dostupná a pochopitelná;
- ✓ musíme zajistit, aby z osobních údajů nebylo možné dohledat nebo odvodit identitu jednotlivce pomocí dedukce (např. prostřednictvím křížové analýzy, na malém vzorku nebo v kombinaci s jinými daty, jako jsou např. veřejně dostupná sekundární data);
- ✓ musíme přijmout veškerá přiměřená opatření, abychom zajistili, že osobní údaje jsou bezpečně uchovány a zabezpečeny proti rizikům. Jako je ztráta, neoprávněný přístup, zničení, zneužití, manipulace nebo prozrazení;
- ✓ osobní údaje uchováváme pouze po dobu nezbytně nutnou pro účel, pro který byly shromážděny nebo používány;
- ✓ pokud jsou osobní údaje předávány například subdodavateli, musíme zajistit, aby byla zajištěna alespoň rovnocenná úroveň bezpečnostních opatření;

- ✓ musíme věnovat zvláštní péči při předávávání osobních údajů mezi oblastmi s různými právními úpravami, a zajistit, že nároky na ochranu subjektů údajů budou zachovány; takové převody nesmí být prováděny bez souhlasu subjektu údajů nebo jiných právně přípustných důvodů; kromě toho musíme přijmout veškeré přiměřené kroky k zajištění odpovídajících bezpečnostních opatření a dodržení principů ochrany dat;
- ✓ v případě porušení pravidel nakládání s osobními údaji máme povinnost řádné profesní péče o subjekty těchto údajů a musíme dodržet všechny platné zákony o oznamování zneužití osobních údajů;

Odpovědnost vůči klientům

7) Transparentnost

- ✓ musíme zajistit, aby výzkumná zjištění a jakákoliv jejich interpretace byla zjevně a přiměřeně podpořena daty;
- ✓ na požádání musíme umožnit nezávislou kontrolu sběru a úpravy dat;
- ✓ musíme poskytnout dostatečné technické informace o výzkumech;
- ✓ výzkumná zpráva musí jasně oddělit zjištění od interpretace těchto zjištění a jakýchkoliv závěrů či doporučení;

Odpovědnost vůči široké veřejnosti

8) Zveřejňování výsledků

- ✓ při zveřejňování výsledků výzkumu musíme zajistit, aby veřejnost měla přístup k dostatečným základním informacím pro posouzení kvality použitých údajů a platnosti závěrů;
- ✓ na požádání musíme dát k dispozici dodatečné technické informace nezbytné k posouzení správnosti zveřejněných poznatků, pokud to nezakazuje smluvní ujednání;
- ✓ měli bychom zajistit, abychom byli požádáni o konzultaci formy a obsahu zveřejnění; máme povinnost zajistit, aby zveřejněné výsledky nebyly zavádějící;
- ✓ nesmíme dovolit, aby naše jméno bylo spojeno s šířením závěrů, které nejsou přiměřeně podpořeny daty;

Odpovědnost vůči výzkumné profesi

9) Profesní odpovědnost

- ✓ musíme být čestní, pravdomluvní a objektivní a zajistit, aby výzkum byl prováděn v souladu s příslušnými vědeckými principy výzkumu, metodami a technikami;
- ✓ vždy se musíme chovat eticky a nesmíme dělat nic, co by mohlo neoprávněně poškodit pověst výzkumu nebo vést ke ztrátě důvěry veřejnosti v něj;
- ✓ ve svém jednání musíme být přímočaří a upřímní;
- ✓ nesmíme bezdůvodně kritizovat jiné výzkumníky;
- ✓ nesmíme činit nepravdivá či jinak zavádějící prohlášení o dovednostech, zkušenostech či činnostech svých ani své organizace;
- ✓ jednáme v souladu s obecně uznávanými zásadami ochrany hospodářské soutěže;

10) Právní odpovědnost

- ✓ musíme vyhovět všem platným mezinárodním i národním zákonům, místním kodexům chování a profesním standardům či pravidlům.

Příklady aplikace kodexu ICC/ESOMAR v praxi resortu školství:

V **článku 1 (c)** se píše, že se musí důsledně rozlišovat mezi výzkumnými a nevýzkumnými činnostmi. V případě výzkumů prováděných na školách je například nutné školy ujistit, že daná část dotazníku slouží pouze k výzkumným účelům, nikoliv ke kontrole, z níž by mohl plynout nějaký postih, případně je potřeba jednotlivé části odlišit.

Důležitý je taktéž **článek 6 (d)**, kdy výzkumní pracovníci musí zajistit, aby z osobních údajů nebylo možné dohledat nebo odvodit identitu jednotlivce pomocí dedukce. Toto může nastat například při zveřejňování datových sad s citlivými informacemi o středních školách, kdy bychom dělali agregaci dat na úroveň okresu a škola se specifickými obory by byla v daném okrese pouze jediná, a tudíž snadno identifikovatelná. Problematictější případy by mohly nastat v případě agregace údajů o žácích se speciálními potřebami na úrovni malých obcí, kde by bylo možné daného žáka téměř identifikovat. Zároveň by nemělo dojít k určení jednotlivců ani na základě kombinace údajů.

Další problematickou oblastí může být uchovávání osobních údajů, které dle **článku 6 (f)** smí být uchovávány pouze po dobu nezbytně nutnou pro účel, pro který byly shromážděny nebo používány. Toto může být problematické v případě dlouhodobých (např. i dvacetiletých) longitudinálních studiích v kontextu jednotného identifikátoru žáka, jehož celkovou studijní a profesní dráhu bychom s odstupem mnoha let sledovali.

Dle **článku 7 (c)** musí výzkumníci na požádání umožnit nezávislou kontrolu kvality sběru a úpravy dat. V kontextu dodržování tohoto standardu je důležité, aby i pracovníci ministerstva (a dalších povinných subjektů) pečlivě zaznamenávali jakékoliv úpravy, které s primárními daty provádějí, než například přikročí k jejich další analýze. Pokud data dále zpracovávají či analyzují pro jiný útvar, je taktéž důležité si jednotlivé kroky zaznamenávat, aby bylo možné dané úpravy nezávisle zkontrolovat.

Z **článku 8 (a)** plyne, že při zveřejňování výsledků výzkumu musí výzkumníci zajistit, aby veřejnost měla přístup k dostatečným základním informacím pro posouzení kvality použitých údajů a platnosti závěrů. Je proto důležité u každé zprávy se zveřejněnými daty i u datových sad uvádět údaje o velikosti vzorku atp.

1.4.2 Standardy SIMAR

SIMAR je sdružení agentur pro výzkum trhu a veřejného mínění, nezisková organizace, která od roku 1994 podporuje, propaguje a obohacuje výzkum trhu, výzkum veřejného mínění, sociologický výzkum a oblast datové analytiky. Členství v SIMAR je otevřeno všem subjektům, které v oboru působí, takový výzkum provádějí a objektivně jej interpretují ve vysoké kvalitě (SIMAR, 2021).

SIMAR vydal tzv. knihu standardů, jež specifikují minimální požadavky na kvalitu sběru dat.¹⁸ Pravidla standardů jsou definována zvlášť pro různé metody sběru dat. K dispozici je rovněž iniciativa SIMAR PRO VÝZKUM, která se zabývá problematikou ochrany osobních údajů, jejíž pravidla jsou shrnuta v Desateru PRO VÝZKUM.

SIMAR je smluvním partnerem ESOMAR, a tudíž se výzkumníci členských agentur SIMAR řídí i jejími pravidly. Ta jsou obsažena v Kodexu ICC/ESOMAR. Standardy kvality SIMAR jsou vyvinuty s přihlédnutím k materiálům a doporučením, které jsou k dispozici členům ESOMAR. Naplňování standardů SIMAR je zároveň pravidelně kontrolováno.

Standardy SIMAR jdou definovány pro několik oblastí:

1. *Technické informace o výzkumném projektu poskytované klientům*
2. *Kvantitativní online výzkum*
3. *Kvalitativní výzkum*
4. *Osobní dotazování prostřednictvím tazatelské sítě*
5. *Telefonické dotazování (CATI)*
6. *In store*
7. *Central Location Test (CLT)*
8. *Mystery shopping*
9. *Pravidla realizace výzkumných šetření s dětmi, mládeží a dalšími zranitelnými osobami*
10. *Databáze SIMAR*

Pro potřeby pořizování dat v resortu školství jsou zásadní zejména části týkající se (1) technických informací, (2) kvantitativního online výzkumu, (3) kvalitativního výzkumu a (9) pravidel realizace výzkumných šetření s dětmi, mládeží a dalšími zranitelnými osobami.

Ad 1) Technické informace o výzkumném projektu

Výzkumníci jsou povinni zajistit, že výzkumné projekty jsou navrženy, prováděny a dokumentovány transparentně a objektivně. Dokážou poskytnout technické podrobnosti o projektu a součástí výzkumné zprávy by měly být informace, které popisují výzkumný projekt tak, aby jej bylo případně možné replikovat a kontrolovat kvalitu sběru dat.

¹⁸ Sběrem dat se v případě Standardu SIMAR rozumí jakékoliv pořizování dat, tedy ne pouze sběr dat ve smyslu Řádu pro řízení informatizace resortu MŠMT.

U výzkumů by se měly evidovat minimálně tyto technické informace:

KVANTITATIVNÍ výzkum	KVALITATIVNÍ výzkum
Vzorek (velikost, definice cílové skupiny, reprezentativita)	Způsob výběru respondentů, jejich charakteristika
Sběr dat (metoda a termín sběru)	Metoda sběru dat a doba sběru dat
Kontext výzkumného projektu (nějaké relevantní události, které mohly výsledky výzkumu ovlivnit, např. výzkum je realizován během ekonomické krize)	Kontext výzkumného projektu
Významné změny v porovnání se zadáním	Významné změny v porovnání se zadáním

Ad1) Technické informace u kvantitativních projektů:

A) Vzorek

- ✓ popis populace (základní soubor, cílová populace), výběrový soubor a jeho reprezentativita/výběrový postup (pokud lze v daném případě aplikovat);
- ✓ velikost a struktura požadovaného vzorku, velikost a struktura získaného vzorku + případný komentář k odlišnostem;
- ✓ využití vážení a popis způsobu vážení (v doporučeném rozsahu: vážicí algoritmus, vážicí proměnné, minimální/maximální váhy, případně porovnání váženého a neváženého vzorku);
- ✓ vhodné je také uvést míru odezvy/response rate (v případě pravděpodobnostních výběrů) a definici způsobu výpočtu;

B) Sběr dat

- ✓ metoda sběru dat;
- ✓ časový harmonogram sběru dat;
- ✓ popis kontrolních mechanismů použitý pro kontrolu kvality sběru/ pořizování dat (případně deklarovaný soulad s minimálními požadavky Standardu SIMAR)
- ✓ způsob rekrutace respondentů a typ pobídek, je-li to vhodné;
- ✓ pokud jsou využita sekundární data, je třeba poskytnout informace o zdrojích a jejich stáří;

C) Kontext výzkumného projektu

- ✓ pro koho byla studie provedena a účel studie;
- ✓ seznam případných významných externích partnerů (subdodavatelů) a jejich podíl na projektu;
- ✓ relevantní události, které mohly výsledky výzkumu ovlivnit;

V případě, že se nepodaří naplnit požadovanou strukturu či rozsah vzorku, může být vhodným řešením například prodloužení sběru dat, dosběr určité cílové skupiny jinou výzkumnou metodou, snížení velikosti vzorku, případně dovážení.

Standardy SIMAR dále na straně 88 vyjmenovávají *Pravidla pro publikaci výstupů výzkumných projektů*. Důležitá je zodpovědnost za to, že zveřejněné výstupy nejsou zavádějící. Výzkumník musí zajistit, že nepřesná interpretace, či dokonce zneužití výzkumů, jsou uvedeny na pravou míru.

V zájmu objektivnosti a věrohodnosti výsledků výzkumů při jejich zveřejňování v médiích je vymezen následující **minimální rozsah údajů, tzv. Pasport**, který nelze opomenout při veřejné prezentaci výsledků výzkumů.

MINIMÁLNÍ PASPORT:

Pokud se v médiích uveřejní graf či výsledky výzkumného šetření, jako minimum je třeba informaci doplnit minimálně následujícími údaji:

V titulku:

- ✓ povaha výstupu;
- ✓ jméno výzkumné organizace, která výzkum realizovala a zadavatel výzkumu;
- ✓ počet respondentů (celkový počet respondentů ve výzkumu/počet respondentů, z kterých vychází uvedené údaje);
- ✓ metoda sběru dat (osobní dotazování – CAPI nebo PAPI, telefonické, on-line);
- ✓ datum sběru, tj. dotazovací období.

Osobní rozhovory:

- ✓ **CAPI** = Computer Assisted Personal Interviewing
- ✓ **PAPI** = Pen and Paper Interviewing

Telefonické rozhovory:

- ✓ **CATI** = Computer Assisted Telephone Interviewing

Online dotazování:

- ✓ **CASI** = Computer Assisted Self Interviewing
- ✓ **CAWI** = Computer Assisted Web Interviewing

Podrobnější vysvětlení viz např. [zde](#).

Dále je ve Standardu SIMAR uvedeno i to, co by měl obsahovat podrobný pasport výzkumu veřejného mínění. Ten by měl být snadno dohledatelný (pro novináře či pro kohokoliv, kdo se chce na výzkum podrobněji podívat) a dostupný v okamžiku jeho veřejné publikace.

Povinně publikované informace:

- ✓ jméno výzkumné organizace, která výzkum realizovala;
- ✓ kontakt na realizátora;
- ✓ zadavatel;
- ✓ kdo výzkum platil;

- ✓ počet respondentů;
- ✓ základní soubor pro výběr;
- ✓ na co je výsledek reprezentativní;
- ✓ způsob výběru respondentů;
- ✓ metoda sběru dat (osobní dotazování – CAPI nebo PAPI, telefonické, online);
- ✓ počet tazatelů (u osobního dotazování);
- ✓ termín dotazování;
- ✓ vhodný je komentář k událostem, které mohly výsledky ovlivnit.

Další možné (tedy nepovinné) informace:

- ✓ vážení dat (pokud bylo použito);
- ✓ znění otázek;
- ✓ pořadí otázek (dotazník);
- ✓ způsob kladení otázek (např. s kartou nebo bez karty);
- ✓ počet dotazovacích bodů;
- ✓ statistická chyba výběrového souboru.

Ad 2) Kvantitativní online výzkum

Dle standardu SIMAR se jedná o metody dotazování pomocí elektronického dotazníku, kdy respondent zpravidla obdrží pozvánku k výzkumu elektronickou formou a vyplní dotazník v počítači. Cílem standardu je zajistit co nejlepší kvalitu sebraných dat, a to za pomoci jednotných postupů při dodržování zásad správného dotazování atp.

Důležité je ptát se na otázky či principy typu, jak je zajištěna **reprezentativita** souboru, jaká je **metodika** výběru respondentů, jak jsou do výzkumu zváni a motivováni k odpovědi, jak je zajištěna a kontrolována **kvalita dat**, jaká je doporučená **délka dotazníku a sběru**, aby byla zajištěna kvalita sebraných dat, jak se pracuje s **ochranou osobních údajů** (soulad s GDPR), jak se ověřuje identita respondentů atp.

Je důležité, aby online výzkumy probíhaly ohleduplně. **Úvodní část** by měla obsahovat účel výzkumu, informaci, jak byl respondent vybrán, ujištění o důvěrnosti dat, délku dotazníku/časový nárok, kontakt na realizátora výzkumu. Úvodní část je obvykle v pozvánce do výzkumu nebo na první stránce dotazníku.

Pokud respondent v rámci výzkumu odpoví na otázku, která umožňuje osobní identifikaci, musí realizátor zajistit, aby tato osobní data nemohla být propojena s jeho osobou. Tedy klient nesmí mít možnost zjistit **identifikaci respondenta** spojenou přímo s jeho odpověďmi.¹⁹

Osobní údaje nebudou zpracovávány spolu s daty a bude zajištěno jejich bezpečné uložení zabraňující jejich zneužití. Výjimku tvoří případy, kdy respondent s propojením poskytnutých osobních dat a odpovědí výslovně souhlasí. Osobní data musí být odpovídajícím způsobem **zabezpečena** (uživatelské jméno, heslo). Pokud je to pro

¹⁹ V případě výzkumů prováděných v resortu školství se může jednat o situaci, kdy osobní údaje shromažďuje např. výzkumný tým externí instituce (např. řešitelský tým v rámci TA ČR), ale při předání datové sady ministerstvu mu poskytuje pouze anonymizované údaje.

projekt relevantní, agentura zajistí, aby sběr a zpracování dat probíhalo podle *Pravidel realizace výzkumných šetření s dětmi, mládeží a dalšími zranitelnými osobami* (viz níže).

Dále je nutné zajistit **dotazovací software**, který respondenta jednoznačně provádí dotazníkem. Podle zadaných odpovědí software určí způsobilost respondenta pro výzkum a **filtruje otázky** přesně podle zadání.

Pro ověření kvality odpovědí se doporučuje **zařazení kontrolních otázek**, které testují pozornost respondenta. Realizátor výzkumu využívá postupy zajišťující **kontrolu vnitřní logiky dat** a kvalitu sběru dat: například rotace otázek a odpovědí, filtrační otázky, kontrola vnitřní logiky a konzistence odpovědí, kontrola příliš rychlých odpovědí. Je též **zajištěno, že každý respondent vyplní dotazník pouze jednou**.

Důležité je taktéž evidovat u jednotlivých respondentů frekvenci účasti v dotazování, aby například v případě nového projektu byli upřednostněni méně vytížení respondenti.

Pro zajištění reprezentativity kvality sebraných dat je vhodné nastavit **délku sběru minimálně na 5 dní**. Délka sběru je vždy závislá na velikosti požadovaného vzorku, délce dotazníku a charakteristikách cílové populace. Dostatečná doba na sběr dat zajistí složení vzorku respondentů, které lépe pokryje širší spektrum respondentů, tedy nejen těch, kteří odpovídají rychle.

Ad 3) Kvalitativní výzkum

Kvalitativním výzkumem se rozumí takový, jenž se zaměřuje na hlubší porozumění jednotlivcům a skupinám, a především způsobu jejich vnímání, chápání a interpretace zkoumané problematiky. Zajímá se o to, jak se rozhodují a jednají a proč tomu tak je. Nejčastěji jde o **skupinové nebo individuální rozhovory, online a mobilní diskuse, etnografické výzkumy, deníkové metody** atp. Tento standard stanoví potřebná pravidla a postupy pro všechny metodiky kvalitativního výzkumu, ať už probíhají osobní, telefonickou, písemnou, online, mobilní nebo jinou formou.

Při realizaci kvalitativního výzkumu se může stát, že **roli tazatelů** budou zastávat i osoby **externích subjektů**. My (jako pracovníci MŠMT či dalších povinných subjektů) tak budeme v **roli zadavatele**. To se může stát i v případě, že výzkum bude prováděn například skrze řešitelský tým v rámci výzkumu TA ČR.

Dle Standardu SIMAR je potřeba dbát na klíčové principy kvality. Mezi ty patří otázky, které by si každý zadavatel měl klást před zadáním, během zadání a po realizaci projektu:

- ✓ Kdo a jak vybere (rekrutuje) relevantní respondenty?
- ✓ Jakým způsobem bude zkontrolována vhodnost respondentů?
- ✓ Jak si jako zadavatel můžeme ověřit, že výzkum proběhl a o co se opírají jeho výstupy?
- ✓ Jaké procesy kontroly kvality by měly být dodrženy a jaké dokumenty doloženy pro kontrolu?

Standardy SIMAR vyjmenovávají, jaké **informace a pokyny** je potřeba předat při využití externích rekrutérů/tazatelů. Jde například o výběrová kritéria, počet účastníků, odměnu, formu výzkumu, místo a čas jeho konání a další.

Dále uvádí i to, s jakými informacemi musí být respondenti předem obeznámeni. Jedná se například o formu výzkumu, datum, místo a čas konání výzkumu, obecné téma výzkumu, případné specifické požadavky pro účast, odměnu za účast, informace o pořízení záznamů a jejich využití. Zde je důležité **mít výslovný souhlas respondenta s případnou nahrávkou**. Dále jde o povinnost respondentů doložit svou totožnost, poučení respondentů o jejich právech (záruka anonymity, způsob nakládání s osobními údaji v souladu s platnými předpisy) atd.

U kvalitativních výzkumů, kde nejsou účastníci předem seznámeni s tím, že výzkum probíhá (např. pozorování, analýza online diskusí atp.), je nutné dodržovat **pravidla zachování anonymity** a nakládání s daty v souladu s platnou legislativou o **ochraně osobních údajů** - tzn. osobní a citlivé údaje nezpracovávat, výzkumná zjištění anonymizovat, nebo následně od účastníka/respondenta získat tzv. **informovaný souhlas** vycházející z příslušného zákona.

Zadavatel je odpovědný zejména za:

- ✓ dodržení předem dohodnutých kroků a termínů;
- ✓ kvalitu podkladů/materiálů k výzkumu;
- ✓ v případě projektů s využitím klientské databáze za poskytnutí kontaktů v souladu s platnou legislativou;
- ✓ způsob využití záznamů a výstupů z výzkumu dle dohody a v souladu s platnou legislativou řešící nakládání s osobními údaji.

Pozor je potřeba dávat i na to, že **nahrávky a záznamy z výzkumu**, podle nichž lze respondenta identifikovat, **jsou osobním údajem** a nesmí tedy být využity k jinému účelu, než ke kterému respondent udělil výslovný souhlas – obvykle „pro účely zpracování a kontroly výzkumu“ a na časově omezenou dobu. Pokud zadavatel potřebuje využít nahrávky, záznamy, fotografie, resp. jakékoli osobní údaje respondentů jinak, například videosestřihy, interní/veřejnou projekci, inspirace pro reklamní agenturu, archivace atp., je třeba si za konkrétním účelem vyžádat od respondentů výslovný souhlas.

Respondent bere na vědomí a svou účastí souhlasí s následujícími obecnými pravidly pro účast v kvalitativním výzkumu:

- ✓ dodržení maximální povolené frekvence účasti 1x za 6 měsíců;
- ✓ pravdomluvnost/otevřenost;
- ✓ kooperativnost/zapojování se do diskuse;
- ✓ pořízení záznamu z výzkumu.

Ad 9) Pravidla realizace výzkumných šetření s dětmi, mládeží a dalšími zranitelnými osobami

Výzkumný standard SIMAR č. 9 obsahuje doporučení pro realizaci výzkumných šetření s respondenty, kteří vyžadují **zvláštní péči a citlivý přístup**. Pravidla shrnují základní principy obecně platné pro kohokoliv, kdo zpracovává informace týkající se **dětí, mládeže a dalších zranitelných osob** v kontextu výzkumu trhu a datové analytiky.

Pravidla stanoví etická doporučení a vychází z právních norem platných v ČR. Je platný pro všechny obvyklé způsoby aktivního sběru dat, kvalitativní (např. skupinové diskuse),

kvantitativní (např. osobní, telefonické dotazování a online metody), dále na pasivní metody získávání dat (pozorování, měření a monitoring chování) a zahrnuje též datovou analytiku.

Dokument **definuje pojem děti a mládež**, navrhuje věkové hranice a jiné znaky, podle kterých výzkumný obor identifikuje vhodný stupeň zralosti pro samostatné rozhodování, dále vysvětluje roli osoby s rodičovskou zodpovědností a pravidla získávání souhlasu s účastí ve výzkumu. Text dále stanoví klíčová pravidla pro provádění výzkumných projektů tak, že respondenti nebudou kráceni na svých právech, nebudou žádným způsobem poškozeni či vystaveni nepřiměřenému nepohodlí.

Výzkum s dětmi, mládeží a zranitelnými osobami vyžaduje zvláštní péči, opatrnost a dodržování etických pravidel. **Práva a potřeby subjektu zkoumání mají vždy přednost před zájmy výzkumníka a zadavatele.** Mezi základní principy patří:

- ✓ Tazatelé, moderátoři a další osoby přicházející do styku s takovým respondentem, musí být speciálně a podrobně **proškoleni k dotazování dětí, mládeže a zranitelných osob** a také k danému projektu, včetně způsobu získávání souhlasu a vytváření dobrého vztahu s respondentem.
- ✓ Je třeba **rozlišit souhlas s účastí ve výzkumu a souhlas se zpracováním osobních údajů** pro účel kontroly kvality sběru dat, případně také pro prokázání získání souhlasu osoby s rodičovskou zodpovědností.
- ✓ Osoba s rodičovskou zodpovědností, poskytující souhlas s účastí dítěte ve výzkumném projektu, musí být **dostatečně informována** (jasné vysvětlení pravidel výzkumu, ukázka otázek či rámcová témata rozhovoru, při produktovém testu ukázka nebo popis výrobku) a musí být přesvědčena, že je **plně zaručena bezpečnost** a jsou ochráněna práva a zájmy dítěte.
- ✓ Výzkumník musí vzít v **úvahu stupeň zralosti dítěte**. Pokud to stupeň zralosti dítěte nebo téma výzkumu vyžaduje, doporučuje se výzkum realizovat v přítomnosti zletilé osoby, kterou dítě zná a důvěřuje jí.
- ✓ Je třeba zajistit, aby takový respondent nebyl znepokojován, maten nebo klamán, zvláště pokud se jedná o **citlivá témata** (např. sexuální témata, násilí, drogy, šikana, rodinné vztahy).
- ✓ **Osobní údaje** dětí, mládeže a zranitelných osob se nedoporučuje zpracovávat ani předávat zadavateli výzkumu bez opodstatněného důvodu.
- ✓ V případě nejistoty s procesem výzkumu s těmito respondenty je vhodné před zahájením projektu **konzultovat právní oddělení** agentury, zadavatele a SIMAR, případně Úřad pro ochranu osobních údajů.

Otázky před realizací

- ✓ Je skutečně **nezbytně nutné** realizovat výzkum s dětmi/mládeží/dalšími zranitelnými osobami?
- ✓ Vysvětlil zadavatel tyto **důvody** písemně před zahájením výzkumného projektu?
- ✓ Jakým způsobem budeme získávat **souhlas osoby s rodičovskou zodpovědností**?

- ✓ Jakým přiměřeným způsobem získáme **souhlas s účastí na výzkumu** od respondenta?
- ✓ Existují aspekty realizace výzkumu, které by mohly být pro děti/mládež/zranitelnou osobu **nebezpečné nebo způsobit nepřiměřené nepohodlí**?
- ✓ Doložili jsme dostatečně před zahájením **posouzení nezávadnosti** testovaného produktu nebo služby?
- ✓ Zajistili jsme **bezpečné prostředí** pro dotazování?
- ✓ Je zajištěna skutečná a úplná **anonymizace** nebo **pseudonymizace** odpovědí respondentů?
- ✓ Jakým způsobem bude realizována **kontrola sběru dat** v případě, že osobní údaje se nedoporučuje sbírat?
- ✓ Ujistili jsme se, že u výzkumných projektů s účastí dětí, mládeže a zranitelných osob používáme **pouze výstupy, které jsou anonymizované**?

Doporučené věkové hranice a pravidla:

Věkové hranice:

Věk	Co je třeba
Do 13 let	Souhlas rodiče* a souhlas dítěte a kontakt jen na rodiče
13+ a dotazování mimo internet	Stačí souhlas dítěte a kontakt také může poskytnout dítě
13-15 a dotazování na internetu	Musí souhlas se zpracováním osobních údajů (kontroly výplaty) udělat rodič a souhlas s účastí stačí od dítěte

Speciality:

Situace	Co je třeba
Do 15 let a údaje o finanční situaci domácnosti, nebo o jiných členech domácnosti	Nutný souhlas rodiče*
Dotazování ve škole apod.	Nutný souhlas osoby, která za děti zodpovídá

*Rodič = osoba s rodičovskou zodpovědností.

Zdroj: Převzato ze Standardu SIMAR (str. 69).

Na str. 70-71 Standardu SIMAR jsou dále rozvedeny v něm používané **definice** pro pojmy: dítě²⁰, zranitelná osoba, věková hranice, osoba s rodičovskou zodpovědností, újma, souhlas s účastí na výzkumu.

Důležité je taktéž zmínit, že pokud se shromažďování údajů vyskytuje v **chráněném prostředí** (např. ve škole nebo v nějakém jiném středisku péči o dítě, kde má nějaká osoba v pravomoci celkovou odpovědnost), musí výzkumníci **získat navíc souhlas majitelů a/nebo správců**, kteří mají za toto místo zodpovědnost dříve, než začnou provádět výzkum s dětmi.

Po získání souhlasu s provedením výzkumu od osoby s rodičovskou zodpovědností je před samotným provedením výzkumu potřeba získat souhlas s účastí na výzkumu také od dítěte. **Všechny informace a sdělení musí být podávány za použití jasných a jednoduchých jazykových prostředků, aby jim děti snadno porozuměly.**

Je doporučeno **rekrutovat děti pro výzkum primárně prostřednictvím osoby s rodičovskou zodpovědností**. Při prvním kontaktu s respondentem, u kterého není jasné, zda se nejedná o dítě, je třeba dotázat se na věk, než začneme zjišťovat jakékoliv další údaje.

Pokud osoba s rodičovskou zodpovědností není k dispozici a výzkumník komunikuje vzdáleným přístupem (např. při online nebo telefonickém dotazování), je možné **dítě požádat o kontakt na takovou osobu** za účelem udělení souhlasu. Nemáme-li souhlas osoby s rodičovskou zodpovědností, není možné ve výzkumu pokračovat.

Při získávání souhlasu poskytnou výzkumníci dostatečné informace o povaze výzkumného projektu, aby umožnili osobě s rodičovskou zodpovědností dospět k informovanému rozhodnutí o zapojení dítěte.

Souhlas osoby s rodičovskou zodpovědností se také vyžaduje na **pořizování fotografií, videozáznam a nahrávání dětí**. Doporučuje se, aby tyto záznamy byly upraveny tak, aby byly děti **neidentifikovatelné**.

1.5 Přehled dat v resortu školství

Resort školství disponuje řadou datových zdrojů, proto byla vytvořena rešerše, která jednotlivé zdroje dat mapuje, a to včetně zdrojů externích či přímo řízených subjektů. V rámci této rešerše vznikly dva **rozcestníky**, které existující data mapují, a zároveň jsou i praktickým nástrojem zveřejněným na webu Edu.cz. Prvním je *Přehled odkazů na data o vzdělávání*,²¹ který mapuje národní i mezinárodní zdroje. Druhým je *Rozcestník na data MŠMT*,²² který je zaměřen především na data MŠMT a České školní inspekce. Tyto rozcestníky tvoří přílohu č. 8 a 9. Další přílohy Standardů (č. 10, 11 a 12) tvoří

²⁰ Zde je potřeba upozornit, že definice se liší od definice používané v resortu školství. V případě Standardu SIMAR se jedná o **nezletilou osobu**, zatímco pod pojmem dítě v resortu školství zpravidla rozumíme pouze **účastníky předškolního vzdělávání** v mateřských školách.

²¹ Dostupný [zde](#).

²² Dostupný [zde](#).

*Harmonogram sběrů dat v regionálním školství,*²³ který slouží jednak jako interaktivní webový rozcestník, tak i jako prakticky orientovaná infografika zejména pro vedení škol.

Dále vznikl dokument *Výkazy, metodické pokyny a dodatky pro rok 2024,*²⁴ který obsahuje přehled formulářů všech výkazů zejména v regionálním školství včetně všech metodických pokynů a dodatků. Materiál umožňuje snadnější přístup k informacím a jednodušší způsob vyhledávání konkrétních údajů, které výkazy obsahují. Uživatel zde bez nutné znalosti dílčích výkazů a jejich jednotlivých oddílů a položek může bez problému vyhledávat a ve výkazech se lépe orientovat. Materiál je pravidelně aktualizován od roku 2023.

Popis základních zdrojů administrativních dat

V prostředí resortu školství existuje několik možných zdrojů administrativních dat. Zde jsou stručně popsány ty nejdůležitější:

1. Školní matrika školy nebo školského zařízení
2. Agregované údaje ze škol a školských zařízení (výkonové výkazy řady S, Z, R a výkazy řady M)
3. Sdružené informace matrik studentů (SIMS)

1.5.1 Školní matrika školy nebo školského zařízení

Školní matrika školy nebo školského zařízení je ve školském zákoně č. 561/2004 Sb. formulována jako označení pro evidenci dětí, žáků a studentů škol a školských zařízení. Zákon v § 28 výslovně vymezuje povinný okruh údajů vedených ve školní matrice, subjekty odpovědné za vedení školní matriky, subjekty zapojené do sdružování údajů ze školních matrik a další náležitosti vedení školní matriky. Předávání údajů upravuje vyhláška č. 364/2005 Sb., o vedení dokumentace škol a školských zařízení a školní matriky a o předávání údajů z dokumentace škol a školských zařízení a ze školní matriky (vyhláška o dokumentaci škol a školských zařízení), ve znění pozdějších předpisů.²⁵

Individuální údaje ze školních matrik předávají základní školy, střední školy, konzervatoře a vyšší odborné školy, tedy školy poskytující stupeň vzdělání, s výjimkou škol při zdravotnických zařízeních, které nemají své kmenové žáky. Individuální údaje se rovněž nepředávají o studentech v oborech vzdělání v oblasti bezpečnostně právní činnosti ve vyšších odborných školách zřizovaných Ministerstvem vnitra. Povinnost vést školní matriku mají všechny školy a školská zařízení zapsané ve školském rejstříku.

Školní matrika školy podle povahy její činnosti obsahuje tyto údaje o dítěti, žákovi nebo studentovi:

²³ Dostupný [zde](#).

²⁴ Dostupný [zde](#).

²⁵ Zdroj: MŠMT 2024: Školní matriky – Základní informace. Odkaz: https://msmt.gov.cz/file/39760_1_1/.

- jméno a příjmení, rodné číslo, popřípadě datum narození, nebylo-li rodné číslo dítěti, žákovi nebo studentovi přiděleno, dále státní občanství, místo narození a místo trvalého pobytu, popřípadě místo pobytu na území České republiky podle druhu pobytu cizince nebo místo pobytu v zahraničí, nepobývá-li dítě, žák nebo student na území České republiky,
- údaje o předchozím vzdělávání, včetně dosaženého stupně vzdělání,
- obor, formu a délku vzdělávání, jde-li o střední a vyšší odbornou školu,
- datum zahájení vzdělávání ve škole,
- údaje o průběhu a výsledcích vzdělávání ve škole, vyučovací jazyk,
- údaje o znevýhodnění dítěte, žáka nebo studenta uvedeném v § 16, údaje o mimořádném nadání, údaje o podpůrných opatřeních poskytovaných dítěti, žákovi nebo studentovi školou v souladu s § 16, a o závěrech vyšetření uvedených v doporučení školského poradenského zařízení,
- údaje o zdravotní způsobilosti ke vzdělávání a o zdravotních obtížích, které by mohly mít vliv na průběh vzdělávání,
- datum ukončení vzdělávání ve škole; údaje o zkoušce, jíž bylo vzdělávání ve střední nebo vyšší odborné škole ukončeno,
- jméno a příjmení zákonného zástupce, místo trvalého pobytu nebo bydliště, pokud nemá na území České republiky místo trvalého pobytu, a adresu pro doručování písemností, telefonické spojení.

Školní matrika školského zařízení podle povahy jeho činnosti obsahuje tyto údaje o dítěti, žákovi nebo studentovi:

- jméno a příjmení, rodné číslo, popřípadě datum narození, nebylo-li rodné číslo dítěti, žákovi nebo studentovi přiděleno, dále státní občanství a místo trvalého pobytu, popřípadě místo pobytu na území České republiky podle druhu pobytu cizince nebo místo pobytu v zahraničí, nepobývá-li dítě, žák nebo student na území České republiky,
- datum zahájení a ukončení školské služby nebo vzdělávání,
- údaje o zdravotní způsobilosti, popřípadě o zdravotních obtížích, které by mohly mít vliv na poskytování školské služby nebo vzdělávání,
- údaje o znevýhodnění dítěte, žáka nebo studenta uvedeném v § 16, údaje o mimořádném nadání, údaje o podpůrných opatřeních poskytovaných dítěti, žákovi nebo studentovi školským zařízením v souladu s § 16, a o závěrech vyšetření uvedených v doporučení školského poradenského zařízení,
- označení školy, v níž se dítě, žák nebo student vzdělává,
- jméno a příjmení zákonného zástupce, místo trvalého pobytu nebo bydliště, pokud nemá na území České republiky místo trvalého pobytu, a adresu pro doručování písemností, telefonické spojení.

Vyšší odborné školy předávají navíc individuální údaje z dokumentace škol o uchazečích o přijetí ke vzdělávání (uchazeč VOŠ, přijímací řízení ke vzdělávání ve vyšší odborné škole). Údaje jsou předávány prostřednictvím aplikace pro předávání dat ze školních matrik.²⁶

²⁶ Zdroj: MŠMT 2024: Školní matriky – Základní informace. Odkaz: https://msmt.gov.cz/file/39760_1_1/.

Školy předávají údaje ze školních matrik do databáze spravované MŠMT (<http://sberdat.uiv.cz/login>). Do této databáze mají v rozsahu nezbytném pro plnění jejich úkolů přístup také **krajské úřady a obecní úřady obcí s rozšířenou působností**, které zajišťují přijímání předávaných údajů do databáze. K individuálním údajům v databázi mají přístup pouze pověřeni zaměstnanci ministerstva nebo pověřeni zaměstnanci krajských úřadů a obecních úřadů obcí s rozšířenou působností.²⁷

Data ze školních matrik jsou předávána ve 2 obdobích:

- v „hlavním podzimním sběru“ **do 15. října k rozhodnému datu 30. září** předávají základní a střední školy a konzervatoře soubory s věty o všech osobách, které byly v období od 1. října (s výjimkou žáků ZŠ s dodatečně uděleným odkladem povinné školní docházky, za které se předávají údaje platné od 1. září) minulého roku do 30. září aktuálního roku alespoň jeden den žáky školy nebo měly v tomto období přerušené vzdělávání, či konaly v tomto období závěrečnou nebo maturitní zkoušku. **Do 15. listopadu k rozhodnému datu 31. října** předávají vyšší odborné školy soubory s věty o všech osobách, které byly v období od 1. listopadu minulého roku do 31. října aktuálního roku alespoň jeden den studenty školy nebo měly v tomto období přerušené vzdělávání, či konaly v tomto období absolutorium, dále předávají údaje o uchazečích o přijetí do 1. ročníku).²⁸
- v „jarním aktualizacím sběru“ **do 15. dubna k rozhodnému datu 31. března** téhož školního roku, kromě údajů o uchazečích o přijetí ke vzdělávání. Předávané údaje zahrnují také změny obsahu školní matriky a dokumentace školy nebo školského zařízení, k nimž došlo od 1. září předcházejícího kalendářního roku.²⁹

Více ke konkrétním informacím k předávání dat ze školních matrik <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/informace-k-predavani-dat> a ke školním matrikám: <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/skolska-matrika-1>.

1.5.2 Agregované údaje ze škol a školských zařízení (výkonové výkazy řady S, Z, R a výkazy řady M)

MŠMT kromě dat z matrik škol a matrik školských zařízení sdružuje pro statistické účely a pro účely plnění dalších povinností data v anonymizované podobě prostřednictvím tzv. výkonových výkazů regionálního školství.³⁰ Tato činnost MŠMT, stejně jako u školních matrik školy nebo školského zařízení, vyplývá z § 28 ve školském zákoně č. 561/2004 Sb.³¹ a je dále upravena vyhláškou č. 364/2005 Sb.,³² o vedení dokumentace škol

²⁷ Zdroj: MŠMT 2024: Edu.cz – Vyhláška č. 364/2005 Sb. Platná k 1. 9. 2018. Odkaz: <https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/08/v-364-2005.pdf>

²⁸ Zdroj: MŠMT 2024: Školní matriky – Základní informace. Odkaz: https://msmt.gov.cz/file/39760_1_1/.

²⁹ Zdroj: MŠMT 2024: Edu.cz – Vyhláška č. 364/2005 Sb. Platná k 1. 9. 2018. Odkaz: <https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2020/08/v-364-2005.pdf>

³⁰ Zdroj: MŠMT 2024: Metodický návod pro zpracování statistického výkaznictví v regionálním školství (určeno pro správní úřady). Odkaz: [METVYK24 \(uiv.cz\)](https://www.msv.cz/METVYK24).

³¹ Zdroj: MŠMT 2024: Zákon č. 561/2004 Sb. Platný k 1. 1. 2024. Odkaz: <https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2024/01/skolskyzakon-1.1.2024.pdf>.

³² Zdroj: MŠMT 2024: Vyhláška 364/2005 Sb. Platná k 1. 1. 2023. Odkaz: <https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2023/01/364-2005-1.1.2023.pdf>.

a školských zařízení a školní matriky a o předávání údajů z dokumentace škol a školských zařízení a ze školní matriky (vyhláška o dokumentaci škol a školských zařízení), ve znění pozdějších předpisů. Pro lepší pochopení je níže v tabulce uveden výčet všech výkonových výkazů regionálního školství pro sběr na podzim roku 2024. Výkonové výkazy se dělí dle označení na **R**, **M**, **S** a **Z**. Ty označené **R** jsou vyplňovány za právnickou osobu vykonávající činnost škol a školských zařízení zapsaných do rejstříku (dále jen „ředitelství“). Výkazy označené **M** včetně příslušné přílohy R 43-01 jsou generovány z individuálních dat předaných ze školní matriky. Výkazy označené **S** jsou vyplňovány vždy za školy, případně jejich odloučená pracoviště, výkazy označené **Z** za školská zařízení, případně jejich odloučená pracoviště (je konkretizováno u jednotlivých výkazů). Přehled formulářů a metodických pokynů k výkonovým výkazům předávaným v roce 2024 jsou k dispozici: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2024/08/Vykazy_formulare-a-metodicke-pokyny_2024.pdf.

Přehled výkonových výkazů a agregací sdružovaných individuálních dat (řada M) regionálního školství (podzimní sběr dat v r. 2024)

Značka	Výkaz	podle stavu ke dni (rozhodné datum)
S 1-01	o mateřské škole	30. 9. 2024
Z 2-01	o školní družině - školním klubu	31. 10. 2024
M 3	o základní škole	30. 9. 2024
S 4-01	o mateřské - základní škole při zdravotnickém zařízení	30. 9. 2024
S 4c-01	o přípravné třídě základní školy a o přípravném stupni základní školy speciální	30. 9. 2024
M 8	o střední škole	30. 9. 2024
M 9	o konzervatoři	30. 9. 2024
M 10	o vyšší odborné škole	31. 10. 2024
R 13-01	o ředitelství škol	30. 9. 2024
Z 14-01	o zařízení pro výkon ústavní-ochranné výchovy	31. 10. 2024
Z 15-01	o činnosti střediska volného času	31. 10. 2024
Z 17-01	o činnosti zařízení školního stravování	31. 10. 2024
S 18-01	o jazykové škole	30. 9. 2024
Z 19-01	o školském ubytovacím zařízení	31. 10. 2024
Z 23-01	o pedagogicko-psychologické poradně	30. 9. 2024
S 24-01	o základní umělecké škole	30. 9. 2024
Z 27-01	o středisku praktického vyučování	30. 9. 2024
Z 33-01	o speciálně pedagogickém centru	30. 9. 2024
Z 34-01	o středisku výchovné péče	30. 9. 2024
U 41	přijímací řízení ke vzdělávání ve vyšší odborné škole	31. 10. 2024
R 43-01	příloha výkazu o škole/školském zařízení o poskytovaných podpůrných opatřeních personálního charakteru a jejich finanční náročnosti pro rozpočtové účely roku 2025	dle výkazu

Zdroj: MŠMT 2024: Metodický návod pro zpracování statistického výkaznictví v regionálním školství (určeno pro správní úřady). Odkaz: [METVYK24 \(uiv.cz\)](https://www.msvy.cz/).

Jednotlivé výkonové výkazy kromě řady **M** (data z matrik) jsou agregací sdružovaných dat za úroveň ředitelství, školy, školského zařízení, respektive odloučeného pracoviště. MŠMT pak dále tato data agreguje na úroveň krajů ČR a celé ČR v každoročně vydávané Statistické ročence školství („Ročenka“) za daný školní rok (viz <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>). Konkrétní položky výsledných agregací dat jsou dostupné za školní rok 2023/2024 na webu souvisejícím s výše uvedenou Statistickou ročenkou – odkaz: https://statis.msmt.cz/rocenka/2023/tabulky_platnost.zip.

Mezi nejčastěji sledované datové položky patří: počty škol, tříd, dětí, žáků a studentů (z toho dívek), učitelů (z toho žen) v členění podle území (ČR, kraje ČR) či dle zřizovatele. Dále je k dispozici také věková struktura dětí, žáků a studentů v mateřských, základních a středních školách, v konzervatořích a ve vyšších odborných školách.

Agregovaná data v Ročence jsou členěna do 10 skupin datových položek:

- A Vzdělávání ČR – souhrn,
- B Předškolní vzdělávání,
- C Základní vzdělávání,
- D Střední vzdělávání,
- DK Konzervatoře,
- E Vyšší odborné školy,
- H Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy,
- I Zařízení poradenské činnosti,
- J Školská stravovací a ubytovací zařízení,
- K Ostatní školy a školská zařízení.

Specifickou část pak tvoří další skupina dat zaměřená na vysoké školství. Ta má název **F** Vysoké školství a související zařízení. Z výše uvedených informací o výkonových výkazech vyplývá, že z nich **nejsou k dispozici data na individuální úrovni**.

1.5.3 Sdružené informace matrik studentů (SIMS)

Sdružené informace matrik studentů (zkráceně „SIMS“) jsou centrální databáze a nad nimi fungující stejnojmenný informační systém SIMS. Ten je k dispozici na webové adrese: <https://sims.msmt.cz/>. Tuto databázi a informační systém provozuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy pro vlastní účely a k využití ze strany vysokých škol. Data jsou získávána na základě **Zákona č. 111/1998 Sb.**, o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, který ukládá vysokým školám a poskytovatelům zahraničního vysokoškolského vzdělání působící na území České republiky vést matriku studentů, jež slouží k evidenci studentů a k rozpočtovým a statistickým účelům.³³

³³ Zdroj: MŠMT 2024. SIMS - Sdružené informace matrik studentů, MŠMT ČR (gov.cz). Odkaz: <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/sims-sdruzene-informace-matrik-studentu-1>.

Matrika každé vysoké školy obsahuje **údaje o jednotlivých studentech vysoké školy zapsaných do bakalářského, magisterského nebo doktorského studijního programu**. Zápis nově přijatých studentů do matriky se provádí ze strany vysoké školy neprodleně po zápisu studenta do studia v příslušném studijním programu (§ 88 odst. 4, § 51 odst. 1 citovaného zákona).³⁴

Výše zmíněný Zákon o vysokých školách č. 111/1998 Sb. opravňuje MŠMT sdružovat a využívat informace z matriky studentů podle zvláštních předpisů (§ 87 písm. i) citovaného zákona) pro rozpočtové a statistické účely a současně MŠMT zmocňuje stanovit strukturu informační věty provozované databáze a její technické podmínky.³⁵

Agregovaná data ze SIMS je možno získat z webového portálu provozovaného MŠMT prostřednictvím:

- rozcestníku na data v různých členěních pomocí webových aplikací na adrese: <https://statis.msmt.cz/statistikyvs/prohlizece.aspx> a
- prohlížeček dat, ve kterých jsou dostupné agregace dat o vysokých školách interaktivní formou výběru řady kombinací dat <https://statis.msmt.cz/statistikyvs/>.

Data jsou také doplněna o obecné a metodické informace o těchto statistikách a jejich zpracování <https://statis.msmt.cz/statistikyvs/>,

Mimo výše zmíněnou interaktivní formu dat je možno data ze SIMS získat v podobě excelových souborů a tabulek v nich prostřednictvím rozcestníku http://dsia.msmt.cz/vystupy/vu_vs.html. Popis metodiky výpočtu jednotlivých tabulek je pak dostupný na: <https://msmt.gov.cz/file/21927/download/>.

³⁴ Zdroj: MŠMT 2024. SIMS - Sdružené informace matrik studentů, MŠMT ČR (gov.cz). Odkaz: <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/sims-sdruzene-informace-matrik-studentu-1>.

³⁵ Zdroj: MŠMT 2024. SIMS - Sdružené informace matrik studentů, MŠMT ČR (gov.cz). Odkaz: <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/vysoke-skolstvi/sims-sdruzene-informace-matrik-studentu-1>.

2 Metody výzkumu aneb jak na kvalitní společenskovědní výzkum

2.1 Výzkumný design

Každý výzkum je potřeba si dobře rozvrhnout a naplánovat. Výzkum má obecně přijímaný a ustálený postup. Různí autoři jej však popisují různě nebo více či méně podrobně. Často se ale bohužel stává, že typ výzkumu, problém nebo otázky se přizpůsobují zvolené (a často oblíbené) metodě sběru dat. Mělo by to však být přesně naopak. **Mnohem důležitější a přednější je, si uvědomit, co vlastně chceme zjišťovat, a až následně můžeme vybírat, jakou cestou se poznání dopátrat.**

Veselý (2011) ve své kapitole a kolektivní publikaci *Současné metodologické otázky veřejné politiky* identifikuje celkem 13 prvků obecného modelu výzkumného procesu a metody sběru dat zařadil až na 11. pozici. Celkový výzkumný proces autor rozděluje do těchto fází: výběr tématu, primární cíle, výzkumné cíle, výzkumné otázky, optika výzkumu, hodnotová východiska, výzkumná strategie, reprezentace tématu, konceptuální rámce, teorie a modely, výzkumný design, metody sběru a produkce dat, metody analýzy dat, způsob prezentace závěrů a zjištění.

Bryman (2012) je ve své publikaci *Social research methods* výrazně skromnější, když identifikuje jednotlivé kroky výzkumného procesu. I on však řadí výběr metody sběru dat až téměř na konec výzkumného procesu. Bryman (2012) identifikuje výzkumný proces takto: přehled literatury (literature review), koncepty a teorie (concepts and theories), výzkumné otázky (research questions), výběr případů pro výzkum (sampling cases), sběr dat (data collection), analýza dat (data analysis), výzkumná zpráva (writing up).

Jak si lze všimnout na dvou uvedených příkladech možných fází výzkumu, oba se vzájemně prolínají a liší se podrobností jednotlivých fází. Je také důležité si uvědomit, že v praxi se velmi často jednotlivé fáze překrývají, doplňují nebo probíhají současně. Pro podrobnější popis jednotlivých fází budeme vycházet z jednoduššího Brymanova modelu.

2.1.1 Přehled literatury

Ještě před přehledem literatury se předpokládá výběr tématu. Výzkumník by již měl mít rozmyšlené téma, kterému se chce věnovat. Samotný přehled literatury (literature review) pak představuje zásadní činnost pro kvalitní přípravu výzkumu. Nejde jen o shrnutí toho, co si výzkumník o daném tématu načte, ale o kritické zhodnocení a také úsudek nad tím, co mu může během jeho výzkumu pomoci. Základním smyslem přehledu literatury je zjistit, co již o vybraném tématu víme, abychom předešli možnému dublování výzkumů. (Bryman 2012) Přehledem literatury se nemyslí jen literatura v pravém slova smyslu, ale také výzkumy a data, která se již například na MŠMT sbírají.

V současné době již není při rozvoji moderních technologií takový problém s dostupností zdrojů. Naopak jsme přešli od problémů s nedostatkem zdrojů nebo jejich nedostupností

k tomu, že je zdrojů nadbytek. Schopnost správně a kriticky se vyznat v obrovské záplavě všech možných textů na dané téma, je tak potřebnější než kdy dřív. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Podobně jako v případě dat, tak i v případě literatury můžeme rozlišovat primární, sekundární a terciární literaturu. **Primární literaturou** označujeme zdroje, které přináší nová poznání. Radíme sem odborné články, monografie, empirické studie atd. Za **sekundární literaturu** považujeme různé učebnice, přehledové stati nebo recenze. Sekundární literatura vychází z té primární a snaží se ji přehledným způsobem zpracovat a shrnout do větších a propojenějších celků. Příkladem sekundární literatury je i tento text. Třetím typem je **terciární literatura**, která shrnuje jak primární, tak sekundární literaturu ve velmi zhuštěné podobě nebo o jejich tématech informuje. Radíme sem například učební skripta, encyklopedie nebo naučné slovníky. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) Pro kvalitní přehled literatury by výzkumník měl provádět **rešerši** (vyhledávání literatury) nejvíce mezi primárními zdroji. Velkou inspirací však mohou být i sekundární zdroje, které velmi často na ty primární odkazují.

Jak jsme již psali výše, přehled literatury není jen shrnutí a výtah z toho, co si o vybraném tématu výzkumník přečte. Je velmi důležitý v několika rovinách:

- teoreticko-epistemologické³⁶,
- tematické,
- metodologické a
- kontextové. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Pozor!

Přehled literatury tak není radno podceňovat a je potřeba si na něm dát skutečně záležet, neboť se pak významným způsobem odráží ve všech dalších fázích výzkumu. Pokud je přehled literatury kvalitní, může vám pomoci při rozmyšlení tématu, výběru teorie nebo metody sběru dat.

³⁶ Teoreticko-epistemologická rovina – optika výzkumu, jak se na zkoumaný problém díváme. Pro výběr teorie a optiky výzkumu je literatura nezbytná.

2.1.2 Koncepty a teorie

Užití relevantních konceptů a teorií je fáze, která musí být nutně spojena s přehledem literatury. Nelze úplně jednoznačně říct, která fáze výzkumu by té druhé měla předcházet, protože jsou vzájemně provázané. Tato fáze výzkumu je velmi důležitá a není radno ji nikterak podceňovat.

Koncepty a teorie nám slouží k vymezení toho, jakou optikou se na výzkum díváme. Na každý společenský nebo veřejně politický problém se lze dívat (a také ho zkoumat) z mnoha různých pohledů. Právě přijetí dané optiky výzkumu nás zavazuje k jistému postupu, kterého bychom se měli po celý výzkum držet. Jinak se budeme problému věnovat v rámci kvantitativního a jinak v rámci kvalitativního přístupu. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Obecně nám koncepty a teorie pomáhají porozumět realitě kolem nás. Pomocí nich se snažíme zjednodušeně popsat sociální svět. Celou řadu konceptů používáme dnes a denně naprosto běžně, aniž bychom si to mnohdy sami uvědomovali. Může jít například o koncepty jako je moc, sociální status, či byrokracie. Ze vzdělávací oblasti lze vypíchnout například koncept školy. Pro účely samotného výzkumu je koncepty nutné definovat a zpřesňovat. Tomuto procesu říkáme **konceptualizace** a **operacionalizace**. Koncepty jsou následně nepostradatelným základem pro teorie, které nám zjednodušeně popisují vztahy mezi koncepty, tedy jak sociální svět kolem nás teoreticky funguje. (Bryman 2012) Často se v této fázi setkáváme s tím, že se nám nedaří zkoumaný problém teoreticky uchopit. Je tedy důležité si uvědomit, že teorie je velmi obecný pojem a pro teoretické ukotvení zkoumaného problému nemusí být použita jen teorie, která to samotné slovo obsahuje (např. teorie advokačních koalic, teorie tří proudů, teorie principal-agent atd.). Více tak užíváme termínu teoretická východiska.

Měli byste vědět...

Teorie je důležitá pro celý výzkumný proces. Je vhodné ji vnímat jako nástroj, který nám pomáhá určit, na co se při samotném výzkumu zaměřovat nebo jaká data jsou pro daný výzkum nejvhodnější a jak je sbírat. Svou roli má i při interpretaci závěrů. Z těchto důvodů se tak stává, že se původní teoretická východiska v průběhu výzkumu revidují nebo dokonce v závěru popírají. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

2.1.3 Výzkumné otázky

V této fázi výzkumu se již na základě studia relevantní literatury snažíme co nejkonkrétněji vymezit to, co chceme zkoumat. Z počátečního velmi obecného tématu našeho výzkumu bychom měli v první řadě formulovat výzkumný problém. Výzkumný

problém může mít podobu jedné věty nebo krátkého odstavce, jehož prostřednictvím představíme konkrétní vymezení plánovaného výzkumu. (Novotná, Špaček, Štovićková Jantulová 2019) Například „segregace romských žáků na příkladu mediálního zpravodajství“ nebo „slovní hodnocení pohledem učitelů, žáků a jejich rodičů na škole XY“.

Takto formulované výzkumné problémy jsou pro účely výzkumu stále velmi obecné. Pro jejich ještě přesnější vymezení je nutné si položit výzkumné otázky, které jsou pro kvalitní výzkum klíčové. **Výzkumné otázky tak slouží k jednoznačnému vymezení výzkumu.** Konkrétně se ptáme na to, co chceme zjistit. Absence nebo nevhodná formulace výzkumných otázek pak odsuzuje celý výzkum k neúspěchu. Od formulace výzkumných otázek se také odvíjí další kroky výzkumu jako zvolení metody sběru dat, jejich analýzy nebo sepsání výzkumné zprávy. Výzkumné otázky by ze své podstaty měly být formulovány jako věty tázací a měly by tedy končit otazníkem. Můžeme se však setkat i s tím, že jsou formulovány jako věty oznamovací (např. Chci zkoumat, jak ...). Zároveň by neměly být formulovány banálně. Pokud se na ně dá lehce odpovědět (např. ano/ne), není třeba provádět výzkum. (Bryman 2012)

Výzkumné otázky jsou důležité jak pro výzkumníka, kdy mu slouží jako vodítko toho, co chce vlastně zkoumat, tak pro čtenáře, který si podle nich udělá jasnou představu o tom, co se z výzkumu dozví. Jejich počet není nijak striktně dán, odvíjí se od definovaného výzkumného problému, cíle výzkumu a také možností samotného výzkumníka.

Příklad výzkumných otázek

Výzkumný problém: segregace romských žáků na příkladu mediálního zpravodajství

Výzkumné otázky:

- Jak vybraná média konstruují jednotlivé články o segregaci?
- Jaké slovní prostředky používají?
- Jak se jednotlivá média liší ve způsobu informování o segregaci?

2.1.4 Výběr případů pro výzkum

V této fázi výzkumu bychom již měli mít rozmyšleno, co chceme zkoumat. Předmětem společenskovedních výzkumů jsou v naprosté většině lidé (žáci, učitelé, ředitelé, zákazníci atd.). Ve zbývajících menšině výzkumů můžeme zkoumat například instituce nebo dokumenty. Takto vymezenou skupinu lidí/dokumentů/institucí, kterou chceme zkoumat, nazýváme **populací**. Naprosto ideální výzkum by vypadal tak, že bychom zkoumali právě celou populaci. Provedli bychom například dotazníkové šetření na všech občanech ČR. Takovýto postup bohužel není v praxi proveditelný³⁷ z mnoha různých důvodů, jako je

³⁷ MŠMT nicméně provádí tzv. sběr dat, který probíhá v rámci celé populace, v tomto případě populace všech škol, které jsou k danému datu sběru dat zapsané v rejstříku škol a školských zařízení. Jedná se např. o výkonové výkazy. Takto rozsáhlý sběr dat ovšem vychází z přímého zákonného zmocnění a je pro všechny

nezastižení respondentů nebo obrovské náklady na sběr, zpracování a následnou analýzu dat. Z tohoto důvodu se obvykle tvoří **výzkumný soubor (vzorek)**, kdy se snažíme pomocí různých technik zmenšit populaci tak, abychom ji už oslovit dokázali. **Na základě správně vytvořeného vzorku pak můžeme výsledky zobecňovat na celou populaci.** Tedy i v případě, že jsme se neptali všech jednotek populace. (Bryman 2012) Více se této fázi výzkumu věnujeme níže v podkapitole Výběr vzorku.

Takto popsaný výběr vzorku nebo výběrového souboru se **týká pouze kvantitativního výzkumu**, jehož cílem je právě **poznání zobecnitelné na celou zkoumanou populaci**. V kvalitativním výzkumu, který takovou ambici nemá, je nicméně výběr případů také velmi důležitou fází. **Kvalitativní výzkumníci nepracují s tak velkým množstvím respondentů**, důležitější je pro ně mít respondenty správně vybrané. Více se zaměřují na **kontext**, tudíž je pro ně důležité vydefinovat si terén³⁸ a prostředí a až následně z něj vybírají (někdy říkáme spíše rekrutují) případy, které budou zkoumat. **Kvalitativní výzkum se problému snaží porozumět a jde více do hloubky.** Kvalitativní výzkumníci pracují s **velmi nízkým počtem případů**, výjimkou není ani výzkum jednoho samotného případu (např. **případová studie**). (Bryman 2012)

2.1.5 Sběr dat

Když už víme, co chceme zkoumat a na co konkrétně se chceme v našem výzkumu zaměřit, je nutné rozhodnout, jakým způsobem budeme informace (data) sbírat. O konkrétních metodách sběru dat, jejich výhodách, nevýhodách či možnostech uplatnění píšeme více v následující kapitole *Výzkumné metody sběru dat*. Zde je však důležité zmínit, že **výběr metody sběru dat musí být podřízen zvolenému přístupu a naformulovaným výzkumným otázkám**. Velmi často se stává, že celý výzkum a jeho logiku přizpůsobujeme metodě sběru dat, na kterou jsme zvyklí. Logika výzkumu by však měla být přesně opačná. **Nejdříve musíme vědět, co chceme zkoumat a až teprve po tom se můžeme rozmýšlet, jaká metoda sběru dat by byla nejvhodnější.**

Pozor!

Je důležité mít všechny fáze výzkumu v souladu, tedy aby zvolenému přístupu (kvalitativnímu nebo kvantitativnímu) odpovídaly výzkumné otázky a také metody sběru dat. Je tedy zásadní také postupovat v tomto pořadí (přístup → výzkumné otázky → metoda sběru dat). Pak se nestane, že by výzkumné otázky a metody sběru dat, tedy cesta, jak na ně odpovědět, byly v rozporu.

subjekty povinný. To v případě např. mimořádného šetření již neplatí a školy nemají povinnost se mimořádných šetření účastnit.

³⁸ Konkrétní prostředí, ve kterém se výzkum realizuje a kde se sbírají data. Může jít o fyzické místo (např. škola) nebo sociální prostředí (online komunita, určitá skupina lidí, organizace atd.).

2.1.6 Analýza dat

Pokud máme všechna potřebná data sesbíraná, je možné zahájit jejich analýzu. V první řadě se začíná **přípravou a čištěním dat** pro analýzu. **Sesbíraná data mohou obsahovat chyby, nepřesnosti, neaktuální informace, případně vyžadují nějakou další úpravu před jejich samotnou analýzou.** Bryman (2012) v souvislosti s analýzou mluví o redukci dat (data reduction). Výzkumník v této fázi výzkumu redukuje sesbíraná data a dává jim smysl. Jde o prvotní statistickou analýzu (např. tabulka četností, průměry apod.). Z datasetu čítajícího tisíce položek, čísel nebo údajů toho nelze příliš vyčíst. S daty je potřeba dále pracovat, je potřeba je **zredukovat, zanalyzovat a následně je interpretovat.** Bez analýzy data interpretovat příliš nelze.

Podobně jako při sběru dat je při analýze důležité myslet na soulad celého výzkumného procesu. Každý výzkumný přístup a již zvolená metoda nás výrazným způsobem limitují v tom, jakou analytickou metodu zvolit. Například statistickou analýzu nelze použít, pokud jsou naším datasetem přepisy rozhovorů. Je tedy opět velmi důležité mít na paměti, že všechny fáze výzkumu jsou provázané, částečně se překrývají a jejich správná logika následně určuje úspěch nebo neúspěch celého výzkumu. (Jeřábek 1992)

2.1.7 Výzkumná zpráva

Poslední a často podceňovanou částí výzkumného procesu je sepsání výzkumné zprávy nebo vlastně jakákoliv prezentace zjištěných výsledků, která může mít různou formu jako například odborný článek, prezentace na konferenci nebo monografie (Jeřábek 1992). Některými autory může tato část být vylučována ze samotného výzkumného procesu, protože bývá vnímána jako „něco navíc“. Pokud je však výzkum proveden správně a přinese nové a dosud nepoznané poznání, je klíčové ho umět představit jak odborné, tak mnohdy i široké veřejnosti. Samotné psaní článků či přípravy prezentací na konferenci jsou tak nedílnou součástí nutných dovedností každého dobrého výzkumníka úplně stejně jako jeho schopnosti při sběru nebo analýze dat. (Bryman 2012)

Opět není ustálené, jak má výzkumná zpráva nebo článek vypadat. Každý výzkumník k podobě textu přistupuje rozdílně. Podoba výzkumné zprávy nebo jakékoliv jiné formy představení výsledků (např. policy brief nebo policy paper) by měla být přizpůsobena publiku, kterému je určena. Jinou podobu bude mít výzkumná zpráva pro odborníky a jinou pro politiky. Obecně však většina výzkumných prací a odborných článků mívá tuto strukturu:

- úvod (introduction)
- přehled již existující literatury a uskutečněných výzkumů k tématu (literature review)
- použité výzkumné metody (research methods)
- výsledky výzkumu (results)
- diskuse (discussion)
- závěr/shrnutí (conclusion)

2.2 Výzkumné metody sběru dat

V rámci společenskovedního výzkumu rozlišujeme dva základní přístupy – **kvantitativní** a **kvalitativní**. Přístupy se liší historickou tradicí, zaměřením, cíli, možnostmi a metodami sběru dat. Zde je krátce představíme, více prostoru jim (a zejména metodám sběru dat) budeme věnovat v následujících kapitolách.

Kvantitativní přístup se obecně snaží vysvětlit svět kolem nás, co a proč se děje či předem daný výsek sociální reality, a to zejména tím, že **realitu kvantifikuje pomocí standardizovaných měřících nástrojů**. Kvantitativní přístup je založen na **testování teorií, respektive hypotéz**. Cílem výzkumu v rámci kvantitativního přístupu je **přinést poznání, které lze zobecnit na cílovou populaci**. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) Kvantitativní výzkum je založen na pozitivismu a snaží se **vysvětlit** bez rušivých podmínek kauzální vztahy (příčina-následek). Může být poměrně rychlý, časově nenáročný, přesný a **poskytuje většinou numerická data**. Výzkumník je v takovém případě spíše „nad“ metodami a výsledky jsou tak na něm relativně nezávislé. (Hendl 2016)

Na druhé straně **kvalitativní výzkum** vychází z konstruktivistické tradice, podle níž je svět kolem nás konstruován jednotlivými aktéry. Realita je založena na komunikaci a interakci mezi lidmi. Výzkumník zkoumající pomocí kvalitativního přístupu se snaží spíše **porozumět** zkoumané realitě a její konstrukci jednotlivými aktéry. (Moses a Knutsen 2012) Kvalitativní výzkum je svým charakterem **velmi těžko zobecnitelný na cílovou populaci**. Výzkumníkovi jde **spíše o to porozumět jasně vymezenému fenoménu**, který se rozhodl zkoumat. Výsledek je významným způsobem závislý na výzkumníkovi, jeho schopnostech a zkušenostech, neboť je to právě on, kdo má vliv na charakter a kvalitu sesbíraných dat a informací. Kvalitativní výzkum je však časově a finančně náročný. (Hendl 2016)

Cílem tohoto textu je čtenáře seznámit zejména se základními **metodami sběru dat** v obou zmíněných typech výzkumů. Nejdříve detailněji popíšeme charakteristiky a východiska **kvantitativního** přístupu a zároveň základní metody sběru dat v rámci tohoto přístupu. Těmi jsou **dotazníkové šetření, experiment, rozhovor a pozorování**. Druhá část textu bude věnována **kvalitativnímu** přístupu a jeho metodám, tedy **rozhovoru, focus group, pozorování a studiu dokumentů**. Na závěr se budeme věnovat praktické stránce výzkumu, tedy na co všechno je dobré myslet, když plánujeme výzkum.

2.2.1 Kvantitativní přístup

Vymezit kvantitativní přístup není tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát. Panuje poměrně rozšířená představa, že kvantitativní přístup je založen na práci s velkým množstvím („kvantem“) dat, což je ve většině případů pravda, ale rozhodně se nejedná o zásadní charakteristiku tohoto přístupu. Mnohem více je založen na kvantifikaci zjištění. Výzkumníci využívající tento přístup se snaží číselně nebo graficky kvantifikovat poznání a svět kolem nás. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Kvantitativní přístup má velmi dlouhou historickou tradici a inspiruje se přírodními vědami, s kterými má ve svém ontologickém a epistemologickém základu mnoho společného. Kvantitativní přístup vychází zejména ze směru nazývaného pozitivismus (příp. naturalismus). Pozitivisté jsou přesvědčeni o tom, že svět kolem nás je tady, je reálný (založený na faktech, daný) a dá se pozorovat či měřit. (Moses Knutsen 2012)

Měli byste vědět ...

Kvantitativní přístup dokáže poměrně dobře popsat reálný svět kolem nás. Využíváme ho velmi často, neboť se rádi kolem sebe snažíme stále něco kvantifikovat a měřit. Má však i svá významná omezení a limity. Často nedokáže vyjádřit kompletní realitu. Ukázkovým příkladem jsou v tomto ohledu známky ve škole, kdy při číselném hodnocení vnímáme velké rozpětí mezi jednotlivými známkami a za samotným výkonem (hodnoceným jedním číslem) se skrývá celá řada kvalitativních aspektů, které pouhé číslo (kvantitativní přístup) nedokáže samo o sobě postihnout. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Bryman (2012) ve svém textu popisující kvantitativní přístup identifikuje i jeho základní charakteristiky, kterými jsou měření (measurement), kauzalita (causality), zobecňování (generalization) a replikace (replication).

Měření je spojeno s pojmy jako modely či koncepty (konceptualizace a operacionalizace). Kvantitativní přístup se snaží o co nejpřesnější měření a kvantifikaci různých konceptů a proměnných. Důležitou charakteristikou podle Brymana (2012) je také kauzalita.

Kvantitativní výzkumníci se snaží vysvětlit nejen, co jak je, ale také proč tomu tak je, co zkoumaný jev vlastně způsobuje. Bryman (2012) uvádí příklad rasových předsudků, kde výzkumník v kvantitativním pojetí pravděpodobně bude uvádět jako příčiny například úroveň autoritarismu v daném státu nebo společenské charakteristiky jako úroveň vzdělání nebo sociální mobilita.

Klíčovou charakteristikou a konkurenční výhodou oproti kvalitativnímu přístupu je možnost zobecňování na celou cílovou populaci. Pokud zkoumáme určitý jev na konkrétním vzorku, o kterém ještě bude řeč později, můžeme za splnění jistých podmínek říci, že výsledek je platný pro celou populaci, ze které vzorek vychází. V případě kvalitativního výzkumu tohle nelze říct jistě v žádném případě. Replikace neboli schopnost zopakování výzkumu, a hlavně výsledků, nejvíce vychází z přírodních věd. Podle Brymana (2012) je tato charakteristika často opomíjená, opakování výzkumu podle něj zvyšuje kvalitu jeho výsledků.

Kvantitativní a kvalitativní přístup se kromě tradice, cílů a zaměření liší i možnými metodami sběru dat. V rámci kvantitativního přístupu se budeme v tomto textu blíže věnovat dotazníkovému šetření, dále experimentu, krátce pak rozhovoru a pozorování, což jsou dominantní metody spíše v kvalitativním přístupu, ale ojediněle se s nimi můžeme setkat i v tom kvantitativním. Zde však mají rozdílnou podobu.

2.2.1.1 Výběr vzorku

Ještě, než bude věnována pozornost základním metodám sběru dat, je potřeba se zaměřit na krok, který sběru dat předchází, a tím je výběr vzorku. Tento krok je zcela zásadní v souvislosti se zobecňováním.

Když mluvíme o zobecňování, chceme nejčastěji zobecňovat na celou **populaci**. Populací rozumíme jasně vymezenou skupinu lidí, institucí, čehokoliv, co chceme zkoumat. Někdy může pojem populace inklinovat pouze ke skupině lidí, ale myslíme jím jakoukoli vymezenou skupinu, kterou jsme se rozhodli zkoumat. V sociálních vědách nebo vzdělávací politice jsou to právě nejčastěji lidé (všichni obyvatelé ČR, žáci středních škol na území hlavního města Prahy, studenti Univerzity Karlovy, pedagogičtí pracovníci veřejných základních škol atd.). (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) Při výzkumu nějakého jevu chceme zjistit poznání o celé populaci. Problém je ovšem to, že zpravidla není reálné z mnoha různých důvodů (časových, finančních, kapacitních, důvodů jednotlivých členů populace atd.) oslovit pro výzkum celou populaci³⁹.

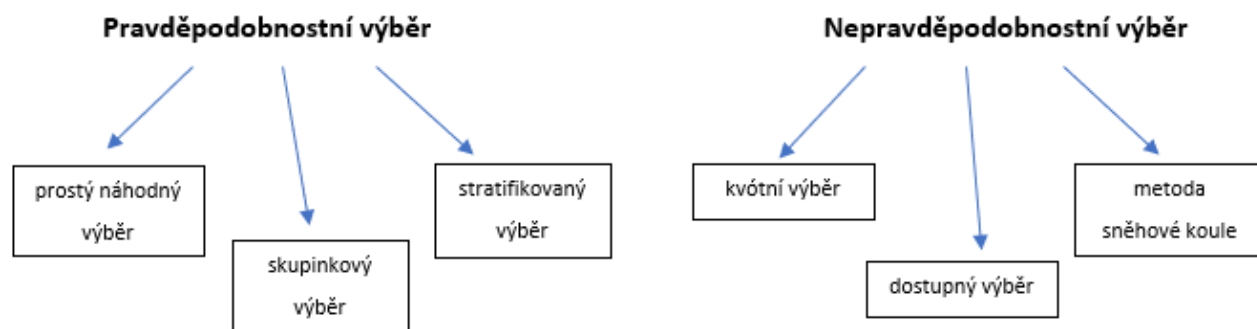
Kvantitativní přístup má však na tento problém řešení. Nebudeme dotazovat celou populaci, ale vybereme pouze její část, která se výzkumu zúčastní. V tomto případě mluvíme o již výše zmiňované zobecnitelnosti vzorku na celou populaci. **Vzorek** (někdy označovaný jako **výběrový soubor**) je tedy část populace, která je vybrána pro samotný výzkum. Abychom výsledky provedené na konkrétním vzorku mohli zobecnit na celou populaci, musí být vzorek **reprezentativní**. Reprezentativním vzorkem rozumíme zmenšeninu zkoumané populace, která poměrově reflektuje charakteristiky populace. Důležité pro možnou zobecnitelnost je také to, aby všechny jednotky populace byly **vybrány náhodně** neboli měly **stejnou pravděpodobnost se do výběru dostat**. (Bryman 2012)

Často se stává, že se výsledkům výzkumu, ve kterém nebyli dotazováni všichni členové populace, nevěří. Ukázkovým příkladem tohoto typu jsou průzkumy volebních preferencí, kde se často můžeme setkat s argumentem „mě se ale nikdo neptal“. Nebo například sami žijeme ve skupině, pro niž výsledky výzkumu nejsou příliš platné nebo je s nimi přímo v rozporu. Je však důležité myslet na to, že velikost vzorku (neboli počet jednotek zkoumané populace vybraných do vzorku) není rozhodující. Pokud je vzorek dobře (a náhodně) sestaven, může být soubor s 1 000 respondenty zobecněn na populaci o velikosti milionu jednotek. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

V další části textu se seznámíme s konkrétními metodami výběru vzorku. Rozlišujeme dva základní typy – **pravděpodobnostní** a **nepravděpodobnostní** – kde významnou roli hraje míra pravděpodobnosti výběru každé jednotky populace do vzorku.

³⁹ Nedá se ale říct, že by takové výzkumy nebo sběry dat neprobíhaly. Kromě již výše zmiňovaných výkazů by sem patřilo například i sčítání lidu (nazývané odborně census). Tyto sběry dat jsou však většinou ošetřeny zákonem a pro dané subjekty povinné.

Schéma č. 1: Rozdělení výběru vzorku

Zdroj: autor dle Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019

2.2.1.1.1 Pravděpodobnostní výběr

Pravděpodobnostní výběr je zcela zásadní pro možnost zobecnitelnosti výsledků. Pokud chceme zobecňovat, musí být vzorek vybrán náhodně, respektive všechny jednotky musí mít stejnou pravděpodobnost se dostat do výběru, kterou právě pravděpodobnostní výběry zajišťují. U nepravděpodobnostních výběrů je pak možnost zobecnitelnosti výrazně složitější. V následujících podkapitolách představíme tři základní typy pravděpodobnostního výběru – **prostý náhodný výběr, skupinkový výběr a stratifikovaný výběr.**

2.2.1.1.1.1 Prostý náhodný výběr

Naprosto základním pravděpodobnostním výběrem je prostý náhodný výběr. Tento typ výběru zcela **zaručuje stejnou pravděpodobnost výběru pro všechny jednotky populace.** Prakticky nejčastěji probíhá tak, že dojde k očíslování celého seznamu jednotek dané populace a pomocí různých programů je náhodně vygenerován vzorek předem dané velikosti. (Bryman 2012)

Tento přístup je ideální, v praxi však poměrně málo využívaný, protože základní podmínkou užití tohoto výběru je dostupnost opory výběru, tedy již zmiňovaného kompletního seznamu všech jednotek dané populace, z kterého je následně náhodně vybíráno (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019). Na tento limit však narážejí zejména akademici, kteří většinou pracují pouze s vlastními nebo veřejnými daty. Státní instituce by se s tímto problémem mohly potýkat ve výrazně menší míře.

2.2.1.1.1.2 Skupinkový výběr

Skupinkový výběr se využívá zejména v případech, kdy se zkoumaná populace pohybuje ve skupinkách. Příkladem z výzkumů v oblasti vzdělávací politiky mohou být výzkumy žáků, kteří navštěvují jednotlivé školy. Můžeme tak v rámci tohoto výběru pokračovat na této úrovni (v tomto případě na úrovni škol). Důležité je však vybírat stále náhodně. Musíme tedy školy rozdělovat do skupinek náhodně a následně i žáky z jednotlivých skupinek vybírat náhodně.

Limitem tohoto výběru je poměrně velká možnost výběrové chyby, kdy zejména při výběru škol, které jsou velmi rozdílné i v rámci jednoho města, může dojít ke zkreslení. Pro tento postup je tak důležité velké množství skupinek v desítkách až stovkách. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

2.2.1.1.1.3 Stratifikovaný výběr

V rámci stratifikovaného výběru je zkoumaná populace (např. žáci středních škol) rozdělena do různých vrstev (strat), které podílově odpovídají rozložení v populaci (např. žáci gymnázií, obchodních akademií, středních odborných škol atd.). V rámci těchto strat jsou pak jednotky vybírány opět náhodně, aby byla zajištěna možnost zobecnitelnosti.

2.2.1.1.2 Nepravděpodobnostní výběr

Za nepravděpodobnostní výběry obecně označujeme ty, kde nemůžeme zajistit stejnou pravděpodobnost všech jednotek populace dostat se do výběrového souboru. Vzorek tedy není vybrán náhodně jako v případě pravděpodobnostních výběrů. (Bryman 2012) Tato charakteristika je významnou bariérou pro zobecňování na celou populaci, protože právě náhodný výběr je základní podmínkou zobecnitelnosti. Pokud bychom měli být striktní, tak by se tyto výběry pro zobecňování vůbec neměly používat nebo jen maximálně s velkou opatrností. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) Často se však můžeme setkat s tím, že například právě dále více popisovaný kvótní výběr v některých případech může být považován za náhodný (Bryman 2012).

V rámci této podkapitoly se blíže seznámíme se třemi typy **nepravděpodobnostního výběru – kvótním, dostupným a metodou sněhové koule**.

2.2.1.1.2.1 Kvótní výběr

Kvótní výběr je založen na naplnění základních charakteristik zkoumané populace, jako je věk, pohlaví, vzdělání atd. Vychází z předpokladu, že pokud bude výběr splňovat základní rozložení populace (bude v něm například stejné procento žen a mužů jako v populaci), dá se považovat za spolehlivý a výzkum provedený na takovém souboru za zobecnitelný. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Kvótní výběr má velkou výhodu v tom, že je levný a využívá ho celá řada dotazníkových šetření a průzkumů. Hojně je využíván například v marketingu nebo politických průzkumech. (Bryman 2012) Problém ovšem nastává ve dvou rovinách. Aby bylo možné kopírovat proporce populace v různých kategoriích, jako je věk nebo pohlaví, musíme je znát. To tedy znamená, že musíme znát strukturu zkoumané populace. Dané kategorie (kvóty) často vychází například ze sčítání lidu. Druhým problémem je to, že kvóty „plní“ sám tazatel. Je na jeho zvážení, kým je naplní. Často tak do výzkumu přibírá respondenty ze svého okolí a výběr tak rázem postrádá prvek náhody. Kvůli tomu tento typ výběru významně znemožňuje zobecnitelnost. (Bryman 2012)

2.2.1.1.2.2 Dostupný výběr

Dostupný výběr (někdy nazýván také jako příležitostný výběr) je typ nepravděpodobnostního výběru, který je založen, jak název napovídá, na dostupnosti (např. respondentů). Nejjednodušeji si ho lze představit jako dotazování například před supermarketem, kdy se náhodně ptáme lidí, kteří odchází ze supermarketu, na jejich hodnocení poskytnuté služby. Nebo studentů před školou na hodnocení výuky. Z těchto příkladů lze vyčíst základní výhodu a nevýhodu tohoto typu výběru. Výhodou je jeho nenáročnost, tento způsob výběru je opravdu velmi jednoduše proveditelný. Nevýhodou je nereprezentativita vzorku. Výzkumník nemá vůbec žádnou kontrolu nad tím, kdo se výzkumu účastní a kdo ne. Velmi těžce se tedy zobecňuje na celou populaci. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Nemožnost zobecnitelnosti však neznamena, že tento výběr nemá své opodstatnění. Často je využíván například v psychologii při výzkumech přednášejících na univerzitách, kteří pro své experimenty používají své studenty, a mají je s jejich souhlasem jednoduše k dispozici. Často takové typy výběru a experimentů můžeme sledovat například v behaviorální ekonomii. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) Bryman (2012) ve své publikaci uvádí například výzkum z 90. let, kdy výzkumníci zkoumali pohledy zákazníků dvou obchodních center. Výzkumníci stáli před hlavními východy center a ptali se odcházejících zákazníků. Dále tento typ výběru může sloužit jako sonda možných problémů ve společnosti a může se tak stát impulzem pro navazující výzkum.

2.2.1.1.2.3 Metoda sněhové koule

Metoda sněhové koule (také někdy nazývána metoda nabalováním) má své opodstatnění (a někdy významnější) i v kvalitativních výzkumech. Tato metoda výběru vzorku se používá nejčastěji při zkoumání různých specifických skupin, u kterých neexistují jejich seznamy, evidence či spolehlivá opora výběru. Jak již název napovídá, základem metody sněhové koule je oslovení tzv. zárodečného souboru, který oslovíme s žádostí o vyplnění dotazníku nebo poskytnutí rozhovoru, a zároveň požádáme o kontakty na další členy zkoumané skupiny. Tento proces se několikrát opakuje a dochází tak k postupnému nabalování respondentů (podobně jako tomu je při tvorbě sněhové koule či stavění sněhuláka). Proces se ideálně opakuje tak dlouho, dokud nedojde k zasílání kontaktů na počáteční zárodečný soubor. (Jeřábek 1992)

Významným problémem tohoto výběru je jeho nereprezentativita. Výběr účastníků výzkumu je hodně založen na zárodečném souboru a různých kontaktech. Dá se také očekávat, že účastníci výzkumu budou posílat kontakty na své kamarády a známé, výrazně méně na ty, se kterými jsou třeba ve sporu. Tyto a další podobné faktory velmi ovlivňují výsledný vzorek. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) Své opodstatnění však má v menších skupinkách lidí a pro výzkum zaměřený například na vztahy mezi lidmi, může být metoda sněhové koule vhodným typem výběru vzorku (Bryman 2012).

2.2.2 Dotazníkové šetření

V této fázi se již budeme věnovat samotným metodám sběru dat. Tou první a jednoznačně nejpoužívanější je dotazníkové šetření. Tato metoda je tak využívána, že se někdy stává synonymem kvantitativního výzkumu. V první řadě je dobré si vysvětlit **rozdíly mezi dotazníkovým šetřením a dotazníkem**. Dotazníkové šetření je „*metoda, při které se sbírají data o určité populaci prostřednictvím dotazníku*“ (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019, str. 143). Využití samotného dotazníku je pak podstatně širší, může být využit i v jiných výzkumných designech.

Základem sběru dat pomocí dotazníku je podobně jako u dalších kvantitativních metod **standardizace**. Každý respondent by měl odpovídat za srovnatelných podmínek na stejně formulované otázky (příp. výroky atd.). Díky standardizaci je pak možné odpovědi měřit, porovnávat je atd. Výrazně je tak omezena role výzkumníka zasahovat do průběhu dotazování. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Měli byste vědět ...

Obecně je dotazník efektivní technika, která za nízkých nákladů a v poměrně krátkém časovém úseku dokáže pojmout velký počet zkoumaných subjektů. Pro vyšší efektivitu jsou dotazníky respondentům často elektronicky rozesílány a respondenti je následně sami vyplňují. Tím jsou kladeny velké nároky na ochotu respondenta vůbec dotazník otevřít a odpovědět. Proto je velmi důležité, aby jednotlivé **otázky** byly **srozumitelné, logicky formulované a řazené**. Důležitým prvkem dotazníkového šetření je návratnost dotazníků. V případě nízké návratnosti může dojít k výraznému zkreslení výsledků a reprezentativita vzorku může být ztracena. (Disman 2002)

Kromě vyplnění dotazníku samotným respondentem existují i další způsoby dotazování, jako je například dotazování prováděné tazatelem. To už však není v současné době příliš využívanou metodou. Tento typ dotazování je velmi drahý a v případě, že má vzorek stovky nebo tisíce jednotek, je téměř nemožné vyslat za každou jednotkou tazatele, jehož role spočívá v přečtení otázky a zaškrtnutí nebo zapsání odpovědi. Dále se lze dotazovat například telefonicky, což je stále poměrně častý způsob dotazování zejména u kratších výzkumů nebo u těch, kde je potřeba rychle získat informace (např. předvolební průzkumy). (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) Dříve se k dotazování využívala i korespondenční metoda spočívající v zasílání papírových dotazníků a jejich vracení respondentem poštou zpět, což způsobovalo extrémně nízkou návratnost (Disman 2002). V současné době je však nejvyužívanější online dotazování pomocí elektronických dotazníků. Dotazník je možné si vytvořit v některém z programů, které pro tvorbu online dotazníků existují, a následně rozeslat respondentům. Programy pak často následně umí zpracovat i základní výsledky. Mezi používané programy patří například Lime Survey, u studentských prací se můžeme setkat se Survio nebo Google formuláři.

2.2.2.1 Otázka

Základem každého dotazníku jsou otázky. Tvorba otázek je naprosto zásadní pro úspěch celého dotazníkového šetření i následnou využitelnost získaných odpovědí a není radno ji podceňovat. **Nesprávně položené otázky totiž mohou zkreslit výsledky** a neposkytnou nám odpovědi na to, co skutečně potřebujeme zjistit. Není proto dobré otázky psát hned tak, jak nás napadne, ale operacionalizovat naše výzkumné otázky (tématem konceptualizace a operacionalizace se zabývala již kapitola 2.1.2 výše, z praktického hlediska se jí pak bude věnovat i subkapitola 2.2.2.3 níže). Dále je při tvorbě otázek nutné se držet určitých standardů. **Je vhodné se inspirovat příklady dobré praxe, již publikovanými studiemi nebo již použitými otázkami z jiných šetření.** (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

2.2.2.1.1 Typy otázek

Rozlišujeme **tři základní typy otázek – otevřené, uzavřené a polouzavřené** (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019). Specifickým typem jsou pak dichotomické otázky, kde má respondent na výběr pouze dvě možnosti.

Otevřená otázka je taková, která nenabízí žádné možnosti odpovědí, ale odpověď na ni respondent musí zformulovat sám vlastními slovy (Jeřábek 1992). Výhodou otevřené otázky je možnost hlubšího poznání, můžeme lépe porozumět uvažování či jednání respondenta, čímž už se částečně dostáváme na pole kvalitativního výzkumu. To je také důvod, proč se s nimi v kvantitativních výzkumech příliš nesetkáváme. Odpovědi na otevřené otázky totiž nejsou standardizované, což zvyšuje náročnost pro všechny aktéry výzkumu, tedy jak respondenta, tak výzkumníka či zpracovatele dat z dotazníku. Pokud bychom měli dotazník s otevřenými otázkami a vzorek se stovkami jednotek, bylo by nesmírně náročné takový soubor dat následně zpracovávat. (Novotná, Špaček, Štovičková Jantulová 2019) Tento typ otázek můžeme klást nejenom u komplexnějších problémů (např. „Co byste změnil/a na školním stravování?“), ale i v případě získání relativně jednoduchých údajů (např. „Jaké je datum Vašeho narození?“). V takovém případě obzvláště platí, že je nezbytné uvést co nejjasnější instrukce ohledně toho, v jaké podobě má respondent odpověď zaznamenat. To aby se omezila nutnost čištění a rekódování dat (např. „Uvedte prosím ve formátu DD-MM-RRRR“), případně aby se umožnilo respondentovi vybrat relevantní údaj z rozbalovacího menu v dotazníku.

Naprosto běžně se naopak setkáváme s **uzavřenými otázkami**. Tyto otázky nabízí respondentovi předdefinované možnosti odpovědí, z nichž si vybírá tu nebo ty, která nebo které nejvíce odpovídá nebo odpovídají jeho situaci (Jeřábek 1992). Výhodou tohoto typu otázek je rychlost odpovídání ze strany respondenta, který nemusí přemýšlet nad formulací odpovědi, jakož i snadnost vyhodnocování odpovědí pro výzkumníky. Na druhou stranu může docházet k určitému zjednodušení a také existuje riziko, že žádná odpověď nebude pro respondenta vhodná. Při konstrukci možností uzavřené otázky je proto nutné pečlivě zvažovat, jestli pokrývají všechny varianty odpovědí⁴⁰.

⁴⁰ V případě, že jsou otázky pro respondenty povinné, je vhodné u některých citlivějších otázek vložit možnost „nechci odpovídat“ nebo „nevím“. U odpovědi „nevím“ je však vždy její zařazení potřeba pečlivě zvážit z důvodu možného zneužívání této odpovědi respondenty.

Příklad uzavřené otázky

Jaké je vaše nejvyšší dosažené vzdělání:

- a) Bez vzdělání nebo neúplné základní vzdělání
- b) Základní
- c) Střední (a vyučením/bez vyučení, a maturitou/bez maturity, odborné a neodborné)
- d) Vyšší odborné
- e) Vysokoškolské – bakalářský titul
- f) Vysokoškolské – magisterský titul
- g) Vysokoškolské – doktorský titul nebo vyšší

Polouzavřené otázky kombinují výhody otevřené a uzavřené otázky. Respondent si vybírá z předdefinovaných možností, přičemž jednou z nich je například možnost „Jiné“, kam respondent napíše svou odpověď, pokud ji nenajde mezi nabízenými alternativami. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) Výhodou je, že polouzavřená otázka nabízí standardizované odpovědi, avšak ponechává respondentovi i možnost se volně vyjádřit. Nevýhodou je, že respondent například může vpisovat odpověď, kterou by šlo jednoduše zařadit mezi nabízené předdefinované varianty.

2.2.2.1.2 Jak na správnou konstrukci otázek

Při vytváření otázek do dotazníku je třeba se vždy zamyslet nad řadou věcí, a to nejen pohledem výzkumníka či někoho, kdo potřebuje zjistit informace. Ideální je zkusit se podívat na dotazník i nezaujatým pohledem respondenta. Pro kvalitně formulované otázky Disman (2002) formuloval celkem *11 otázek o otázce*, které je důležité zodpovědět před zařazením každé otázky v dotazníku. Tyto otázky o otázce můžeme shrnout do několika kategorií:

a) Opravdu to potřebujeme vědět?

Zejména v případě výzkumů v resortu školství je velkým tématem administrativní zátěž (nejen) ředitelů škol a tuto zátěž je potřeba omezovat. Ptejme se proto respondentů pouze na takové informace, které skutečně potřebujeme vědět a s kterými následně budeme pracovat. Vždy je proto potřeba u každé otázky promyslet následující:

1. Je tato otázka opravdu nezbytná?
2. Je použití otevřené otázky opravdu nezbytné?
3. Není tato otázka nepříjemná, znepokojující, nemůže se respondent cítit ohrožen pravdivou odpovědí?

a) Zjistíme otázkou skutečně to, co potřebujeme zjistit?

Validní otázka je taková, kterou měříme (tj. zjišťujeme) to, co skutečně chceme měřit. Často se stává, že položená otázka a možnosti odpovědí poskytnuté respondentovi nekorespondují s jeho skutečným názorem. Měli bychom také zvažovat, zda je respondent vůbec schopen poskytnout nám vypovídající odpověď. Je proto třeba brát v úvahu následující:

4. Měří tato otázka opravdu to, co chceme měřit?
5. Je výčet kategorií pro odpovědi na uzavřenou otázku úplný? Vylučují se vzájemně použité kategorie?
6. Je respondent vůbec s to nám poskytnout žádanou informaci?
7. Není naše otázka sugestivní?
8. Nevyžaduje otázka příliš zobecněné údaje?
9. Mají odpovědi všech respondentů stejnou váhu?

a) Je otázka srozumitelná a pochopí ji všichni respondenti stejně?

Je třeba si uvědomit, že každý má jinou hloubku znalostí o zkoumané problematice. Při konstrukci otázky a odpovědí musíme mít na paměti, že co je zřejmé nám, nemusí pochopit stejně i respondenti. Zamysleme se proto vždy nad následujícím:

10. Bude tato otázka srozumitelná opravdu každé osobě z našeho vzorku? Budou jí všichni respondenti rozumět stejným způsobem?
11. Neptá se otázka na dvě různé věci najednou?

Novotná, Špaček, Štovićková Jantulová (2019) ve své publikaci zase uvádí 6 problémů, na které je při tvorbě otázek v dotazníku potřeba myslet:

1. nejednoznačnost,
2. příliš dlouhý text,
3. dvojité otázky (ptá se na dvě věci zároveň, nazývána též dvouhlavňová otázka),
4. sociálně žádoucí odpovědi (respondent nemusí odpovědět z různých důvodů upřímně; např. při otázce na krádeže nebo fyzické trestání dětí respondent může zamlčet pravdivou odpověď, protože je společensky nepřijatelná; otázku je tak potřeba naformulovat vhodně, aby výzkumník získal širší variabilitu odpovědí),
5. komplikované a nesrozumitelné formulace,
6. odborné či technické pojmy.

2.2.2.2 Podoba a struktura dotazníku

Při přípravě dotazníku je kromě formulace otázek velmi důležité myslet také na celkovou podobu a strukturu dotazníku. Vhodně zvolená struktura dotazníku má následně zejména u online dotazníků významný vliv na ochotu respondenta vyplnit zaslaný

dotazník, a tím pádem na celkovou návratnost, která je velmi důležitá pro možnost zobecnitelnosti výsledků. Není tak radno tento krok podceňovat.

Obecně neexistuje nikde závazný předpis, jak mají dotazníky vypadat. Existuje však několik základních pravidel, které je pro zvýšení návratnosti a vůbec kvality dotazníku vhodné dodržovat. V úvodu dotazníku je důležité uvést všechny informace o výzkumu a jeho využití, důležitosti výzkumu, informace o samotném dotazníku, jako je předpokládaná délka vyplnění a pokyny k vyplnění dotazníku. Dále je důležité uvést, kdo je zadavatel, kdo výzkum financuje (pokud možno) atd. Nesmí také chybět informace o tom, jak budou data dále zpracovávána (např. agregovaně za celou cílovou skupinu apod.), jak bude nakládáno s citlivými osobními údaji (například zajištění anonymity) nebo údaje o velikosti vzorku, aby respondent neměl pocit, že odpovídá sám. Těmito informacemi si získáme důvěru respondenta. Nesmíme také zapomenout na vhodné oslovení a poděkování. (Bryman 2012) V případě výzkumů realizovaných v resortu školství, které dle Řádu pro řízení informatizace resortu splňují definici šetření, tj. nejsou realizovány na základě žádného zákonného zmocnění (viz kapitola 1.2.1 výše), je povinné informovat respondenty, že jejich účast ve výzkumu je dobrovolná.

Příklad úvodního textu

Vážená paní ředitelko, vážený pane řediteli,

rádi bychom Vás požádali o vyplnění následujícího dotazníku, jehož cílem je získat cennou zpětnou vazbu na téma pozice provázejícího učitele ve školách. Tento výzkum nám umožní lépe porozumět potřebám a názorům škol na tuto důležitou roli a následně přispět k její efektivní implementaci a rozvoji.

Dotazník je součástí širšího výzkumu financovaného Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky a prováděného ve spolupráci s Pedagogickou fakultou Univerzity Karlovy. Vyplnění dotazníku Vám zabere přibližně 15 minut.

Vaše odpovědi jsou anonymní a budou použity výhradně pro účely tohoto výzkumu. Veškerá data budou zpracována v souladu s platnými právními předpisy o ochraně osobních údajů. Vaše důvěra je pro nás zásadní, proto zajišťujeme plnou anonymitu a bezpečnost všech poskytnutých informací.

Děkujeme Vám za Váš čas a ochotu podělit se o své zkušenosti a názory. Vaše odpovědi nám pomohou zkvalitnit vzdělávací systém a podpořit práci provázejících učitelů. **Účast ve výzkumu je dobrovolná.**

S úctou,

Tým realizátorů výzkumu + kontakty

K řazení otázek existuje obecně používaný postup, kdy se **na začátek dotazníku dávají zajímavé, a hlavně jednoduché otázky**, které respondentu osloví a získá tím větší chuť v dotazníku dál pokračovat. Respondent by tak měl získat pocit pohodlného zvládnutí dotazníku. **Uprostřed** dotazníku by se měly nacházet **stěžejní a citlivé otázky**, které mohou být náročnější, ale pro výzkum klíčové. **Na konec** dotazníku se obvykle dávají **méně závažné otázky a/nebo osobní a demografická data**, jako je věk, pohlaví, vzdělání, bydliště atd. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Pozor!

Při řazení otázek je důležité si také dávat pozor na rámování otázek, tedy celkový proces a způsob formulace otázek a jejich kontext. Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová (2019) uvádí příklad zjišťování postojů k výstavbě jaderných elektráren. Postoj může být a také bude velmi odlišný, když mu budou předcházet otázky na technické či ekonomické hrozby. Respondent tak i nechtěně může být ovlivněn tzv. haló efektem, kdy jedna otázka může ovlivnit odpovědi na ty následující. Ještě více se problém může projevit v situaci, kdy si pozorný respondent přečte nejdříve celý dotazník najednou a až teprve po tom začne odpovídat na otázky. Řešením by bylo rozdělení dotazníku do sekcí a neumožnit respondentovi se mezi nimi volně vracet. (Disman 2002)

Důležitým, často však opomíjeným, krokem, který velmi pomáhá všechny případné výše zmíněné problémy podchytit včas, je tzv. **pilotáž**. Pilotáž je test dotazníku, kdy se na malém vzorku respondentů, který by se měl v základních rysech podobat zkoumané populaci, zjišťuje, zda jsou všechny otázky a pokyny srozumitelné, zda respondenti všemu rozuměli způsobem, jakým výzkumník předpokládal atd. Podcenění tohoto kroku následně může mít velmi negativní vliv na finální výsledky šetření. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

2.2.2.3 Konceptualizace a operacionalizace

Konceptualizace je zásadní fáze výzkumu, díky které si uvědomujeme, co chceme zkoumat a měřit. Bez toho nelze provést kvalitní výzkum, protože pokud nevíme, co chceme zkoumat, nemůžeme postupovat dál. Na základě této fáze následně volíme jednotlivé metody sběru nebo analýzy dat. Problému konceptualizace a operacionalizace se obecněji věnovala už kapitola 2.1 Výzkumný design výše, nyní se této problematice budeme věnovat více z praktického hlediska.

Při **konceptualizaci** tedy přesně definujeme jednotlivé koncepty, které chceme v rámci výzkumu zkoumat nebo s kterými budeme pracovat. To je důležité jak pro jasné vymezení výzkumu, tak pro pochopení zkoumaného jevu. Koncepty jsou základem teorie, z které následně často vychází jejich definice. Definice konceptů pak ovlivňuje celý výzkum včetně jeho výsledků, dává mu jasnou perspektivu. Někdy existuje shoda v tom, jak jednotlivé koncepty definovat. V průběhu výzkumu však může dojít k situaci, kdy se od původní definice můžeme odklonit z důvodu nových poznání. Odklon je však potřeba dobře odůvodnit. V rámci dobrého výzkumu nesmí být konceptualizace pouze nijak povrchní a jednoduchá. Pro dobrou konceptualizaci je naprosto zásadní kvalitní

přehled literatury (literature review), který výzkumníkovi pomůže se v tématu zorientovat a kriticky vnímat jednotlivé definice zkoumaného konceptu. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Konceptualizaci můžeme ilustrovat na jednoduchém příkladu týkajícího se vzdělávací politiky, jakým je socioekonomický status. Jde o koncept, který se prolíná celou řadou témat. Pro výzkum je však potřeba ho řádně definovat. Sociologický slovník definuje socioekonomický status jako *„výraz používaný pro zařazení jedince v hierarchické struktuře nějakého sociálního útvaru z hlediska zejména ekonomických kritérií. Někteří autoři používají tento termín místo termínu „třída“, který považují za příliš omezující“* (Geist 1992). Definování konceptu však musí předcházet důkladná rešerše.

Po konceptualizaci následuje **operacionalizace**. Operacionalizace je způsob, jak zvolené koncepty měřit, o což jde v kvantitativním výzkumu především. V sociálních vědách jsou zkoumané koncepty většinou abstraktní a nejdou tedy jednoduše změřit. Měření konceptů může mít různou složitost. Například rozlišení pohlaví nebo věku lze provést často pohledem bez složitého dotazování. V případě abstraktnějších konceptů už to však tak jednoduché není. Koncepty tak většinou měříme pomocí indikátorů. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) V případě socioekonomického statusu by indikátory byly například příjmy, výše majetku, pozice v zaměstnání nebo vzdělání (Geist 1992). Jednotlivé indikátory pak nabývají různých hodnot. Například vzdělání může být základní, střední, střední s maturitou, střední s výučním listem, vyšší odborné, vysokoškolské.

Příklad: socioekonomický status

Konceptualizace

- socioekonomický status lze definovat jako výraz používaný pro zařazení jedince v hierarchické struktuře nějakého sociálního útvaru z hlediska zejména ekonomických kritérií
- faktory: příjem, vzdělání, výše majetku + jejich definice

Operacionalizace

- převod konceptů na měřitelné proměnné
- příjem: měsíční příjem domácnosti/jedince
 - 0-20 000 Kč; 20 001-40 000 Kč; 40 001-60 000 Kč; 60 001-80 000 Kč; nad 80 000 Kč
- vzdělání: nejvyšší dosažená úroveň formálního vzdělání
 - základní, střední, střední s maturitou, střední s výučním listem, vyšší odborné, vysokoškolské

- výše majetku: celková hodnota všech aktiv a vlastnictví, které domácnost/jedinec vlastní bez všech závazků
 - 0-2 000 000 Kč; 2 000 001-4 000 000 Kč; 4 000 001-6 000 000 Kč; 6 000 001-8 000 000 Kč; 8 000 001-10 000 000 Kč; nad 10 000 000 Kč

Měření je snaha zachytit „určitý výsek reality a transformovat ho v data, která následně můžeme analyzovat“ (Novotná a kol., 2019, str. 100). Kvalitní měření je nutnou podmínkou kvalitního kvantitativního výzkumu. Kvalita měření má dva základní parametry – reliabilitu a validitu. **Reliabilita**, česky bychom řekli spolehlivost, znamená, že je měření stabilní a není ovlivněno nahodilými faktory. Pokud je měření reliabilní (spolehlivé), z opakovaných měření budeme získávat stále stejné výsledky. Druhým aspektem kvalitního měření je **validita** neboli platnost. O validní měření jde, pokud měříme opravdu to, co chceme měřit (např. měří testy inteligence, opravdu inteligenci nebo jen zkušenost s testem, kulturní hodnoty atd.). Validita je velmi náročná na posouzení. Často se tak používají korelace s jinými proměnnými (např. zda je člověk s vysokou úspěšností testu inteligence úspěšný ve vzdělávacím systému nebo se dokáže rychle učit nové věci). U experimentálních výzkumných designů pak ještě rozlišujeme vnitřní a vnější validitu. Ty se vztahují na celkovou výpovědní hodnotu výzkumu. Vnitřní validita hodnotí schopnost posuzovat předpokládanou kauzalitu, o kterou jde v experimentálním výzkumu především. Vnější validita posuzuje možnosti zobecnitelnosti na celou zkoumanou populaci. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

2.2.3 Rozhovor

Další metodou sběru dat je rozhovor. Tato metoda má své opodstatnění jak v kvantitativním, tak ale zejména v kvalitativním přístupu. Rozlišujeme **tři typy rozhovorů** – **strukturovaný** (někdy nazýván také standardizovaný), **polostrukturovaný** a **nestrukturovaný**. V kvantitativním výzkumu má své místo pouze jeden z nich, a to rozhovor strukturovaný. Strukturovaný neboli standardizovaný rozhovor je založen na čtení standardizovaných otázek, které jsou pro všechny respondenty stejné. Díky tomu jsou tak při dodržení výše uvedených podmínek, zejména při vhodném a správně sestaveném výběrovém souboru, výsledky zobecnitelné. (Bryman 2012)

Vzhledem k využívanému typu rozhovoru v kvantitativním výzkumu (strukturovaný/standardizovaný) se tato metoda v některých zdrojích ani neuvádí samostatně a uvádí se jako jedním ze způsobů dotazování (dotazování s tazatelem). I to má své opodstatnění, protože v kvantitativním výzkumu se rozhovor používá podobně jako dotazník, jen si otázky respondent nečte sám. Čte mu je tazatel, který zároveň místo něj zaznamenává odpovědi. Rozhovory tak často v kvantitativním výzkumu probíhají bez větších problémů telefonicky, což by například v kvalitativním výzkumu bylo velmi znevýhodňující. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Rozhovor má své výhody i nevýhody. Základní výhodou je to, že rozhovor neklade příliš velké nároky na respondenta, který tak nemusí nic číst ani psát. Zároveň díky osobní přítomnosti tazatele je větší šance, že respondent odpoví na všechny otázky a nebude je různě přeskakovat, jak se často stává u dotazníku, který vyplňuje respondent sám. Zároveň je také výrazně větší šance, že rozhovor respondent dokončí. Samovyplňovací online dotazník může velmi jednoduše kdykoli ukončit, při rozhovoru s přítomným tazatelem je však taková možnost složitější. U rozhovoru máme také jistotu, že odpovědi získáme od respondenta vybraného do výběrového souboru. V případě dotazníků může zadat odpovědi za respondenta například kamarád, který rád vyplňuje dotazníky, nebo jiný člen rodiny. (Disman 2002)

Měli byste vědět ...

V kvantitativním výzkumu má rozhovor však více nevýhod nebo minimálně silnějších argumentů, proč ho v rámci takového výzkumu nepoužívat. Tím nejzásadnějším je vysoká náročnost ze všech možných pohledů. Je velmi náročný zejména na čas, lidské kapacity a finance. Kvantitativní výzkum je založen na sběru dat od stovek a tisíců respondentů. Je velmi náročné takové množství respondentů obsloužit tazateli v reálném čase. Taková technika by trvala velmi dlouho. Navíc důležitou charakteristikou kvantitativního výzkumu je standardizace, takže ideálně by takový výzkum vyžadoval mít všechny stejné tazatele, a ty je potřeba proškolit. Finanční stránka naroste o to víc, pokud ještě jednotliví respondenti budou ve větší vzdálenosti od sebe. Z těchto důvodů se rozhovory v kvantitativním výzkumu téměř nepoužívají. (Disman 2002) Vzhledem ke své náročnosti na všechny aktéry výzkumu, i přesto existují výzkumy, které využívají metodu rozhovoru. Tazatel v takovém případě navštíví respondenta a například do notebooku zaznamenává jeho odpovědi. Mezi takto prováděné výzkumy patří například PIACC (Programme for the International Assessment of Adult Competencies) – mezinárodní výzkum dospělých EU-SILC, zkoumající socioekonomické podmínky domácností v jednotlivých evropských zemích nebo částečně Media projekt, tj. výzkum čtenosti tiskových titulů.

2.2.4 Experiment

Pro někoho možná trochu překvapivou metodou sběru dat v kvantitativním výzkumu je experiment. Tato metoda je pravděpodobně nejvíce podobná přírodním vědám, ve kterých se kvantitativní nebo přesněji řečeno pozitivistický přístup inspiruje (Moses a Knutsen 2012). Experiment své největší uplatnění nachází v psychologii, která je na pomezí společenských a přírodních věd. Už je však plně usazen i v rámci společenských věd. Nárůst experimentů můžeme vidět například v politologii, sociologii či na poli behaviorální ekonomie. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Základním principem experimentu je zjistit kauzální vztah mezi dvěma či více proměnnými, což je také největší výhoda experimentálních výzkumných designů,

protože právě ty dokážou nejjednoznačněji ze všech designů kauzalitu identifikovat a popsat. Základem experimentu je manipulace (cílené ovlivnění) prostředí a následné sledování toho, jak taková manipulace ovlivní určitou proměnnou. Při experimentu používáme pojmy *nezávislá proměnná*, kterou manipulujeme, a *závislá proměnná*, u které pozorujeme důsledky, neboli, zda a jak se u ní projeví manipulace nezávislé proměnné a prokáže se tak kauzalita.

Abychom mohli provést experiment, je důležité mít již na začátku hypotézu o tom, co je příčinou a co důsledkem (kauzální vztah), a měl by existovat také předpoklad takového kauzálního vztahu. Experiment musí být zasazen do reálného prostředí a výzkumník musí být schopen mít dostatečné nástroje na to, aby mohl s nezávislou proměnnou dostatečně manipulovat a kontrolovat ji. Důležité je také vyvarovat se nežádoucích proměnných, které by mohly kauzální vztah zkreslovat. Změny závislé proměnné tak musí být skutečně způsobeny pouze manipulací nezávislé proměnné. Pro zvýšení validity při experimentu je třeba mít **dvě skupiny – experimentální a kontrolní**, kdy kontrolní skupina není vystavena experimentu a slouží k ověření kauzálního vztahu mezi proměnnými. Podobně jako u jiných kvantitativních metod je důležité mít správně připravený vzorek (experimentální skupinu), aby bylo možné zobecňovat na celou populaci. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Z výše zmíněného tak vyplývá, že experiment je nákladný na realizaci. Provádět ho musí zkušenější výzkumník, zejména kvůli redukci nežádoucích proměnných. S experimentálním designem je však nejvíce ze všech možných kvantitativních metod sběru dat spojena **etická otázka**. Při experimentu v sociálních vědách dochází k cílené manipulaci nejčastěji lidí a v takovém případě je vždy velmi důležité zohledňovat etický aspekt takového výzkumu.

V rámci MŠMT se experimentální design příliš nevyužívá. Jeho využití naráží na lidské a časové kapacity. Na experiment je potřeba více výzkumníků a zároveň více času, který není vždy k dispozici. Částečně se používá při evaluacích různých programů, které MŠMT poskytuje. Spíše než experimentální designy se využívají kvaziexperimentální designy (ve velmi malé míře) jako například *propensity score matching*, kdy výzkumník vybírá kontrolní skupinu pomocí statistických metod. Obecně při kvaziexperimentálních designech výzkumník nevybírá kontrolní skupinu náhodně, jak by bylo při kvantitativním výzkumu potřeba, ale na základě předem daných kritérií. Na MŠMT se hodnotilo například využití šablon na podporu matematické gramotnosti, takže dopad podpory se hodnotil na skupinách, které podporu využily a které nikoliv.

Druhým příkladem, opět spíše kvaziexperimentálního designu, je pokusné ověřování systému podpory provázejících učitelů. Na úvod je vhodné zmínit, že v případě MŠMT je pokusné ověřování dané zákonem, podle kterého se následně vyhlašuje a také financuje. Obecně je pokusné ověřování metoda evaluace. Ministerstvo mělo v úmyslu zakotvit pozici provázejícího učitele, který se bude snažit pomáhat studentům při praxi. Na takovou pozici bude proškolen a také dostane příplatek. Pokusné ověřování proběhlo tak, že byla vybrána experimentální skupina učitelů, která pozici vykonávala proškolená a za příplatek. Kontrolní skupina pozici vykonávala za současných podmínek (DPP, z vlastní vůle atd.). Obě skupiny byly poměrně početné, čítaly 800 členů. Problémem uvedeného výzkumu však byl opět jejich nenáhodný výběr, kvůli němuž mohlo následně dojít ke

zkreslení výsledků či těžší možnosti zobecnění. Zároveň proběhlo také šetření studentů, kteří absolvovali jeden nebo druhý způsob praxe.

2.2.5 Pozorování

Velmi okrajovou metodou sběru dat v kvantitativním výzkumu je pozorování, respektive strukturované pozorování. Obvykle je pozorování spojeno s kvalitativním výzkumem, ale strukturované pozorování splňující zásadu standardizace se někdy využívá i v tom kvantitativním. Takové pozorování v praxi vypadá tak, že výzkumník má při pozorování k dispozici předem daný rozpis toho, co má pozorovat, a poznamenává si, zda se tak stalo. Nepíše si žádné poznámky, nic navíc, pouze zaznamenává do předem připraveného rozpisu, čímž je zajištěna míra standardizace. (Bryman 2012)

Pozorování je však nákladné, a hlavně časově náročné, proto se v kvantitativním výzkumu příliš nepoužívá. Jeho základní výhodou je, že při pozorování například různých interakcí či vztahů (žák a učitel ve třídě) nedojde k chybám ze strany respondentů jako například při dotazníkovém šetření (nepochopení otázky, zamlčování informací atd.). (Bryman 2012)

2.3 Kvalitativní přístup

Kvalitativní přístup má své základy v konstruktivistické tradici. Podle konstruktivistů je realita kolem nás rámována komunikací a interakcemi mezi lidmi, tedy jak lidé svět kolem sebe konstruují. Můžeme tak vidět významný rozdíl oproti výše zmíněnému pozitivismu, ve kterém má základy kvantitativní výzkum. Ten realitu vidí jako fakta, která prostě existují a realita je nějakým způsobem daná. Základním zkoumaným jevem je pro konstruktivisty jazyk v tom nejširším možném pojetí. Zaměřují se v různých podobách na to, jak lidé mezi sebou komunikují, jaký jazyk používají, jak při interakci přemýšlí, jak se tváří, jak reagují atd. (Moses a Knutsen 2012)

Kvalitativní výzkum není jednoduché definovat, což je dáno zejména jeho nejednotností, širokou paletou používaných metod sběru dat a nestandardizací. Někdy se definuje v protikladu ke kvantitativnímu výzkumu, což není vždy ten nejvhodnější způsob, protože se v takovém případě často dostaneme k tomu, co kvalitativní výzkum není, než co je. (Novotná a kol., 2019) Neexistuje ani jednotný přístup k tomu, jak kvalitativní výzkum vnímat. Dle některých zdrojů se jedná o doplněk ke kvantitativnímu výzkumu. Glaser a Corbin (1989 cit. dle Hendl 2016) za kvalitativní výzkum považují každý, „*jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických metod nebo jiných způsobů kvantifikace*“ (Hendl 2016, str. 45). Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová (2019, str. 260) kvalitativní výzkum vymezují tak, že jeho prostřednictvím zjišťujeme, „*CO lidé (resp. někteří lidé či skupiny lidí či jiné subjekty výzkumu – tedy KDO) dělají (nebo někdo dělá) a/nebo JAK tomu, co dělají, rozumějí (tedy o tom říkají), resp. jak to prožívají, zakoušejí*“. Ideálně ještě v místě, KDE a KDY se to děje. Kvalitativní výzkum z tohoto důvodu nemá také žádný shodný postup výzkumu. Existuje celá řada výzkumných designů, u nichž se postup liší (např. případová studie, etnografie, zakotvená teorie atd.).

Cílem kvalitativního výzkumu je spíše **porozumět** sociálním fenoménům, jevům a interakcím. Výsledky výzkumu jsou publikované většinou formou textu. Kvalitativní výzkum se snaží z dat/informací (kdo, co, jak atd.) interpretovat závěry, výzkumníci zohledňují kontext (mají také čas se mu věnovat) či životní situaci. V centru zájmu výzkumníka jsou kromě zkoumaných aktérů a jejich interakcí také jejich okolí nebo další součásti terénu, které primárně ve středu zájmu být nemusí, ale výzkumník je vždy musí zohledňovat. Významným způsobem se mění i role výzkumníka, který je integrální a klíčovou součástí výzkumu. Výzkumník svým způsobem tvoří či konstruuje data (někdy se používá více než „sbírá“) a je na jeho umu a zkušenosti, jak kvalitní data budou. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Pozor!

Z uvedeného se může zdát, že tento přístup je naprosto ideální. Kvalitativní výzkum však má své výrazné limity. Zásadním rozdílem oproti výzkumu kvantitativnímu je **velmi složitá možnost zobecňování výsledků**. Žádnou metodu kvalitativního výzkumu **nelze statisticky zobecnit na celou populaci**. To zajišťuje náhodný výběr vzorku a jeho reprezentativita, což se v kvalitativním výzkumu neprovádí a sledovaná logika je odlišná. Na zobecnění je tak v tomto případě potřeba se dívat odlišně. V kvalitativním výzkumu lze zobecnit v konkrétní situaci v rámci konkrétního problému a konkrétním čase za konkrétních podmínek. Někdy se tedy mluví o **situovaném zobecnění**, nelze však statisticky zobecňovat na celou zkoumanou populaci. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Právě i **logika výběru vzorku je zcela odlišná**. Často proběhne nejdříve výběr terénu nebo prostředí, odkud výzkumník rekrutuje respondenty, a až následně řeší, jak a kolik jich bude. Vzhledem k povaze kvalitativního výzkumu však **vzorek často čítá maximálně desítky respondentů**, protože kvalitativní výzkum je časově i finančně náročný a nikdy by ho nešlo reálně provést se všemi náležitostmi zobecnění na celou populaci. Existuje celá řada možností a strategií, jak vybírat vzorek (účelový výběr, teoretický výběr, metoda sněhové koule, cílený výběr), ale vždy záleží na konkrétním problému a konkrétních výzkumných otázkách. Důležité je, že celková logika výběru respondentů je zcela odlišná od kvantitativního výzkumu. Zde se opravdu spíše mluví o **výběru** než o vzorku. (Bryman 2012)

Dále popíšeme čtyři základní (a nejčtenější) metody používané v kvalitativním výzkumu – **rozhovor, focus group, pozorování a studium dokumentů**.

2.3.1 Rozhovor

Základní a jednou z nejpoužívanějších metod sběru dat v rámci kvalitativního výzkumu je rozhovor. Jde o techniku dotazování, kdy si výzkumník s respondentem vyhradí čas pro zodpovídání otázek. Je důležité si uvědomit, že **rozhovor v kvalitativním výzkumu není brán jako zcela objektivní metoda**. Při takové metodě zjistíte „pouze“ to, jak realitu vnímá zrovna ten daný zpovídaný respondent, jaké významy dává jednotlivým jevům nebo co si o tom všem myslí. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) Nedá se mluvit o „objektivním“ vnímání reality, což je plně v souladu s konstruktivistickou tradicí, kdy je realita konstruktem toho, co a jak lidé vnímají (Moses a Knutsen 2012). Důležité je vnímat i kontext rozhovoru, v jakém čase proběhl, jak dlouho trval, jak se při něm respondent tvářil, jaká byla jeho intonace odpovědí atd. Mluvíme o celkové situovanosti rozhovoru (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019).

Z výše uvedeného je užití rozhovoru vhodné zejména v takovém výzkumu, kdy chceme porozumět vidění situace (problému, politiky, události atd.) jednotlivými aktéry (rodič, žák, učitel, ředitel, zřizovatel atd.) a zajímá nás, jaký je jejich popis a jak rozumí zkoumané realitě. Taková data a informace z dotazníku nezískáme. Užití rozhovoru je však vždy potřeba důkladně zvážit, neboť je **časově a finančně nákladný**. Zároveň je potřeba být k takovým datům a informacím dostatečně kritický, neboť příprava rozhovoru a jeho realizace není spontánní. Vždy záleží na roli výzkumníka, jak „dobře“ se ptá nebo jakou důvěru u respondenta svými otázkami, ale i vystupováním a způsobem řeči, vyvolá. Záleží však také na respondentovi, protože je zcela na něm, zda výzkumníkovi řekne všechny informace, nebo bude dokonce lhát. Role výzkumníka je zde skutečně zásadní, protože on se musí přizpůsobovat danému kontextu a situaci, v níž rozhovor probíhá, a hlavně samotnému respondentovi. **Vždy je velmi důležité rozhovor a pokládané otázky respondentovi přizpůsobit. Jinak je zapotřebí mluvit s žákem prvního stupně a jinak s vysokoškolským vyučujícím nebo zřizovatelem školy.** Zejména kvůli povaze respondentů a problémům, o kterých s nimi chce výzkumník mluvit, je klíčové myslet na etickou stránku výzkumu, mít s respondentem podepsaný informovaný souhlas a zajistit anonymizaci dat. Respondent výzkumníkovi musí plně důvěřovat a cítit se při rozhovoru dobře, bez toho nelze kvalitní rozhovor provést. Navíc není vždy jednoduché respondenty pro rozhovor sehnat. Ne všichni mají nebo si dokážou najít pro relativně dlouhý (například hodinový) rozhovor čas. A pokud u jednoho výzkumníka ztratí důvěru nebo budou mít špatnou zkušenost, už se nezapojí do dalšího výzkumu v budoucnu. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Měli byste vědět ...

Vzhledem k již zmiňované situovanosti rozhovoru neexistuje ani žádný jednotný nebo konkrétně daný postup, jak při rozhovoru postupovat. Obecně je však vhodné začít neproblémovými otázkami o současných aktivitách, zkušenostech atd. Rozhovor je vhodné uvést krátkým „small talkem“, kdy se výzkumník

s respondentem neformálně baví o tom, jak se má, jaký měl den, řekne vtipnou historku při cestě na rozhovor atd. Cílem je získat důvěru respondenta a částečně ho i naladit a rozmluvit na další části rozhovoru. V další části rozhovoru už pokládáme otázky, které nás v rámci výzkumu zajímají. Někdy může jít i o nepříjemné nebo citlivé otázky, takže navození důvěry je opravdu důležité nepodceňovat. Na závěr se ptáme například na budoucnost nebo klademe méně důležité otázky pro dokreslení kontextu. V úplném závěru bývá vhodné se respondenta zeptat, zda ještě není něco, co by chtěl sám zmínit, zda čekal něco, na co se budeme ptát a my jsme se nezeptali apod. Může se stát, že dojde k rozkrytí nebo dokreslení nových zjištěných významů. (Hendl 2016)

Existuje celá řada **typů rozhovorů**. V tomto textu se budeme zabývat typy rozhovorů podle struktury – **strukturovaný, polostrukturovaný, nestrukturovaný a narativní**.

2.3.1.1 Strukturovaný rozhovor

Strukturovaný rozhovor (někdy se mu říká standardizovaný) zde zmiňujeme pouze jako jeden z typů, neboť byl více popsán už výše v kapitole 2.2.3 věnující se metodám kvantitativního výzkumu. V kvalitativním výzkumu se téměř nepoužívá, své uplatnění nachází spíše v tom kvantitativním. Při takovém rozhovoru má výzkumník předem připravené otázky, které pokládá respondentovi, a zaznamenává si jeho odpovědi. Často jde o otevřené otázky, aby respondent měl prostor se vyjádřit podrobněji než prostřednictvím dotazníku. Výzkumník se nemůže od přípravy nijak odchýlit, aby byla dodržena zásada standardizace. Takový rozhovor není tak složitý na přípravu, následnou analýzu a ani na roli výzkumníka. (Hendl 2016)

2.3.1.2 Polostrukturovaný rozhovor

Polostrukturovaný rozhovor by se dal nazvat „zlatou střední cestou“. Výzkumník si v případě použití polostrukturovaného rozhovoru připraví osnovu nebo návod (někdy se proto říká i rozhovor pomocí návodu), podle kterého následně rozhovor probíhá. Osnova rozhovoru (diskusní scénář) je takový plán, kterého by se měl výzkumník většinou držet. Napíše si základní témata rozhovoru a klíčové otázky, které chce určitě respondentovi položit. Tento typ rozhovoru je však velmi flexibilní, výzkumníkovi pomáhá držet se základních témat a zároveň mu poskytuje čas reagovat na to, co řekne respondent. Doptávat se a mít možnost identifikovat nová témata, se kterými respondent před konáním rozhovoru nepočítal. (Hendl 2016)

I zde ale musíme připomenout důležitou roli výzkumníka, který musí respondenta dobře poslouchat, aby dokázal kvalitně reagovat a doptávat se. Výzkumník také musí dobře číst v respondentovi, v jeho výrazu a správně tak nalézat nová témata. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

2.3.1.3 Nestrukturovaný rozhovor

Nestrukturovaný rozhovor (někdy se mu také říká neformální, volný nebo nestandardizovaný rozhovor) je nejvíce podobný běžnému rozhovoru. Výzkumník nemá předem připravené otázky ani žádnou osnovu a víceméně se spontánně ptá svého respondenta. Nejčastěji se tento typ rozhovoru využívá jako doplnění kontextu k jinému

výzkumnému designu nebo metodě sběru dat, například k zúčastněnému pozorování. Prakticky vždy tento rozhovor probíhá přímo ve zkoumaném terénu. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Tento typ rozhovoru je pravděpodobně pro výzkumníka nejtěžší. Musí opravdu dobře respondenta „rozmluvit“, nalézat témata, a hlavně kvalitně improvizovat. Když se s někým bavíme bez předem připraveného scénáře, stává se naprosto běžně, i když jde o výzkum, že každý rozhovor je úplně jiný, přinese nám jiná témata, a hlavně se i pokaždé jako výzkumník jinak ptáme. Kvůli tomu je následně složité pro výzkumníka u každého rozhovoru identifikovat společná témata relevantní pro daný výzkum. Proto se tento typ rozhovoru používá jen velmi zřídka jako samostatná metoda. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

2.3.1.4 Narativní rozhovor

Narativní rozhovor (rozhovor formou vyprávění) se používá pouze v případech, kdy není nejvhodnější formou otázka-odpověď. Používá se často v biografickém výzkumu. Respondent má při takovém typu rozhovoru možnost sám mluvit o svém životě, zkušenosti, prožitku atd.

Obecně má narativní rozhovor dvě fáze – fáze hlavního vyprávění a dotazovací fázi. Jak už je z názvu patrné, v první fázi je respondent požádán o vyprávění svého příběhu. Na začátku výzkumník vyzve respondenta prvotní otázkou nebo spíše žádostí o vyprávění a nechá respondentovi dostatečný prostor, přerušuje ho jen v krajních případech odklánění od tématu, dělá si poznámky atd. Následně rozhovor vstupuje do druhé fáze dotazovací, kdy se výzkumník respondenta doptává na témata, která nezazněla, ale výzkumníka vzhledem k povaze výzkumu zajímají. Vrací se v jeho vyprávění k tématům, která mu nebyla jasná a nechává si je dovysvětlit. (Hendl 2016)

2.3.2 Focus group

V případě rozhovoru, který byl popsán výše, máme většinou na mysli povídání mezi dvěma lidmi. Jako výzkumník však můžete vést rozhovor i s více lidmi najednou. Pro ten pak používáme termín focus group (můžete se setkat i s českým názvem ohniskové skupiny). V odborné literatuře se někdy rozlišuje *skupinový rozhovor*, kde respondent položí stejnou otázku všem členům skupiny, a ti na ni postupně odpovídají, a *skupinová diskuse*, během níž je role výzkumníka jakožto moderátora lehce upozaděna. Větší důraz je pak kladen na témata, která vyvolají ve skupině interakce. (Hendl 2016) Často se však stává, že hranice mezi těmito dvěma pojmy se stírají, proto se v obou případech budeme držet pojmu focus group jakožto skupinového rozhovoru a oba termíny budeme považovat za synonyma.

Měli byste vědět ...

Obecně focus group probíhá na nějakém klidném místě (nebo v poslední době stále častěji online) s předem vymezeným tématem, k němuž se všichni účastníci vyjadřují. Role výzkumníka spočívá v řízení rozhovoru/diskuse, aby se nikdo necítil upozadován a všichni účastníci měli stejný prostor pro vyjádření svého pohledu

na zkoumané téma. Počet osob ve skupině opět není nijak striktně dán, většinou má však skupina od 4 do 10 členů a rozhovor by měl trvat minimálně hodinu, ale záleží samozřejmě na velikosti skupiny.

Focus group se často využívá v marketingu nebo při tématech, která vyvolávají mezi lidmi diskusi. Složení skupiny by tak mělo být spíše homogenní (např. v případě problému ve škole by nejdřív měla proběhnout focus group s žáky a pak druhá focus group s učiteli). Cílem je stále porozumět vnímání jednotlivých aktérů stejně jako při užití všech metod kvalitativního výzkumu, nikoliv během diskuse vyvolat hádku či spor. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019) Příkladem focus group na MŠMT mohou být diskuse v rámci projektu IPs Data se zástupci věcných útvarů k mapování analytických potřeb.

2.3.3 Pozorování

Pozorování je naprosto běžnou součástí každodenního života, pozorujeme všechny a všechno kolem nás. Systematicnost, záměr, kritičnost a následný záznam však z takové každodenní aktivity dělají jednu z nejdůležitějších a nejvyužívanějších metod sběru dat kvalitativního výzkumu. Nejčastěji se využívá při výzkumných designech, jako je etnografie nebo případová studie. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Pozorování rozdělujeme podle několika faktorů. Zaprvé podle toho, zda výzkumník informuje účastníky děje či situace o tom, že je pozoruje, rozlišujeme *skryté a otevřené pozorování*. Podle toho, na kolik se výzkumník sám do pozorované situace zapojí, existuje *zúčastněné a nezúčastněné pozorování*. Podle připravenosti a podle toho, zda výzkumník pozoruje podle předem připravené strategie a návodu, rozlišujeme *strukturované a nestrukturované pozorování*. Strukturované pozorování se však používá téměř výhradně v kvantitativním výzkumu a v tom kvalitativním se s ním příliš nesetkáváme. Zmíněné faktory však nejsou jediné, jak lze pozorování rozlišovat, existuje jich celá řada (dále např. umělá a přirozená situace, pozorování sebe sama a někoho jiného atd.). (Hendl 2016)

Na síle nabývá *zúčastněné pozorování*. Tento typ pozorování se používá velmi často a výzkumník se plně integruje do skupiny, naučí se jazyk zkoumané skupiny lidí a je plnou součástí děje. Výzkum zároveň s integrací probíhá tak, že si výzkumník podrobně zapisuje, co vypožadoval. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

Pozor!

(Zúčastněné) pozorování je jednou z nejsložitějších metod sběru dat vůbec. Použitím této metody jako výzkumníci získáme skutečně jedinečná data, která nezískáme žádnou jinou metodou sběru dat. Zároveň se však nehodí pro všechny výzkumné problémy. Nejužívanější je v různých terénních výzkumech při zkoumání různých sociálních skupin a situací. Zároveň je metoda velmi náročná na roli výzkumníka (stejně jako každá kvalitativní metoda). Kvalita výsledků je přímo úměrná zkušenostem výzkumníka a jeho schopnostem všechno zaznamenat, vnímat a zapisovat si. (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019)

2.3.4 Studium dokumentů

Poslední zmíněnou metodou sběru dat je studium dokumentů. A právě dokumentem je myšleno cokoli, co si pod tímto významem představíme. Může jít o osobní dokumenty, úřední dokumenty, archivy, novinové články, příspěvky na sociálních sítích, filmy, videa. Prostě a jednoduše cokoli, co původně vzniklo za jiným účelem než výzkumným. Studium dokumentů se často používá v kombinaci s jinými metodami nebo při konstruování postavy při biografickém výzkumu. (Hendl 2016) Někdy se tomuto přístupu říká nevtrivní přístup sběru dat (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová 2019).

Tato metoda je často náročná pro samotný sběr dat. Zkrátka, všechny dokumenty nejsou výzkumníkovi vždy dostupné. Díky této metodě může dojít k výrazně hlubšímu poznání zkoumaného fenoménu právě při zkoumání autentických dokumentů. Studium dokumentů se také často využívá, pokud jiné metody jako rozhovor nebo pozorování nejsou proveditelné. (Ritchie Lewis 2003)

2.4 Praktická stránka výzkumu

2.4.1 Jasná komunikace

Při naprosté většině společenských výzkumů jsou naší zkoumanou populací lidé (učitelé, žáci, zřizovatelé, ředitelé, asistenti pedagoga atd.) a je podle toho také potřeba přizpůsobit styl komunikace. Při sběru dat od lidí, ať už jde o rozhovor nebo dotazník, je nutné myslet na to, že po respondentech vyžadujeme poměrně časově náročnou aktivitu, kterou běžně nedělají a musí si na ni vyhradit čas, což je v dnešní době cenná komodita. Je tak stále složitější hledat respondenty, kteří budou ochotni se výzkumu účastnit.

Z tohoto důvodu je naprosto zásadní s respondenty **jasně a férově komunikovat**. Respondent musí být vhodně a slušně osloven a musí mít všechny potřebné informace, a to jak o výzkumu samotném (téma, zadavatel atd.), tak o způsobu sběru dat (dotazník/rozhovor, časová náročnost, anonymizace, dobrovolnost účasti, jak bude nakládáno s daty, technické informace o způsobu vyplnění dotazníku/průběhu rozhovoru atd.). Je tak vhodné si k dotazníku nebo scénáři rozhovoru připravit i doprovodný text, který bude výše uvedené informace obsahovat (tento text bývá nazýván „informovaný souhlas“). Respondent musí výzkumníkovi důvěřovat a nesmí u něj dojít ke zklamání. Pokud výzkumník selže (např. poruší informovaný souhlas), respondent přestane důvěřovat i jiným výzkumníkům a jeho ochota zapojit se do dalších výzkumů bude minimální.

Kromě jasné a férové komunikace musí respondent rozumět i samotným otázkám v dotazníku nebo při rozhovoru. Pokud bude otázkám rozumět, zvýší se šance, že jako výzkumníci získáme relevantní data. O podobě otázek jsme již psali výše v kapitole *Jak na správnou konstrukci otázek*. Zde bychom jen zmínili formulaci otázek vhodnou pro dané respondenty. Jinak se budeme ptát žáků a jinak například zřizovatelů. Měli bychom se vyhýbat složitým nebo nejednoznačným výrazům (např. někdy, často atd.). Důležité

je vnímat také citlivost otázek. Například otázka na čistý měsíční příjem by měla jednoznačně obsahovat možnosti, z kterých si respondent vybere. Rozhodně by neměla být otevřená a vyžadovat po respondentovi konkrétní odpověď.

2.4.2 Časový plán

Kvalitní výzkum se neobejde bez jasného časového harmonogramu. Sociálněvědní výzkum má několik fází (viz výše kapitola *Výzkumný design*) a pro jeho bezproblémovou realizaci je vhodné si na každou fázi vyhradit konkrétní čas a stanovit termíny, ve kterých daná fáze bude probíhat. Každá fáze je různě časově náročná, je tedy potřeba si na ně vyhradit adekvátní dostatek času. Termíny jednotlivých fází by měly být v souladu s dosažitelností respondentů (např. neplánovat dotazování ve školách na prázdniny) a dalšími resortními pravidly (např. resortní harmonogram sběru dat). Časový plán je také hodně závislý na velikosti týmu, jeho kapacitách a také zkušenostech výzkumníků, případně na tom, zda bude na realizaci výzkumu poptáván externí dodavatel, což s sebou přináší nutně další čas na potřebné schvalovací procesy. V rámci MŠMT je nutné výzkum plánovat podle Řádu pro řízení informatizace resortu, který je platný pro všechny zaměstnance MŠMT a jeho přímo řízené organizace.

Pozor!

Při tvorbě časového plánu je vždycky vhodné počítat s jistou časovou rezervou. V průběhu výzkumu se mohou objevit různé typy problémů (technické problémy, nízká návratnost, zdravotní problémy atd.) a ne všechny lze dopředu predikovat. Z tohoto důvodu je důležité počítat s časovou rezervou právě pro možné řešení nejrozumnějších problémů, jež mohou při realizaci výzkumu nastat.

S časovým plánem souvisí i schopnost flexibility. Výzkum nemusí jít vždy podle plánu. Je tedy potřeba umět dobře reagovat na změny a mít připravené alternativní postupy v případě, že připravený plán z nějakého důvodu selže (např. zvolená metoda sběru dat se ukáže jako nevhodná nebo nebudeme mít dostatek respondentů).

2.4.3 Zpětná vazba

Příprava výzkumu a jeho realizace není nic, co je dobré si nechávat pro sebe. Výzkumný záměr je vhodné konzultovat s kolegy nebo dalšími odborníky. Jejich pohled zvenčí nám může přinést nový či alternativní vzhled do zkoumané problematiky. Získaná zpětná vazba nám také může pomoci odhalit nejasnosti a problémy, které nám na první pohled nemusely být jasné.

Jako zpětná vazba slouží například i pilotáž dotazníku. V rámci pilotáže na malé skupince respondentů, která by se měla co nejvíce blížit zkoumané populaci, testujeme srozumitelnost našeho dotazníku (tj. zda respondenti rozumí otázkám takovým způsobem, jakým jsme zamýšleli, a zda v něm nejsou pro respondenty nesrozumitelné či nejednoznačné výrazy). Na základě výsledků pilotáže můžeme dotazník vhodně upravit tak, aby byl pro respondenty lépe srozumitelný.

2.4.4 Dokumentace

V rámci společenskovedního výzkumu často pracujeme s velkým množstvím dat, nahrávkami rozhovorů nebo jiným typem dat. Je proto potřeba všechno zálohovat a ukládat na vícero míst. Uchovávání dat však musí být plně v souladu s platnou legislativou a vnitřními pravidly organizace. Mohou nastat technické problémy a následná ztráta dat by realizovaný výzkum odsoudila k zániku.

Dokumentace má i druhou rovinu, a sice, že je potřeba dokumentovat a zaznamenávat nejen všechno, na co při výzkumu narazíme a co by mohlo být pro výsledky důležité, ale také všechny naše kroky jakožto výzkumníka. Rozhodně je na místě vést si záznamy o všech krocích, které jsme podnikli, ale i o rozhodnutích, jež jsme učinili. Rovněž je důležité zaznamenat i důvody pro tato rozhodnutí. Tyto záznamy následně mohou vést k rozklíčování důležitých mezníků ve výzkumu a také k poskytnutí zpětné vazby.

Taková dokumentace zároveň vede k vyšší transparentnosti výzkumu, ten tak může být opakován a ověřován i jinými výzkumníky.

3 Přehled příloh

Obě kapitoly jsou doplněny o související přílohy, které jsou zpravidla praktičtějšího charakteru.

1) Desatero principů pro práci s daty na MŠMT

Klíčové principy, kterými je vhodné se při práci s daty v resortu školství řídit, jsou shrnuty v infografice, která tvoří tzv. desatero. Jde o syntézu klíčových principů, které jsou podrobněji rozepsány v obou kapitolách Standardů a vycházejí taktéž z mezinárodní praxe práce s daty a realizace výzkumů.

2) Procesní diagram pořizování dat v resortu školství

Při přípravě přílohy č. 3 *Checklist: Jak na dotazníky v resortu školství* vznikla přehledná infografika, která na jedné stránce pomocí procesního diagramu shrnuje na sebe časově navazující procesy, kterými si pracovníci pořizující data v resortu zpravidla procházejí. Rozdělen je i do hlavních fází: obecné přípravy, přípravy dotazníku/formuláře, samotné sbírání dat, jejich transformace, zpracování a následná správa.

3) Checklist: Jak na dotazníky v resortu školství

Pracovníci ministerstva a dalších povinných subjektů se v praxi nejčastěji setkávají s realizací šetření skrze on-line dotazník. Proto v rámci tohoto dokumentu vznikl i prakticky orientovaný návod, tedy checklist, který pracovníky provádí všemi klíčovými fázemi při realizaci dotazníkového šetření, a to v souladu s právními a interními předpisy i mezinárodními výzkumnými standardy.

4) Checklist: Jak na správnou formulaci otázek

Při realizaci kvalitního výzkumu je klíčové, aby výzkumníci uměli správně pokládat výzkumné otázky. V rámci tohoto dokumentu proto vznikl i další prakticky orientovaný návod, který tímto procesem pracovníky provede. Při tvorbě otázek je důležité se ptát, zda se otázky a možné odpovědi řídí uvedenými principy či zda se nedopouštíme některé z častých chyb.

5) Rozhodovací schéma při vlastním pořizování dat

Dle *Řádu pro řízení informatizace resortu* (čl. 8 odst. 2 až 4) se pořizování dat v resortu školství dělí na tři typy: a) sběr dat, b) zjišťování, c) šetření. Přehledné grafické schéma usnadňuje orientaci v hlavních rozdílech mezi nimi a uvádí taktéž jejich typické příklady.

6) Komentované znění Řádu pro řízení informatizace resortu

Řád pro řízení informatizace resortu je závazným interním dokumentem resortu a jeho pracovníci jsou povinni se jím při práci s daty řídit. Pro snazší orientaci v něm vzniklo i komentované znění k jeho klíčovým odstavcům a pojmům.

7) Schéma: Přehled pravidel pro práci s daty na MŠMT

V úvodu první kapitoly vzniklo přehledné schéma mapující klíčová pravidla pro práci s daty v resortu školství. Jedná se jak o evropské i národní legislativní předpisy, tak o interní předpisy MŠMT a taktéž o mezinárodní standardy a kodexy.

8) Přehled odkazů na data o vzdělávání

Při mapování dostupných datových zdrojů o vzdělávání vznikl dokument obsahující přehled odkazů na veřejně přístupná data o vzdělávání, který je zároveň i praktickým nástrojem zveřejněným na webu Edu.cz.⁴¹

9) Rozcestník na data MŠMT

Při mapování dostupných datových zdrojů MŠMT vznikl dokument obsahující přehled odkazů na veřejně přístupná data MŠMT (a ČŠI), který je taktéž i praktickým nástrojem zveřejněným na webu Edu.cz.⁴²

10) Harmonogram sběrů dat v regionálním školství

Při mapování dostupných datových zdrojů resortu byl pro snazší grafickou orientaci ve sbíraných datech a termínech jejich sběru vytvořen interaktivní webový rozcestník a prakticky orientovaná infografika využitelná například vedením škol.⁴³

11) Výkazy, metodické pokyny a dodatky pro rok 2023

Při mapování dostupných datových zdrojů dále vznikl dokument, který obsahuje přehled formulářů všech výkazů zejména v regionálním školství včetně všech metodických pokynů a dodatků k nim na jednom místě. Materiál umožňuje snadnější přístup k informacím a jednodušší způsob vyhledávání konkrétních údajů, které výkazy obsahují. Uživatel zde bez nutné znalosti dílčích výkazů a jejich jednotlivých oddílů a položek může bez problému vyhledávat a ve výkazech se lépe orientovat. Materiál bude pravidelně každoročně aktualizován.

12) Výkazy, metodické pokyny a dodatky pro rok 2024

Materiál byl vytvořen i pro rok 2024.⁴⁴

13) Vzorový úvodní text dotazníku

Pracovníkům, kteří budou v resortu školství realizovat dotazník, je k dispozici i vzorový úvodní text dotazníku včetně popisu jednotlivých částí, které by takový text měl obsahovat. Vychází přitom z mezinárodních standardů SIMAR/ESOMAR.

14) Vzorový předávací protokol

V případě, že pracovníci resortu realizují například vlastní šetření, jsou dle *Řádu pro řízení informatizace resortu* (čl. 9 odst. 10) následně zodpovědní za zpřístupnění pořizovaných dat jiným subjektům. Pro tyto účely vznikl vzorový předávací protokol, který obsahuje potřebné údaje a podmínky pro sdílení dat.

⁴¹ Dostupný [zde](#).

⁴² Dostupný [zde](#).

⁴³ Dostupný [zde](#).

⁴⁴ Dostupný [zde](#).

4 Seznam zdrojů

Bryman, Alan. 2012. *Social research methods*. Čtvrté. New York: Oxford University Press.

Český statistický úřad. 2024. Zákon o státní statistické službě. Dostupné z: <https://csu.gov.cz/zakon-o-statni-statisticke-sluzbe>.

Disman, Miroslav. 2002. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. a. vyd. Praha: Karolinum.

Evropská unie. 2017. Doporučení Rady ze dne 9. prosince 2017 o podpoře automatizované výměny informací o DNA, daktyloskopických údajích a údajích o registraci vozidel. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/cs/ALL/?uri=CELEX%3A32017H1209%2801%29>.

Evropská unie. 2021. Doporučení Rady o posílení spolupráce při boji proti závažné a organizované trestné činnosti. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c5669b4b-6adb-11eb-aeb5-01aa75ed71a1>.

Geist, Bohumil. 1992. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing.

Hendl, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum*. Čtvrté vydání. Praha: Portál.

ICC/ESOMAR. 2016. Mezinárodní kodex ICC/ESOMAR pro výzkum trhu a sociální výzkum. Dostupné z: https://simar.cz/assets/media/files/assets/uploads/Mezinarodni_kodex_ICC_ESOMAR_CZ.pdf.

Jeřábek, Hynek. 1992. *Úvod do sociologického výzkumu*. Praha: Karolinum.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. 2017. Výnos, kterým se stanovují základní kategorie dat MŠMT. Interní dokument. Praha.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. 2020. Výnos o resortní statistice. Interní dokument. Praha.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. 2024a. o školské statistice. Dostupné z: <https://msmt.gov.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/statistika-skolstvi/o-skolske-statistice-1>.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. 2024b. Obsahová náplň činnosti organizačních útvarů ministerstva (sekce, odborů, oddělení). Interní dokument. Praha.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. 2024c. Řád pro řízení informatizace resortu. Interní dokument. Praha.

Moses, Jonathan W., a Torbjør L. Knutsen. 2012. *Ways of knowing*. Druhé. Palgrave Macmillan.

Novotná, Hedvika, Ondřej Špaček, a Magdaléna Šťovíčková Jantulová. 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. První. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.

Ritchie, Jane, a Jane Lewis, ed. 2003. *Qualitative research practice: a guide for social science students and researchers*. London; Thousand Oaks, Calif: Sage Publications.

SIMAR. 2021. Standardy výzkumu trhu a veřejného mínění. Dostupné z: <https://simar.cz/standardy/>.

Veselý, Arnošt. 2011. „Veřejněpolitický a ‚klasický‘ sociálněvědní výzkum: podobnosti a odlišnosti“. In *Současné metodologické otázky veřejné politiky*, 12–63. Praha: Karolinum.

Kolektiv autorů projektu Datově-analytická podpora pro hodnocení a řízení vzdělávací soustavy
ČR, 2025

Materiál je pod licencí Creative Commons CC BY SA 4.0

Uvedte původ – Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní.

**Zpracovalo Ministerstvo školství,
mládeže a tělovýchovy v roce 2025.**

Dokument vznikl v rámci projektu s názvem:
Datově-analytická podpora pro hodnocení a řízení
vzdělávací soustavy ČR
Registrační číslo projektu:
CZ.02.02.XX/00/22_005/0002901

V případě dotazů kontaktujte:
ips.data@msmt.gov.cz

Spolufinancováno
Evropskou unií

edu.cz